

**T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**



**KAMU YÖNETİMİNDE FİKİR AKIMLARININ SİYASİ
PARTİLERE DÖNÜŞÜMÜ ve TERCİH EDİLEN EKONOMİK
SİSTEMLER**

Nermin KADRI

Yüksek Lisans Tezi

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Kamu Yönetimi Programı

HAZİRAN - 2023

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

KAMU YÖNETİMİNDE FİKİR AKIMLARININ SİYASİ PARTİLERE DÖNÜŞÜMÜ
ve TERCİH EDİLEN EKONOMİK SİSTEMLER

Tez Yazarı
Nermin KADRI

Danışman

Doç. Dr. Ali Sırrı YILMAZ

HAZİRAN, 2023
ELAZIĞ

T.C.

**FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Başlığı:	KAMU YÖNETİMİNDE FİKİR AKIMLARININ SİYASİ PARTİLERE DÖNÜŞÜMÜ ve TERCİH EDİLEN EKONOMİK SİSTEMLER
Yazarı:	Nermin KADRI
Tez Öneri Tarihi:	01.11.2021
Savunma Tarihi:	30.05.2023

TEZ ONAYI

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına göre hazırlanan bu tez aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilmiş ve akademik dinleyicilere açık yapılan savunma sonucunda OYBİRLİĞİ/ÖYÇOKLUĞU ile kabul edilmiştir.

İmza

Danışman: Doç. Dr. Ali Sırrı YILMAZ
Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Onur YERLİKAYA ŞAŞMAZ
Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Firdevs KOÇ BAYKARA
İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Üye:

Üye:

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunun/...../20..... tarihli toplantısında tescillenmiştir.

Prof. Dr. Murat SUNKAR
Enstitü Müdürü

BEYAN

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım “KAMU YÖNETİMİNDE FİKİR AKIMLARININ SİYASİ PARTİLERE DÖNÜŞÜMÜ ve TERCİH EDİLEN EKONOMİK SİSTEMLER” Başlıklı Yüksek Lisans tezi’nin içindeki bütün bilgilerin doğru olduğunu, bilgilerin üretilmesi ve sunulmasında bilimsel etik kurallarına uygun davrandığımı, kullandığım bütün kaynakları atıf yaparak belirttiğimi, maddi ve manevi desteği olan tüm kurum/kuruluş ve kişileri belirttiğimi, burada sunduğum veri ve bilgileri unvan almak amacıyla daha önce hiçbir şekilde kullanmadığımı beyan ederim.

07.06.2023

Nermin KADRI



ÖN SÖZ

Bu çalışmada Osmanlı devletinden bize miras kalan siyasi ve fikir akımların Cumhuriyete yansımalarıyla yaşanan sosyal ve ekonomik olayların ekonomizim üzerine etkileri, bu ekonomik krizlerden çıkışta siyasi partilerin uygulamaya çalıştıkları ekonomik ve para politikaların incelemeye çalışıldı. Çalışma kapsam genişliği açısından çalışmanın özüne inmeye gayret gösterildi. Fakat bu aşamadan değerlendirilemeyen pek çok konu başlığı üzerinde fazlaca durulmadığını belirtmek isterim.

Bu çalışmanın araştırılmasında, hazırlanmasında ve sunulmasında çok değerli katkı ve görüşlerinde yararlandığım başta danışman hocam Doç. Dr. Ali Sırrı YILMAZ olmak üzere Dr. Öğr. Üyesi, Firdevs Koç BAYKARA ve tüm bölüm hocalarıma ve ayrıca desteğini esirgemeyen aileme çok teşekkür ederim.

Nermin KADRİ
ELAZIĞ 2023



İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	I
ÖN SÖZ.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
TABLolar LİSTESİ.....	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	VIII
1. GİRİŞ	1
2. METODOLOJİ.....	3
3. OSMANLI DÖNEMİNDE SİYASİ AKIMLAR	4
3.1. İslamcılık	4
3.2. Osmanlıcılık	5
3.3. Türkçülük	6
3.4. Batıcılık (Modernleşme).....	7
4. TÜRKİYE’DE ETKİN OLAN SİYASİ AKIMLAR.....	9
4.1. Kemalizm	9
4.2. Milliyetçilik.....	10
4.2.1. Anadoluculuk.....	11
4.2.2. Muhafazakâr Milliyetçilik	12
4.3. Muhafazakarlık.....	13
4.4. Milli Görüş Hareketi	14
4.5. Ülkücülük	17
4.6. Sağcılık ve Solculuk.....	18
4.7. Merkez Sağ.....	18
4.8. Merkez Sol	19
4.9. Liberalizm	21
4.9.1. Özgürlük	22
4.9.2. Sınırlı (Minimal). Devlet ve Hukuk Devleti.....	22
4.9.3. Kendiliğinden Düzen Anlayışı	22
4.10. Sosyal Demokrasi.....	22
4.11. Sosyal Adalet.....	23
5. TÜRKİYE’DE ETKİN OLAN SİYASİ PARTİLER.....	24
5.1. Cumhuriyet Halk Partisi	24
5.2. Demokrat Parti (Muhafazakar-Liberal).....	25
5.3. Anavatan Partisi (Muhafazakar –Liberal).	25
5.4. Doğru Yol Partisi (Milliyetçi – Demokratik Sağ - Muhafazakar).....	29
5.5. Demokratik Sol Parti (Demokratik Sol).....	32
5.6. Milliyetçi Hareket Partisi (Milliyetçi).....	34
5.6.1. MHP 1980'lere kadar	34
5.6.2. MHP 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası.....	35
5.6.3. 1990'lar ve MHP	36
5.7. Refah Partisi – Fazilet Partisi – Saadet Partisi (Milli Görüş).....	37

5.8. Adalet ve Kalkınma Partisi (Muhafazakar – Demokrat).....	38
5.9. Halkların Demokratik Partisi (Kürt Milliyetçiliği – Eşitlikçi Sol).....	39
5.9.1. Kürt Milliyetçiliği.....	39
5.9.2. 1923-1960 Kürt Milliyetçiliği.....	39
5.9.3. 1960-1989 Kürt Milliyetçiliği.....	40
5.9.4. 1990-Sonrası Kürt Milliyetçiliği.....	41
6. SİYASİ PARTİLER TERCİH EDİLEN EKONOMİK SİSTEMLER	43
6.1. Uluslararası Politik Ekonomi Teorileri	47
6.1.1. Liberalizm Politik Ekonomi Teorileri.....	47
6.1.2. Merkantilizm	48
6.1.3. Marksizm	48
6.2. Politik Ekonomide Etkili Olan Aktörler.....	49
6.3. Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Model	59
6.3.1. Milli İktisat Politikası	59
6.3.2. 1923-1929 Dönemi (Milli Ekonomiye Modeline Geçiş –Devletçi Model).....	59
6.3.3. 1929-1938 Dönemi (Milli Ekonomi Modeli-Devletçi).....	60
6.3.4. Milli Türk Ticaret Birliği.....	60
6.3.5. 1938–1946 Dönemi (Savaş, Millileştirme ve Ekonomik Koruma Modeli).....	61
6.3.5.1. İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Ekonomisi	61
6.3.5.2. Milli Ekonomi Çabalarının Yeni Aracı Olarak Varlık Vergisi Kanunu	63
6.4. Çok Parti Dönem Hükümetlerin Tercih Ettiği Ekonomik Sistemler.....	63
6.4.1. Liberal Ekonomi Modeline Geçiş.....	63
6.4.2. Liberal Ekonomi Rejimi	63
6.5. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960).....	65
6.6. Askeri Müdahaleler Dönemi (1960-1980).	66
6.6.1. 1960-1970 (I. Ve II. Yıllık Kalkınma Planlı Dönemleri).	69
6.6.2. 1970-1979 (III. - V. Yıllık Kalkınma Planlı Dönemleri).....	70
6.6.3. 1980 Askeri Müdahale Dönemi ve Karma Ekonomi Sistemi.....	73
6.7. Anavatan Partisi dönemi (Liberal Ekonomi Dönem -İthalat Rejiminin Serbestliği).	75
6.7.1. Neoliberalizm Nedir?.....	75
6.7.2. Anavatan Partisi dönemi (Özal Dönemi).....	76
6.8. Koalisyonlar Dönemleri	78
6.9. Ak Parti Hükümetleri Dönemi	79
7. SONUÇLAR	81
KAYNAKLAR.....	85
ÖZ GEÇMİŞ	

ÖZET

KAMU YÖNETİMİNDE FİKİR AKIMLARININ SİYASİ PARTİLERE DÖNÜŞÜMÜ ve TERCİH EDİLEN EKONOMİK SİSTEMLER

Nermin KADRI

Yüksek Lisans Tezi

FIRAT ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimleri Enstitüsü

KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

Kamu Yönetimi Programı

Haziran- 2023, Sayfa: VIII + 94

Küreselleşen dünya ile birlikte yayılan fikirler toplumların gelişiminde ve değişiminde etkili olmuştur. Her fikir akımına karşın onu engelleyici zıt fikirler ortaya çıkmıştır. Batıcılığı karşı İslamcılık, Türkçülük ve Osmanlıcılık fikirleri ortaya çıkmıştır. Türk siyasi tarihi bu akımlar üzerinde oturtulmuştur. Kurulan siyasi partiler ve bu fikri akımlardan etkilenecek kurulmuştur. Her siyasi partinin kendi özellikleri yansıtan ekonomik modelleri savunurlar ve bunu uygulamak için iktidara gelmek isterler. Cumhuriyet tarihinde uygulanan ekonomik modeller üretime ve büyümeye dayalı model olmasına rağmen bunu başaramayan çok siyasi parti kurulmuştur. Başarısızlığın temel sebebi ise siyasi partilerin ekonomik politikaların yanlışlığı veya toplumun gerekli desteği uzun süre vermemiş olmasıdır. Türk siyasi tarihinde siyasi hayata askeri darbeler damgasını vurmuştur. Bu askeri darbeler her ne kadar devleti koruma amaçlı olarak görülse de hem siyasi hemde ekonomik etkileri fazla olmuştur. Her askeri darbe toplumu sosyal olarak da etkilemiştir. 1980 askeri darbesinde bu yana normalleşen Türkiye bu yıllardan siyasi ve ekonomik hayatta gelişim göstermiştir.

Çalışmamızda amaç Cumhuriyet tarihimizde etkili olan siyasi ve fikir akımlarını siyasi partilere dönüşümü ve bu siyasi partilerinin uygulandığı ekonomik ve para politikalarını belirlemek ve sonuçlarını incelemektir.

Çalışma sonuçlarına göre cumhuriyet tarihi ekonomik seyri üç bölüme ayrılabilir. Bunlar kuruluş dönemi koruyucu ekonomi modeli bu modelde ülkenin ihtiyacı olan temel gıda ürünleri kendi olanakları ile üretme ve dışa bağımlılığı azaltan devletçi korumacı dönemdir. İkinci dönem çok partili sisteme geçişle başlayıp yarı-devletçi liberal ekonomi dönemidir. Bu dönemde devlet Kamu İktisadi Teşebbüsü kurulduğu üretime destek verildiği bir dönemdir. Üçüncü dönem ise liberal ve neoliberal dönemdir. Bu dönemde devlet üretimden çıktığı destek ve denetim yaptığı sosyal devlet uygulamaların önem verdiği bir dönemdir. Tüm dönemlerde siyasi hayat askeri darbelerle sekteye uğramış ve ekonomik alanlar birçok olumsuzluk yaşanmıştır. Türkiye ekonomisi bu askeri dönemlerden hemde uluslararası ekonomik krizlerden oldukça etkilenmiştir. Bu dönemler ayrı ayrı incelenmesinde yararlılık vardır.

Anahtar Kelimeler: Fikir akımları, siyasi partiler, ekonomik modeller,

ABSTRACT

TRANSFORMATION OF IDEAS FLOWS TO POLITICAL PARTIES IN PUBLIC ADMINISTRATION AND PREFERRED ECONOMIC SYSTEMS

Nermin KADRI

Master Thesis

FIRAT UNIVERSITY

Institute of Social Sciences

DEPARTMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION

Public Administration Program

June 2022, Page: VIII + 94

The ideas that spread with the globalizing world have been effective in the development and change of societies. Despite every current of ideas, opposite ideas have emerged that hinder him. The ideas of Islamism, Turkism and Ottomanism have emerged against Westernism. Turkish political history is based on these currents. It was established by being influenced by the established political parties and these intellectual movements. They advocate economic models that reflect the characteristics of each political party and they want to come to power to implement it. Although the economic models applied in the history of the Republic were based on production and growth, many political parties were established that could not achieve this. The main reason for the failure is that the political parties did not provide the necessary support for a long time or the wrong economic policies of the political parties. Military coups have left their mark on political life in Turkish political history. Although these military coups were seen as a means of protecting the state, they had both political and economic effects. Every military coup has also affected society socially. Turkey, which has been normalized since the 1980 military coup, has developed in political and economic life since these years.

The aim of our study is to transform the political and intellectual currents that have been influential in our Republican history into political parties, to determine the economic and monetary policies applied by these political parties and to examine the results.

According to the results of the study, the historical economic course of the republic can be divided into three parts. These are the protective economy model of the establishment period, in this model, the basic food products that the country needs are produced by its own means and the statist protectionist period, which reduces foreign dependency. The second period starts with the transition to the multi-party system and is the semi-statist liberal economy period. In this period, the State State Economic Enterprise was established and production was supported. The third period is the liberal and neoliberal era. In this period, the state was out of production, it was a period in which the social state practices, which it supported and supervised, gave importance. In all periods, political life has been interrupted by military coups and economic areas have experienced many negativities. The Turkish economy has been greatly affected by both these military periods and international economic crises. It is useful to examine these periods separately.

Keywords: Movements of thought, political parties, economic models,

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.	Cumhuriyet tarihinde kurulan hükümetler ve izledikleri ekonomik ve para politika modelleri	53
Tablo 2.	1939-1946 döneminde türkiye'nin dış ticareti	62
Tablo 3.	İkinci dünya savaşı sırasında tedavüldeki para miktarı (milyon tl). ve toptan eşya fiyat endeksleri.	62
Tablo 4.	1950-1960 döneminde iktisadi faaliyet kollarına göre gsmh	66
Tablo 5.	Müdahale dönemleri nüfus ve istihdamın yapısı.....	67
Tablo 6.	Müdahale dönemleri gsmh (sabit fiyatlarla).-büyüme hızı- kbgsmh büyüme hızı.....	67
Tablo 7.	Müdahale dönemlerinde dış ticaretteki gelişmeler.....	68
Tablo 8.	Müdahale dönemlerinde yıllar itibarıyla döviz kuru (tl/s).	68
Tablo 9.	Müdahale dönemi ekonomilerinde toptan eşya fiyatları endeksi ve tüketici fiyatları endekslerindeki gelişmeler.....	68
Tablo 10.	Kaynak birikimi ve tahsis süreçleri, 1953-78*.....	71
Tablo 11.	İmalatın zaman içinde gayri safi hasıla artışının kaynakları: ülkeler arası bir karşılaştırma* (yüzde olarak).....	72
Tablo 12.	Türkiye'nin mali sistemi,	74
Tablo 13.	Gayri safi yurtiçi hasıla değerleri	77
Tablo 14.	Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla değerleri	77
Tablo 15.	Türkiye'nin dış ticaret istatistikleri	78
Tablo 16.	Gayri safi yurtiçi hasıla değerleri	79
Tablo 17.	Gayri safi yurtiçi hasıla değerleri).....	80
Tablo 18.	Dönemler itibarıyla yıllık ortalama reel büyüme hızları	80
Tablo 19.	Dönemler itibarıyla yıllık ortalama reel büyüme hızları	80

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyetçi Halk Partisi
DDKO	: Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DMO	: Devlet Malzeme Ofisi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ	: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
DSP	: Demokratik Sol Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
FP	: Fazilet Partisi
HP	: Halk Partisi
IPE	: Uluslararası politik ekonomi
İTC	: İttihat. Terakki Cemiyeti
KCK	: Kürdistan Halklar Konfederasyonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKK	: Kürdistan Dernekler Konfederasyonu
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGH	: Milli Görüş Hareketi.
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MNP	: Milli Nizam Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
RP	: Refah Partisi
SEKA	: Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SP	: Saadet Partisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKDP	: Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
TKİ	: Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

1. GİRİŞ

1776'da yayınlanan Ulusların Zenginliği'nde, kitabında Smith, ekonominin kendi kendini düzenleyen doğasını vurguladı. Ekonomiler mal ve hizmetleri paylaştıkça, karmaşıklığı yönlendiren bir düzen olduğunu gösterir. Bir ekonomik model, test edilebilecek ekonomik davranış hakkında hipotezler üretmek için tasarlanmıştır.

Bir ülkede belirli kamu politikalarıyla sonuçlanan politika ve politika oluşturma bileşenlerine siyasi faktörler denir. Bu bileşenler, seçim sisteminin organizasyonu, politikacıların politika oluşturmak için nasıl etkileşime girdiği ve diğerlerinin yanı sıra ekonomik ve kurumsal gelişme düzeyi gibi yerel ve küreselleşmeye ve ticaretin serbestleşmesine yönelik baskı gibi, uluslararası da olabilirler. Yerel ve uluslararası siyasi faktörler, politikacıları belirli kamu politikaları oluşturmaya zorlar. Kamu politikaları her zaman toplumlarda servetin yeniden dağıtımını teşvik eder. Yukarıda bahsedildiği gibi, bu politikalar, faydaları ve maliyetleri farklı gruplar arasında kaydırır ve böylece kazananları ve kaybedenleri belirler. Politik faktörler sürekli değişiyor ve değiştikçe, politika yapımcılar kazananları ve kaybedenleri yeniden tanımlayarak politikaları yeniden tasarlıyor. Bu tür dönüşümler aynı zamanda siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkinin incelenmesine ayrılmış bir alan olarak ekonomi politiğin kurulmasına da yol açtı.

Politik ekonomi ancak 19. yüzyılın sonlarında bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmış olsa da, siyaset ve ekonomi zaten gerçek dünyada birbirine bağlıydı. Politik ekonomi, politikacılar diğerlerinin pahasına bazı grupların lehine kararlar aldığından beri var olmuştur.

18. yüzyılın sonlarından itibaren, sanayileşme ve milliyetçiliğin Osmanlılar gibi çok dinli, çok etnisiteli, çok kültürlü bölgesel imparatorluklar için varoluşsal tehditler oluşturdu. Bu dönemde emperyal yönetici seçkinler, çeşitli ideolojik müdahaleler kullanarak bu yeni meydan okumalara yanıt verdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda bunlar sırasıyla Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük idi.

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, bir grup Osmanlı bürokrat ve aydını, özellikle eğitim ve adalet sistemlerinde bir dizi Batılılaşma reformu yoluyla imparatorluğun topraklarını sağlam ve tebaasını memnun tutmaya çalıştı. İnancıları ne olursa olsun imparatorluğun tüm tebaasının kanun önünde eşit vatandaşlar olarak muamele göreceği sivil bir Osmanlı kimliğini desteklediler (Çifek 2010). Ama çok geçti; bu reformlar, özellikle Balkanlar'daki Hristiyan nüfus arasında yükselen milliyetçilik dalgasını durdurmakta başarısız oldu. Yunanlılar padişaha karşı ayaklandılar ve 1829'da bağımsız oldular, ardından Sırbistan, ardından Bulgaristan vb.

Ayrıca, Osmanlı millet (dini cemaat) sistemi sayesinde yüzyıllardır gayrimüslimlere göre daha üstün bir yasal statüye sahip olan, ancak sosyal statüleri zengin ve Avrupalı bir kesimin yükselişiyle tehdit altında olan imparatorluğun Müslümanları arasında derinden popüler olmadıklarını kanıtladılar. Osmanlıcılığın başarısızlığı ve birçok Hristiyan ayaklanması, imparatorluğun çeşitli Müslüman toplulukları arasında yeni bir bağ kurma girişimine yol açtı. İslamcılığın yükselişi ve düşüşü, ana sponsoru Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) kaderini takip etti. Nihai çöküşü, 1916'da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı İngiliz destekli Arap ayaklanması ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla geldi.

Türkçülük, Jön Türk hareketinin radikal kanadı olan İttihat ve Terakki'yi (İttihat ve Terakki Cemiyeti) iktidara getiren Ocak 1913 darbesinin ardından imparatorluğu yöneten nihai fikir oldu. Avrupa ve Rusya'nın pan-ideolojilerinden ilham alan Türkçüler (Yusuf Akçura gibi ana ideologlarından bazıları Çarlık Rusyası'ndaki zulümden kurtulmuştu). Adriyatik Denizi'nden Bering'e kadar uzanan Turan adlı tüm etnik Türkler için bir toprak tasavvur ettiler. Boğaz (Ersoy

2010). Dünya Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilgisi ve Anadolu Ermenilerinin yok edilmesiyle gözden düştü.

Kemalizm, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçölük ideolojisinin yükselişi ve düşüşünden ve 1912 ile 1922 arasındaki on yıllık savaş ve yıkım deneyiminden doğan bu çalkantılı sürecin ürünüdür. Devrimci Batılılaşma ideolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Büyük ölçüde modern öncesi bir toplumun modernleşmiş entelijansiyası tarafından tasarlanmış ve uygulanmıştır.

Türk Cumhuriyet siyasi tarihi incelendiğinde son yüzyılda pek çok değişim ve gelişim göstermesine rağmen Türk siyasi tarihinde pek çok müdahalenin yapıldığı gerekçe olarak ekonomik sebepler gösterilmiştir. Bu yüzyıl Türk ekonomisi açısından oldukça zorlu yıllar olmuştur. Türk siyasi tarihi siyasi ve fikir akımlarının mücadelesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle çok partili sisteme geçişle birlikte bu siyasi mücadele hızını artırmıştır. Bu siyasi mücadele Türk ekonomisi üzerine de etkisi görölmüştür. Her parti kendi siyasi fikirleriyle birlikte kendi ekonomik modellerini uygulamaya çalışmıştır. Belli dönemler başarılı olsa da askeri müdahalelerle sekteye uğramıştır. Bu dönemleri çalışmamızla kronolojik sırayla değerlendirerek aynı zaman Türk siyasi tarihinde yaşanan dönüm noktalarının üzerinde durulmuştur.

Çalışmamızda amaç Cumhuriyet tarihimizde etkili olan siyasi ve fikir akımlarını siyasi partilere dönüşümü ve bu siyasi partilerinin uygulandığı ekonomik ve para politikalarını belirlemek ve sonuçlarını incelemektir.

2. METODOLOJİ

Çalışmada hem nicel hem nitel yaklaşımlarda uygulanabilen belirli bir durumu aydınlatma amacıyla yapılan “durum çalışması” yöntemi uygulanacaktır. Bir durumun ya da birden fazla durumun derinlemesine katkı sağlayan ve araştırılması istenen duruma ilişkin etkenler (ortam, bireyler, olaylar, süreçler vb.) bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumun nasıl etkilendikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır. Bu doğrultuda “durum çalışması” yapmak istenilen çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Creswel’ye göre durum çalışması: Araştırmacının zaman içerisinde sınırlandırılmış bir veya birkaç durumu çoklu kaynakları içeren veri toplama araçları (gözlemler, görüşmeler, görsel-işitseller, dokümanlar, raporlar) ile derinlemesine incelediği durumların ve duruma bağlı temaların tanımladığı, nitel bir araştırma yaklaşımıdır (Creswel, 2017).

Buradan yola çıkarak siyasal algı yönetim sürecini inceleyen makale, tez örnekleri, raporlar ve dönemlerin gazeteleri üzerinden taramalar yapılarak araştırma konusu irdelenip gerekli dokümanlara başvurularak doğru sonuca ulaşılması hedeflenmiştir.

Ayrıca yapılan literatür taramalarının yanında bu çalışma için önem arz eden ve bu çalışmaya oldukça katkı sağlayacağı düşünülen çıkış referanslarımızdan biri olan özellikle de son dönemlerde teknolojinin hızlı bir şekilde ilerlemesiyle önemini daha fazla hissettiren dönemlerin basın ve sosyal medya gibi platformlarına da başvurulmuştur.

3. OSMANLI DÖNEMİNDE SİYASİ AKIMLAR

3.1. İslamcılık

İslamcılık; özellikle 19 ve 20. Yüzyılda etkili olan ve *İslam'ı bütün olarak gören akılcı, ilmin ve bilimin ışığında hayatın her alanında İslami tekrar hakim kılmak, Müslüman toplumları, emperyalizmin sömürsünden, kurtarmak Müslüman yöneticileri, esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan faaliyetler, modernist baskın siyasi, fıkri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütünü*nü ihtiva eden bir hareket olarak ifade edilebilir (Kara 2011: 17).

Bu akımın ortaya çıktığı dönemde İslamcılık kavramı kullanılmazdı. İttihad-ı İslam deyimi kullanılırdı. İttihad-ı İslam deyimi ilk defa Namık Kemal tarafından kullanılmıştır (Namık Kemal, 1869). II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılık kavramının yanında, Ziya Gökalp, Sait Halim Paşa, Mehmet Akif gibi kimselerin İslamlaşma deyimini tercih ettikleri, bilinmektedir. Elbette bu kavramın ortaya çıktığı zaman, önemlidir. Çünkü Fransa, İngiltere ve Rusya gibi sömürgeci ülkelerin İslam dünyasını doğrudan işgal etme çabaları yaygınlaşmıştır. Hristiyan ülkelerin, İslam dünyasını işgal etmeye dayalı, bir rekabetleri gözlenmiş olsa bile Müslümanlara karşı dayanışma içinde oldukları da görülmüştür (Türköne, 2001:60). Bazı sömürgeci ülkeler hızla İslam dünyasını işgal edip sömürgeleştirirken, Osmanlı sınırları içinde kalan Hristiyan toplulukları da Osmanlılardan ayrılıp bağımsız olmaya özendirip desteklemiştir (Armaoğlu, 1997).

“Osmanlı’da İslam anlayışı, devletin kuruluş, yükseliş ve hatta yıkılış döneminde bile temel niteliği olarak görülmüş ve yüzlerce yıl başarılı bir şekilde yürütmüştür” (Karpas, 2017:45). İslamcılara göre, “Osmanlı Devleti manen ve madden kalkınmak, medenileşmek, eski gücüne ve yüceliğine sahip olmak için gerçek surette İslamiyet’e dönmeli, yani yeniden İslamlaşmalıdır.” (Tunay 1962: 12).

İslamcılığın siyasi bir içeriğe ulaşmasında ve aydın çevrelerde benimsenmesinde Yeni Osmanlıların katkısı önemli olmuştur. Çünkü onlar 1860’ların sonunda gittikleri Avrupa ülkelerinde, çıkardıkları gazetelerde mutlakiyet idaresine karşı, anayasaya dayalı bir meşrutiyet idaresini savunmuşlardır. Onların tezlerine göre, mutlakiyet içerde dayanışmayı yok eden, hürriyeti ortadan kaldıran bir idaredir. Buna karşılık anayasaya dayalı meşruti bir idare ile hürriyetler korunmuş, keyfi idare ve tasarruflar da engellenmiş olacaktır (Yetim, 2015: 11). Yeni Osmanlıların savunduğu İslamcılık, batıdaki siyasi kurumların zaten İslam’da karşılığının bulunduğu tezine dayandırılmıştır.

Fransız İhtilali ile modalaşan halk egemenliği görüşü de, Yeni Osmanlıların ele aldığı konular arasındadır. İslam dünyasında yaygın olan egemenliğin Allah’a ait olduğu tezi ile halk egemenliği arasında dikkat çeken farklılığı açıklamak için uğraşmışlardır. Halk hakimiyeti ile Allah’ın hakimiyeti arasındaki farkı ya da kendilerine göre uyumu hukuk doktriniyle çözmeye çalıştılar. Tabii hukuku, ilahi ve beşeri düzenlemeler arasındaki köprü olarak gördüler:

Yeni Osmanlıların, İslam şeriatının yeniden uygulanmasını talep ettikleri gibi Tanzimat Döneminde, Batıdan kanun alımına yaptıkları şiddetli muhalefetin de teorik temellerini ortaya koymaktadır: İslamcıların savundukları tezler için dönemin en makbül örneği Japonya olmuştur. Japonya 1905’de Rusya’yı yenmiştir. Japonya’nın bu başarısı, O’nu bir ilgi odağı haline getirmiştir. İslamcıların anlayışına göre Japonya, geleneksel değerlerini koruyarak, Batının tekniğini alıp kendini yenilemiştir. O halde Müslümanlar da aynı yöntemle, İslami değerlerini koruyarak Batının tekniği almalı ve kendilerini yenilemelidirler (Berkes, 2002:68).

Bu dönemde etkili olan, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi ana akımları dini bir farklılaşma gibi görmek gerçekçi değildir. Çünkü bu akımların arasında, İslamcılar ve Türkçüler için, İslam dini temel belirleyicidir. İslamcılar, toplumsal hayatın ve siyasetin, İslami kurallara göre tayin edilmesini savunmuşken, Batıcılar tam aksine bir görüşün sahibi olmuştur. Buna karşılık İslamcılar ve Türkçüler arasındaki farklılaşma, bu kadar kesin olmamıştır. Bundan dolayı Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi ana akımların oluşması, dini karakter taşımasının yanında siyasi bir karaktere de sahiptir (MEB, Edebiyat dizisi, 2001: 446).

İslamcılar için tarih önemli bir sorun olmuştur. Tarih bir yönü ile İslamcılar için ilham kaynağıdır. Ancak tarihin her döneminde, Müslümanları yönetenlerin İslami kurallara ya tümüyle ya da yeterince sadık kalmadıkları görülmüştür. Bundan dolayı İslamcılar, ilham veren tarih dönemini çoğunlukla Hz. Muhammed ve Dört Halife Dönemi ile sınırlandırmıştır. Böylece bu dönem istisna tutulduğunda, İslamcılar için tarih ilham alınacak olan bir dönem değil, kuşku duyulacak bir dönemdir (Kara, 2005:35).

İslamcılar, Batı saldırganlığı ve işgalleri karşısında her zaman direnişi tercih etmiştir. İslamcıların, İslam toplumunun taşıdığı zaafların, Batı işgal ve sömürgeciliğini kolaylaştırdığını savunmaları Oryantalistik bakışın etkileri olarak görülmüştür (Kara, 2005:35).

İslamcılık temelde Batıcı, Oryantalistik saldırılara karşı durma çabasında iken, Batının etkisinde kalmakla hatta modernist kapsamına alınarak örtülü bir şekilde, Batıcı olmakla da nitelendirilmiştir. İslamcılık, geleneğin mutlak doğru olmadığı gibi İslam'ın da mutlak bir şekilde uygulanmadığı buna karşılık tarihin din üzerinde ve dinin de tarih üzerinde bıraktığı forumlar ve insani zaafaların tecelli ettiği, tarihi sorgulanması gereken kuşkulu bir alan olarak kabul etmesi de yine İslamcılığın zayıf bir tarafı olarak ileri sürülmüştür (Kara, 2005:42).

İslamcıların önemli gündem maddeleri arasında milliyetçilik konusu da yer almıştır. İttihad-ı İslam başlığı ile Müslümanların birliğini savunan İslamcıların, o birlikten bağımsız olarak Türk, Arap, Arnavut milliyetçilikleri gibi akımlara nasıl baktıkları da önemli bir yer tutmuştur. Sırat-ı Müstakîm dergisi, İTC'ye yakın durmuştur. Cemiyet/Parti ise bir yandan Osmanlı kimliği vurgusu ile Osmanlı Devleti'ni korumaya çalışırken bir yandan da Türk milliyetçiliğini savunan Türk Ocağı gibi kurumlara destek olmuştur (Semiz, 2014:219).

3.2. Osmanlıcılık

Osmanlıcılık, Osmanlı İmparatorluğu'nun çatısı altında bulunan bütün unsurları din ve etnik köken farkı gözetmeksizin bir üst/ortak "Osmanlı kimliği" içerisinde bir araya getirme idealidir. Diğer bir deyişle, ortak bir Osmanlı ulusu inşa etme fikridir. 1789 Fransız Devrimi ile ortaya çıkan siyasal ve toplumsal değişimler Osmanlı'yı arayışa girmeye zorunlu kılmıştır (Uçar, 2018: 88). Ortak ulus inşa etme fikri dünyanın içinde bulunduğu şartların zorunlu bir sonucu olmuştur. 1789 yılından sonra milliyetçi akımlar artış göstermiş ve imparatorluğun bünyesinde bulunan etnik unsurların böylesi bir akımdan etkilenmemesi için aydınların harekete geçmesi zorunluluğu doğmuştur (Demir 2011, s. 334).

Osmanlıcılık, modern tarihçilerin genel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaası ve özel olarak da gayrimüslim tebaaya yönelik 19. yüzyıl Osmanlı politikasını açıklamak için kullandıkları anahtar bir kavramdır. Bununla birlikte, 1990'lardan bu yana, yeniden canlanan ilgi ve İmparatorluğun son çalkantılı on yılında gayrimüslim tebaaların kaderi ve Müslüman-Hristiyan ilişkilerine odaklanma ile birlikte, Osmanlıcılık, Hamidiye öncesi dönemi açıklamak için kullanılan oldukça yaygın bir kavram olmuştur (Türkmenoğlu 2019, s. 411).

Osmanlı politikası. Osmanlılık, en genel anlamıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan çeşitli toplumsal unsurların (dini, etnik, mezhepsel vb.) evrensel bir Osmanlı vatandaşlığı ve kimliği hukuki ve siyasi eşitlik temelli bir düşünce altında birleştirilmesi projesi ve/veya ideolojisi için kullanılmaktadır.

Ondokuzuncu yüzyılın büyük bir bölümünde bu ideolojinin Osmanlı politikasını bilgilendirdiği ve motive ettiği varsayılmaktadır. Osmanlılık, onu destekleyecek çok az veya hiç kanıt bulunmayan kalın bir ilmi rivayet sisi içine gizlenmiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. 1908 sonrası, üç rakip 'ideoloji' olan Osmanlılık, Türkçülük ve İslamcılık etrafındaki tartışmalar akademik alanda oldukça geniş bir şekilde ele alınırken (bkz. ya da on dokuzuncu yüzyıl boyunca evrim. Mahmud'un (h. 1808-1839) saltanatından II. Abdülhamid'in (h. 1876-1909) saltanatına kadar, gayrimüslimlerle ilgili her türlü politikayı, şeriat bayrağı altında toplayan kapsamlı bir anlatı sunmaktadır (Erdoğan 2008).

İnalçık, Osmanlılığın yalnızca büyük güçler tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na dayatılan bir politika olmadığını, Osmanlı devlet adamlarının kendileri tarafından benimsendiğini belirtir. Ahmet Hamdi Tanpınar, 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra Osmanlı entelektüel yaşamının resmi eksenini tanımlar (Tanpınar 2006 [1949], 147).

Bernard Lewis, Osmanlılığı yalnızca Jön Türkler ve İttihatçılar arasındaki erken yirminci yüzyıl ideolojik hizipçiliğiyle ilgili olarak tartışır ve arada bir Osmanlılığın “on dokuzuncu yüzyıl liberal reformcularının bir özlemi” olduğundan bahseder (1968, 326-27). Niyazi Berkes ise Doğu Sorunu'nun yeniden alevlenmesine tepki olarak “pan-Osmanlı” politikanın başlangıcı olarak 1867-68'i işaret etmekte ve ilk karma okul olan Galatasaray Lisesi'nin kuruluşuna işaret etmektedir (Berkes 1998, 189). İlber Ortaylı, Tanzimat devlet adamlarının, Avusturya İmparatorluğu'nun Kaiserreich Milliyetçiliği [sic] gibi, Fransız devrimine tepki gösteren ve ondan etkilenmeyen Osmanlılar olduğunu ileri sürer (1983, 89-90). Şükrü Hanioglu, Tanzimat devlet adamlarının, imparatorluğun “resmi ideolojisi” olarak Osmanlılık'a bağlı olduklarını, bunun yanında rasyonel ve laik bir ideoloji olduğunu vurgular (2008; 104-106).

3.3. Türkçülük

Türk adının ilk defa, Türkler tarafından kullanıldığı yazılı kaynak, VIII. yüzyıldaki Göktürk/Orhun Kitabeleridir. Türk boylarının tamamını içine alacak şekilde Türk adının kullanılması İslamiyet ile birlikte kullanılıp yaygınlaşmıştır. Karahanlı Devleti'nin (840) ortaya çıkması ile birlikte Arap ve Fars kültürlerinin etkisi, Türkler üzerinde görülmeye başlamış olsa bile, Müslüman olmayan Çuvaş ve Gagavuz Türkleri, Türk adı kapsamında görülmemiş, Türk adı, Müslüman olanlar için kullanılmıştır (Lewis, 1993:9). Türkçülükle ilgili çalışmaların geçmişi Tanzimat dönemine uzanır. Tanzimatla birlikte Türk kelimesinin anlamı genişler ve "Türk" sözü dünyadaki bütün Türkler için kullanılır hale gelir (Oba 1995: 11).

Bu dönemde Türkçülük yerine özellikle milliyetçilik kavramı kullanılmıştır. Milliyetçilik kavramının kökü, millete dayanmaktadır. Türkçenin önemli sözlüklerinden sayılan Şemseddin Sami'nin Kamus-ı Türki'de, Sözlüğün millet maddesinde; Aynı dine, İslam'a inanmış, farklı dil ve etnik kökene mensup çeşitli grupları kapsayan bir topluluk olarak açıklanırken, ümmet ise aynı dine mensup olan ya da olmayan farklı grupları içine alan bir topluluk olarak açıklanmıştır (TDK, 2019:807).

“Belli bir coğrafyada ortak kültürel veya etnik kökene sahip toplulukların siyasi ve tarihi meşruiyetiyle yüceltilmesini, siyasi, sosyal, dini ve kültürel düşüncelerle ideolojik

anlamda milli devletin güçlenmesini, en önemli hedef sayan milliyetçilik genel kabule göre, Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkmıştır" (Özcan, 2005:65).

Kuruluş döneminde Osmanlı padişahlarının eski bir Türk unvanı olan Han'ı kullanmaları, Osmanlıları kuran Kayı Boyu'nun, Oğuz Destanı'nda yer aldığı şekliyle Oğuzlardan geldiği ve ilk Osmanlı paralarında Kayı Boyu'nun işareti sayılan sembolün kullanılması bir etnik bilincin, aidiyet bağlılığının varlığını göstermektedir.

İstanbul'un fethi ile birlikte devletin Türklük özelliği yerine giderek imparatorluk özelliği baskın olmaya başlamıştır. Bunu sağlayan en önemli unsur da dini çeşitliliğin millet sistemi olarak kurumsallaşması olmuştur (Eryılmaz, 1992:13).

Kültürel anlamı ile Türkçülük II. Abdülhamit döneminde artmıştır. Macar Türkologlarının yaptıkları, Türkoloji çalışmaları sonunda 1893'te Vilhelm Thomsen'in (ö.1927). Orhun Kitabelerini çözüp dünyaya duyurması gibi önemli bir gelişmeye neden olmuştur. Bu buluşun, Osmanlı aydın çevrelerini de büyük etkilemiştir (Ercilasun, 1999:412).

Türkçülük sadece Osmanlı'nın son döneminde değil, günümüz cumhuriyet döneminde de önemli bir yer tutmaktadır. Yusuf Akçura "*Osmanlı Devleti'nin Osmanlılık, Panislamizm ve Türkçülük gibi üç ayrı seçeneğinin olduğunu ancak bunların içinden en anlamlısının da Türkçülük olduğunu savunmuştur*"(Akçura, 1976).

1913'te artık Türkçülük sosyolojik, ekonomik, kültürel, tarih, edebiyat tezleri olan yaygın bir basın desteğine sahip olan ana akım durumuna ulaşmıştır. İttihat ve Teraki cemiyeti de Türkçülüğü benimsediğini, bu dönemde açık eder duruma gelmiştir (Çağla, 2018: 117; Köçer 2003: 11).

3.4. Batıcılık (Modernleşme)

Modernleşme, "yepyeni" anlamına gelen modernleşme olgusunun temelinde "yeni bir dünya düzeni kurma" ideali yatmaktadır. Bu yeni dünya düzeni anlayışı, içeriğinde barındırdığı "yeni bir dünya görüşü ve yeni bir yaşam biçimi" yaratma süreci, modern kavramın boyutunu ortaya koymaktadır: modernite, modernleşme ve modernizm (Oba, 1995:27).

Modernleşme süreci, Rönesans, Reform, Sanayi Devrimi, Aydınlanma dönemi ve Fransız Devrimi gibi hareketlerle birlikte batıda sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve bilimsel alanlardaki değişim, gelişim ve ilerlemeyi ifade etmektedir. Modernleşme, bu gelişmelerin bir sonucu olarak, geleneğin/dinin toplumsal hayattaki önemini azaltmayı ve bunun yerine akıl ve bilim çerçevesinde toplumsal yapı oluşturmaya amaçlayan bir proje olarak ortaya çıkmıştır (Öğün, 1995:112).

Batılı olmayan toplumlarda modernleşme, bazı Batılı olmayan toplumlarda insanlığın başına gelebilecek en büyük felaket olarak yorumlanırken, bazılarında ise Batı'lıları orta çağın karanlıklarından aydınlığa çıkaran bir olgu olarak algılanmıştır. Bu toplumlarda modernleşme süreci, kendisini Batı'ya öykünme ve Batılılaşma şeklinde göstermiştir. Bu toplumlar bu alanlardaki geri kalmışlıklarının farkına vardıkça Batı toplumlarının gelişmişlik düzeyine ulaşmak için kendi ideolojilerini oluşturmuşlar ve bu modernleşme ideolojik dönüşümleri Batı'da meydana gelen değişimlerle eş zamanlı olarak yaygınlaştırmıştır.

Batı kendi modern dünyasını yarattıktan sonra Batılı olmayan toplumların modernleşmesi Batı ile aynı deneyimleri yaşayarak gerçekleşmedi. Özellikle Türk toplumunun yaşadığı süreç, Batı'nın ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel ve bilimsel hegemonyasıyla sancılı bir süreç olmuştur. Yani Türk toplumu bu süreçte toplumsal bir varoluş mücadelesine girmiş ve kendisine ait olmayan bir deneyimi

yaşamaya çalışmıştır. Bu durum dini, siyasi ve sosyal kırılmalara neden olmuştur. Bu kırılmalar sonucunda ortaya çıkan toplumsal krizin aşılmasında, düşünsel ve aktüel bir plan içinde birçok tasarruf projesi üretilmeye çalışılmıştır (Tapper, 1996).

Osmanlı Döneminde Batıcılık/Garpçılık aslında Lale Devri ile (1718-1730) birlikte ortaya çıkmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti ile rakip Avrupa ülkeleri arasında güç farkının, Osmanlıların aleyhine büyümesi ile birlikte XVII. yüzyılda bu farkı kapatmak için yapılanlar daha çok Batı yerine Osmanlı'nın Yükselme Dönemi'nin örnek alınması ile kapatılabileceği öngörülmüştür.

Türkiye'deki modernleşme süreci, Avrupa ve dünyadaki modernleşme sürecine paralel olarak gelişmiştir. Osmanlı'nın küresel bir güç olmaktan uzaklaşması, yenilik girişimleri, modernleşme sürecindeki eğilimler, din anlayışı, modernleşme-din ilişkisi, modernleşme sürecinde siyasi ve ideolojik fikirler, dini düşüncenin seyrindeki değişim ve bu sürecin toplumsal yapı üzerindeki etkileri resmin bütününi görmek açısından önemlidir (Sarıay, 1994).

Osmanlı Devleti ile rakip Avrupa devletleri arasındaki gelişmişlik ve güç farkının nasıl kapatılacağı sorunu ile birlikte Batıcılık ya da Osmanlı Dönemi'ndeki karşılığı ile Garpçılık da başlamıştır. XVIII. yüzyıl başından itibaren Garpçılık yerine tecdüdü ya da ıslahat terimleri kullanılırken XIX. yüzyılda ise Tanzimat ve Islahat terimleri tercih edilmiştir. Yine XIX. yüzyılın son döneminden itibaren de Batıcılık/Garpçılık yerine asrılık, asrileşme gibi kavramların kullanıldığı bilinmektedir. II. Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyet Döneminin başlangıcında ise asri kelimesinden türemiş olan çağdaşlaşma terimi almıştır (Hanioglu, 1992:150).

Türkiye'nin modernleşme ya da çağdaşlaşma sürecinin başlangıç noktasını Avrupa'nın dış dünyaya açılmaya başladığı, siyasi ve toplumsal bir güç olarak belirdiği ve buna karşılık Osmanlı'nın siyasal anlamda güç kaybetmeye başladığı 17. yüzyıl oluşturmaktadır. Avrupa'da yaşanan çeşitli siyasal olaylar, devrimler, toplumsal hareketlilikler, bilimsel ilerlemeler ve Avrupa'nın ekonomik yapısındaki değişim, Osmanlı Devleti'ni de doğrudan ya da dolaylı yollarla etkilemiştir.

Din ve modernizm ilişkisi, modernizmin batıda ortaya çıkışından günümüze kadar uzanan geniş bir tarihsel süreçte ve Osmanlı-Türk toplumuna çeşitli yansımalarıyla bir tartışma alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Osmanlı-Türk modernleşme ve değişim sürecinde toplumsal, kültürel ve siyasal alanlardaki farklılıklar, toplumsal kırılmalar ve dinin bu biçimler karşısındaki konumu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Osmanlı dönemindeki Türk modernleşmesi sürecinde, Türk toplumunda modernleşmeye tepki olarak yaklaşık iki yüz yıldır geliştirilmiş ve uygulanmış, her alanda reform/reform ihtiyaçları ve girişimleri teoriden pratiğe dönüşmüş, Osmanlı toplumunun Tanzimat döneminden sonra Batı genelinde bir dönüşüm süreci olarak kabul edilen önemli bir konu, geri kalmışlık sorununa çare olarak adlandırılan Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük düşünce akımları içinde önemli bir yere sahiptir.

Sonuç olarak modernleşme, Batı'nın halen yaşamakta olduğu, Batılı olmayan toplumların ise yaşamaya ve hikayeletirmeye çalıştıkları ancak bir sonuca varamadıkları bir süreçtir. Batılı olmayan toplumlarda modernleşme kavramının bir şekil değişikliği meselesi değil, zihniyet değişikliği meselesi olduğu yönünde bir evrim gösterememesi ve modernleşmeye dair sürekli farklı bakış açılarının olması modernleşme sürecinin çetin geçmesine neden olmaktadır.

4. TÜRKİYE'DE ETKİN OLAN SİYASİ AKIMLAR

4.1. Kemalizm

Kemalizm kavramı, ideolojik anlamda ilk kez Ahmet Cevat Emre kullanılmıştır. Emre'ye göre her şeyden önce demokratik bir ideoloji olan Kemalizm, doktrin olarak, bütün siyasi prensipleri malum bir demokrasi mektebidir (Ertan, 1997:26). Kemalizm, önce 1927 yılında ardından 1931 yılında ilkeleriyle siyasete dahil olmuş, parti tüzük ve programlarında yer almış, 1935 yılında ise “Kemalizm” olarak adlandırılmış ve 1937 yılında Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına dahil edilmiştir. CHF'nin 1931 yılında gerçekleştirdiği III. Kurultayı ve 1935 yılında gerçekleştirdiği IV. Kurultayı, Kemalizm düşüncesinin teorik altyapıya ulaşması ve sistematikleşmesi adına önem arz etmektedir.

Kemalizmi uluslararası mukayeseye dahil ederek tanımlama girişimlerinden birisi de Çeçen'(2012)e aittir. Türkiye'nin kurucu önderinin düşüncelerine ve çizdiği ulusal yola “Kemalizm” denildiğini ifade eder.

“Atatürk'ten sonraki dönemde Kemalizm, onun yolundan gitmek, onun tutumunu izlemek ve onun ilkelerini savunmak biçiminde gelişmiştir. Kısaca Kemalizm, Mustafa Kemal'in düşünce ve eyleminin bir bütün olarak savunulmasıdır. Ayrıca Atatürk'ün izinden gitmek anlamında Atatürkçülüğün de bilimsel adıdır. Kemalizm, Türk ulusunun var olma düşüncesidir.”

Kemalist Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzenine yumuşak inişini durdurmak için devreye giren devletin askeri-bürokratik kanadı oldu. 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren bürokratlar ve subaylar, özellikle de gençler, DP'nin siyasi aşırılıklarına karşı çıktılar. 1960 yılından itibaren, kendilerini Kemalist düzenin bekçileri olarak gören ve Atatürk'ün mirasına sahip çıkmak adına müdahalelerini meşrulaştıran seçilmişler ile atanmış bürokratlar ve memurlar arasında süregelen bir iktidar mücadelesi görüyoruz. Her askeri müdahaleden sonra anayasayı değiştiren ya da tadil eden muhafızlar, her zaman seçilmiş hükümetler üzerinde üstünlük sağladıklarından emin oldular.

İslamcılık ve Kemalizm, Türk siyasetinde genellikle uzlaşmaz iki kutup, birbirlerinin ideolojik antitezleri olarak görülüyor.

Kemalizm, laik ulus inşasının, tek, homojen bir Türk ulusal kimliği yaratmanın ideolojisiydi. Milliyetçilik, tanımı gereği çoğulculuğa hoşgörüsüzdür ve farklı bir kimliği açıkça benimseyenleri ya asimile etmeye ya da ortadan kaldırmaya çalışır. Buna karşılık, İslamcılar modern öncesi bir düzenlemeye geri dönüp bakıyorlar: Osmanlı İmparatorluğu'nun dini cemaatlerin hükümdarın yönetimi altında ayrı ve özerk gruplar olarak yasal olarak tanındığı millet sistemi. Bu anlamda İslamcılar, en azından teoride, (dini) azınlıklara karşı Kemalistlerden çok daha uzlaşmacı olabilirler. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda bu uzlaşmanın bir bedeli vardı: Müslümanlar karşısında kanun önünde eşit olmayan bir statünün kabulü. Kısacası, tanınma karşılığında aşağı statü.

Kemalizm'de ise kimliklerin boyun eğdirilmesi karşılığında kanun önünde eşitlik vaadinden söz edilebilir. Mustafa Kemal, “Ne mutlu kendine Türk diyene” derken, yani yeni Türk kimliğini kabul edersen tam bir vatandaş olmanın nimetlerinden yararlanırsın derken ima ettiği buydu. Tabii bu sadece Kürtler gibi Türk olmayan Müslümanlar için geçerliydi. Gayrimüslimler Türk olamıyordu; Türkiye Cumhuriyeti'ni meşrulaştıran metin olan 1923 Lozan Antlaşması'nda yasal olarak azınlık olarak tanımlandılar (Özkirimli ve Sofos 2008). Yani millet sistemi aslında Kemalist milliyetçiliğin de kökündedir.

Yine, bunların hepsi teoride. Uygulamada, ne Kemalistler gerçek anlamda Türk olmayan Müslümanlara eşit yurttaşlık tanımadılar, ne de İslamcılar gayrimüslimlere karşı büyük bir hoşgörü gösterdiler. Mümkün olduğunda, her iki grup da kendi tekil iradelerini topluma empoze etmek ve muhalefeti ezmek için devlet gücünü kullandı. Bu anlamda birbirlerinden çok farklı değiller.

4.2. Milliyetçilik

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, güçlü bir devlet geleneği gibi altında selefi Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan bazı geçmiş miraslarla birlikte yukarıdan aşağıya güçle merkez kurma düşüncesiyle devrimin seçkin bir projesi olarak ortaya çıktı (Heper, 1985). (Mardin, 1973). Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal [Atatürk] bu projeye,

“Türkiye’de ortak ideallerle yaşama isteklerini beyan eden ve kendilerini ortak bir tarihin yaratıcıları olarak gören aynı zamanda ülkeyi Batı çizgisinde modernize etme düşünce projesidir.” (Tepe, 2000: 61).

Türklük tanımı, değişen bağlamlarda daha birçok farklı biçim almıştır. Pek çok kimlik iddiası gibi, Türklüğün tanımları, en azından bazı tezahürleri, farklı bağlamlarda Türk milliyetçiliğinin etnik, kültürel ve yurttaşlık bileşenlerine vurgu yapmaları bakımından büyük farklılıklar göstermiştir. Bu bileşenlerin Türk kimliğiyle ne ölçüde ilişkili olduğu, şimdiye kadar modern Türk siyasetinde tartışılmıştır.

1920’lerin başından beri Türk kimliğine dair çeşitli, hatta çatışan bakış açıları var. 1920’lerin başında Türklük, esas olarak İslam temelinde tanımlanıyordu. “Türk dediğimiz Türkler, Kürtler, Lazlar, Çerkesler gibi çeşitli Müslüman gruplar... kavramını kullanılırdı. Mustafa Kemal 1920’de Meclis’te yaptığı konuşmalardan birinde şöyle demiştir:

“Bu yüce Meclisi oluşturanlar sadece Türkler, Çerkesler, Kürtler veya Lazlar değildir. Bütün İslami unsurlardan oluşurlar ve birlikte tutarlı bir bütün oluştururlar.” Mustafa Kemal de dahil olmak üzere birçok Parlamento üyesi 1920’lerin başında Türk milliyetçiliğinin (özellikle İslam’ın) kültürel bileşenini vurguladı (Heper, 2007: 91).

Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, toplumun çoğunluğu Müslüman olduğundan İslam, gayrimüslimleri dışlayan fiili bir Türklük ölçütüydü. Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye ile Yunanistan arasındaki “Büyük Nüfus Mübadelesi” gibi Türkiye’nin göç politikasının çoğu dine dayalıydı. Gayrimüslim Türk toplulukları, Gagauz nüfusu örneğinde olduğu gibi, çoğu Ortodoks Hristiyandır. Bu politikalar, Türklüğün tanımlayıcı unsurunun o dönemde İslam olduğunu göstermektedir. Türklüğün fiili bir kriteri olarak İslam’ın ikilemi ve ulus devlet inşa sürecinin laik yönleri göz önüne alındığında, din ile ulus ve/veya milliyetçilik arasındaki gerilimin erken Cumhuriyet döneminde var olduğu iddia edilebilir.

Kemalist milliyetçilik nosyonunun tamamen Türklük ve temelli olduğu görüşüne karşı çıkarlar. İslam’ı dışlayan ve İslam ahlakıyla yaşamayan bir toplum kurma fikri üzerine. Benzer şekilde, Cizre-Sakallıoğlu (1992), İslam’ın ülkenin Batı çizgisinde modernleşmesinin önünde bir engel olarak görüldüğünden ve mezhepçiliğin bir topluluk üzerinde olası bir bölücü etkiye sahip olabileceğinden dolayı Türk ulusal kimliğinin tanımında İslam ve mezhepçiliğin reddedildiğini savunuyor. Ağırlıklı olarak Sünni mezhebinden oluşan, ancak yüzyıllar boyunca hem Kürt hem de

Türk kökenli Alevi mezhebinin azınlığı ile birlikte yaşamıştır. Bunun yerine Cizre-Sakallıoğlu (1992), Türk etnisitesinin Kemalist milliyetçilik ideolojisinde insanlar arasında toplumsal bir bağ oluşturmak için merkezi bir yer oluşturduğunu düşünüyor.

Türk milliyetçiliğinin etnik/kültürel bileşenleri 1920 ve 1924 yılları arasında Atatürk tarafından vurgulanırken, sivil bileşeni sabit kaldı, Türk milliyetçiliğinin sivil bileşenine artan bir vurgu yapıldığında 1924 anayasasının kabulüne kadar. Heper (2007), Türk siyasetinin çeşitli dönemlerinde milliyetçiliğin nasıl geliştiğine ilişkin analizinde, devletin kurucularının 1920'lerin başında kültürel milliyetçiliği benimsediğini ve ardından Cumhuriyetçi milliyetçiliğin -en azından yasal/anayasal olarak- kültürel milliyetçiliğe geçtiğini ileri sürer. 1924 Anayasası'na göre “ırkı ve dini ne olursa olsun her vatandaş Türktür” sözü, Türk milliyetçiliğinin yurttaşlık unsurlarının ilkelerini bünyesinde barındırmaktadır. Ancak Heper (2007), bu sivil milliyetçiliğin altında, devlet adamları ve insanlar arasında kültürel milliyetçiliğin varlığını sürdürdüğünü ileri sürmektedir.

1924'te Türk milliyetçiliğinin yurttaşlık bileşeni üzerinde artan bir vurgu ortaya çıksa da, diğer bileşenler altta kalmaya devam etti. Her ne kadar 1928 yılında “Türk devletinin dini İslamdır” ibaresi kaldırılmış ve Türk devletinin laik olduğu ilan edilmişti. 1937, İmam Hatip Okulları ve Diyanet İşleri Başkanlığı varlığını sürdürerek İslam'ın devam eden rolünü yansıtmakla birlikte sınırlı kalmıştır. Ayrıca, Mardin (1991), İslam'ın toplumdaki toplumsal etkileşim için bir dizi araç sağladığını ileri sürer. Kemalist devlet, laiklik ilkesine bağlı olduğunu ilan ederken, din, bugüne kadar toplumsal bütünleşme için sembolik bir bağ olarak kalmıştır.

Atatürk'ün milliyetçilik düşüncesine göre; “Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasi ve sosyal bir topluluktur” (Atatürk, Nutuk, 2010, s.40). Milletlerin oluşumundaki en önemli faktörler ise;

“ortak milli düşüncenin, ahlakın, duygunun, heyecanın hatıra ve geleneklerinin millet bireylerinde meydana gelmesini ve kökleşmesini sağlayan ortak geçmişin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren ortak dildir” (Atatürk, 2010, s. 47).

Atatürk Türk milletinin kökleşmesindeki etkili gerçekleri açıklarken de; Siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk köken birliği, tarihi ve ahlaki yakınlıktan bahsetmiştir (Atatürk, 2010, s. 44-45). Kısacası Türkiye'yi muasır medeniyet seviyesine çıkartma ve bunun için gereken her tedbiri alma idealidir, denebilir (Bolat, 2002, s. 740).

4.2.1. Anadoluculuk

Anadoluculuk fikrinin ortaya çıkışı 1917'de Türk ocakları bünyesinde olmuştur. Asıl amaçları “Büyük Türkçülüğe” karşı “Küçük Türkçülük” veya “Türkiyecilik” fikrini savunmaktır. Bu fikir Hilmi Ziya Ülken tarafından ortaya atılmıştır. Kendisi bu doğrultuda “Anadolu” dergisini çıkartmıştır. Bu fikrin ikinci kez gündeme gelmesini sağlayan isim olan Remzi Oğuz Arık'a göre ise Turancılık ve İslamcılık gerçeklikten uzak politikalar. Türkiye'nin yeni ideolojisi milliyetçilikten başka bir şey olamazdı. Bunun için Türkiye'de yaşayan topluluğa ve Türkiye topraklarının tarihine uygun bir realite gereklidir. Memleketçilerin milliyetçiliği bir sıra realitelere dayanıyordu ki bunların başında Türkiye'ye adını veren toprak parçası geliyordu. Ayrıca bu fikrin savunucuları anavatan, memleketçi milliyetçiliğin temeli olduğunu ve başkalarının toprağında hak iddia etmediğini de belirtmişlerdir (Arık, 1943: 52-57; Ülken, 1948:139).

4.2.2. Muhafazakâr Milliyetçilik

Muhafazakâr milliyetçilik İslam motifli Türk milliyetçiliğidir. Bu fikrin başlıca savunucuları Şemseddin Günaltay ve Nurettin Topçu'dur. 1940'lardan itibaren Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu dergisi sayesinde Muhafazakâr Milliyetçiliğe büyük katkı sağlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Turancı hareket ile İslamcı hareket yakınlaşmıştır. Bu sayede yeni sentez bir fikir ortaya çıkmıştır. “*Tanrı Dağı kadar Türk Hira Dağı Kadar Müslüman*” sloganı bunun en açık ifadesidir (Kılıç, 2007, s. 126-130).

Liberal Milliyetçilik Liberal milliyetçilik milli değil evrenselidir. Buna göre; millet, hürriyet eşitlik ve terakki kavramları esastır (Kodaman, 2001, s. 70-71). Liberal milliyetçilik Ağaoğlu ve Arsal'dan sonra başka temsilciler tarafından devam ettirilse de gereken ilgiyi görememiş ve zamanla unutulmaya başlanmıştır (Kılıç, 2007, s. 133).

Irki Milliyetçilik Etnik milliyetçiliğin temel hedefi doğuştan, fitri bir topluluk fikrini öne çıkarmasıdır. İnsanların kendi seçebileceği belli bir millete ait olması prensibi reddedilmektedir. Bu milliyetçilik anlayışı Cumhuriyet döneminde Türk-Turancı adı altında karşımıza çıkmaktadır. Bu topluluklar içerisindeki bazı insanlar milliyetçiliğin temelini ırk olarak görürken bazıları için ırk, etnik bütünlük bu kadar önemli değildi. Onlara göre milliyet dil, tarih ve kültür gibi etnik farklılıklarla oluşuyordu (Kılıç, 2007, s. 133).

Bununla beraber Türkçüler, Pantürkçülük ile Turani kökenler konusunda da fikir ayrılıklarına düşmüşlerdi. Irkçı çizgi bütün Türkçüler tarafından benimsenmeyen paganist bir yaklaşımla da geliyordu (Özdoğan, 2001, s. 238). Pantürkistler cumhuriyetin ilk yıllarında özellikle Türk Ocakları içerisinde varlığını devam ettirmişler, 1931'de Türk Ocakları kapatılınca Pantürkist akım canlanmaya başlamıştır. Bunun en büyük nedenlerinden bir tanesi Nihal Atsız'dır. Adı geçen düşüncenin canlanması hükümetin gözünden kaçmamış, kendi milliyetçi prensibiyle bağdaşmayan Pantürkist düşüncenin dergileri 1934 yılında tek tek kapatılmıştır (Kılıç, 2007, s.134).

Saf, katıksız bir Türk milleti isteyen Nihal Atsız (Bolay, 2002:748), 1933 sonlarında çıkartmaya başladığı Orhun adlı dergi de bu kapatılan dergiler arasındadır (Kılıç, 2007, s. 135). 2. Dünya Savaşı başlarında gelişme ortamı sağlayan Pantürkist düşüncesi ile 1942 Mayıs'ında Bozkurt adlı dergiyi çıkartan Rıza Nur ise Milliyet bir kan meselesi görüşünü kabul ederek, dil, zihniyet, edebiyat ve benzeri unsurları ikinci plana atmıştır (Kılıç, 2007, s. 138). 1943'de savaşın Almanlar lehine dönmesi sonrasında tarafsızlığını tüm dünyaya göstermek isteyen Türkiye, Pantürkist hareket içerisindeki bulunan bütün liderleri 9 Mayıs 1944'de hükümeti devirmeye teşebbüsten tutuklamış ve 31 Ekim 1945 tarihine kadar serbest bırakmamıştır (Kılıç, 2007, s. 133-134).

Kemalist Devrim'in kendine özgü siyasi söylemi, kurucuların geleneksel bağlılıkları ortadan kaldırarak ve böylece yeni bir Türklük tanımı sunarak yeni bir ulus-devlet inşa etmelerini sağlamıştır Osmanlı eski rejiminin patrimonyal özelliklerini terk eden yeni devlet anlayışı, “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ilkesiyle 1923 yılında Cumhuriyet rejimini doğurdu. Yeni milli kimlik anlayışı, aralarında cumhuriyetçiliğin de yer aldığı Kemalizmin altı ilkesi milliyetçilik, halkçılık, laiklik, devletçilik, devrimcilik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu siyaset felsefesi rehberliğinde Cumhuriyetçi Halk Partisi'nin (CHP) yardımıyla birliği sağlamıştır. Mardin, (2000).’e göre CHP seçkinlerinin şovenizmle değil, Türk kimliğiyle ulus inşası peşinde koştuğunu öne sürer.

4.3. Muhafazakarlık

Muhafazakârlığın ortaya çıkışı Fransız Devrimi ve devrime yol açan Aydınlanma düşüncesi neticesindedir. Muhafazakârlar eleştirilerini Aydınlanma Aklının yol açtığı devrimin sonuçları üzerinden geliştirmişlerdir. En temel olarak Aydınlanma aklının zeminini oluşturan Kartezyen felsefenin (Mollaer, 2017:50) ve tabii olarak Aydınlanma ‘Akli’nin ve bu aklın kutsallaştırılmasının eleştirisi ile ortaya çıkmıştır. Karl Mannheim’a göre muhafazakârlık insan ve toplum hakkında bir düşünme biçimi olarak ortaya çıkmıştır (Mannheim, 1986:3).

Muhafazakâr düşünce açısından en önemli unsur olan toplumun ve toplumsal olanın devamlılığını ve iyiliğini sağlamak adına kullanılan bir unsurdur. Gelenekler gelenek oldukları için savunulmazlar, hizmet ettikleri bir amaç vardır ve bu amaç için kullanılırlar. Bu sebeple muhafazakârlar için bir geleneğin gelenek olabilmesi için üç kriter vardır;

- Geleneğin şanlı bir tarihe sahip olması,
- Geleneğin unsurlarının sadakatine sahip olması,
- Kaynaklandığı fiile anlamını vermesi ve o fiilden daha uzun ömürlü olması (Özipek, 86).

Kültürler ve toplumlar sürekli bir değişim içinde olsalar da bazı unsurlar değişmeden kaldığı için toplum ve kültürdürler (Tezel, 2005:22). Muhafazakârlık insan ve toplum hakkında bir düşünme biçimi olarak ortaya çıkar (Mannheim, 2017:3). Ancak bu düşünme biçimleri zaman içerisinde farklılıklar göstermiş ve muhafazakârlığın birbirinden farklı çeşitleri ortaya çıkmıştır. Kimi düşünürlere göre bu çeşitli muhafazakâr düşünme biçimleri muhafazakârlığın dışında bir yer tutabilse de genel itibarıyla muhafazakâr bir düşünme tavrı olarak nitelendirilmektedir. Bütün bu farklılıklar içerisinde iki ana akım belirtilebilir; Birinci yönelim Kıta-Avropası geleneğinden gelen ve devrimi bütün her şeyiyle reddedip devrim öncesini arzulayan *reaksiyoner muhafazakârlıktır*. İkinci akım ise Anglo-Amerikan geleneğinin *ılımlı muhafazakârlığıdır* (Özgür, 2003: 137).

Bir diğer önemli örnek ise *gelenekselci* düşünme biçimidir. Gelenekselci düşünme biçimi aynı muhafazakârlıkta olduğu gibi siyasette sürekliliği savunur, büyük ve ani değişimlere, yani ‘devrimlere’ karşıdır. Muhafazakâr düşünme biçimi gelenekselcilik gibi ‘*biçimci*’ olmaktan ziyade, tarihi mantıksal sonuçlara ulaştırmaya çalışır ve bundan dolayı somut koşullara bağlıdır (Özgür 2003:134). Gelenekselci tavır ve muhafazakâr tavır arasındaki farklardan bir diğeri ise, geleneksel tavrın tamamen *karşı-tepki* üzerine kurulmasıdır. Muhafazakâr davranış biçimi ise zamana göre değişiklik arz eden, ‘*nesnel içeriklere sahip, anlam yönelimli bir davranıştır*’ (Karl Mannheim, 1986:76). Ayrıca geleneksel düşünme biçimine göre evrensel bir psikolojik durum vardır ve genel bir davranış biçimi anlamına gelmektedir (Mannheim, 1986:76).

Gelenekselcilik ile muhafazakârlık arasındaki farklardan bir diğeri ise *tarihtedir*. Muhafazakârlık sosyolojik ve tarihsel olarak özel şartlar altında ortaya çıkmışken; gelenekselcilik için aynısını söylemek zordur. Aynı zamanda gelenekselcilik ile muhafazakârlık arasında bir diğer tarihsel fark ise gelenekselciliğin karşı-tepki üzerine kurulu olmasından dolayı sınırları net olarak çizilebilecek bir tarih anlayışına sahip olmamasıdır (Mannheim, 1986:76).

Cumhuriyet dönemi Türk muhafazakârlığının önemi 1930’lu yıllarda ortaya çıkan inkılap ve Kemalizm tartışmalarını merkezden değil kenardan ve tepkici bir anlayışla yorumlamaları ve bunu Osmanlı fikir dünyasından devrildikleri Bergsoncu bir eğilimle yapmalarından ve bunu yaparken de Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi fikir akımlarının ağır yüklerinden kurtulmalarından kaynaklanmaktadır (Carkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2009:98).

Cumhuriyetçi muhafazakârlığın en önemli özelliği cumhuriyet inkılaplarını muhafazakâr bir biçimde yorumlama eğilimi ve Kemalist algılayış biçiminin dışında yer almasıdır. Bu yorumlayış biçiminin altında yatan hareket noktası, isimlendirmenin yansıtabileceği gibi Doğu ve İslam kaynaklı olmaktan ziyade, pozitivizm, materyalizm, hümanizm ve akılcılık karşıtlığı zemininde oluşan ruhçu, romantik ve Batı kaynaklı bir cereyandır (Carkoğlu ve Kalaycıoğlu,2009:98).

4.4. Milli Görüş Hareketi

İlk bakıldığında “milliyetçiliği” çağrıştıran bir kavram gibi görünse de, aslında “milli” kavramının dini referansı çok daha nettir. “Milli” teriminin kökü olan “millet” kelimesi Arapçada “din” kelimesine karşılık olarak kullanılmaktadır. Bu sözcük kök anlamıyla “*aynı inanç etrafında meydana gelen bir topluluk anlamını içermesi; çeşitli inançlar etrafında meydana gelen her topluluğa bir millet adı verilmesi sonucunu doğurmaktadır.*” (Sarıbay, Türkiye’de Modernleşme, s.114).

Kavramın güncel çağrışımı ile sözlük anlamı arasındaki fark, terimin iki farklı referansla bir arada kullanılmasına imkan vermektedir. İlk olarak gündeme gelen ‘milliyetçilik’ algısı, makbul bir siyasi kimlik unsuru olarak iktidar elitlerini rahatsız etmemek için kullanılabilecekken; Arapçada kullanılan terim anlamı üzerinden ise kendi tabanına güçlü bir mesaj vermektedir. MGH için bu kavram, belirli bir inanç grubuna mensup olanların oluşturduğu topluluğun parçası olmanın ayrıcalığına işaretle kullanışlı bir siyasi söylem olmuştur (Şentürk, 2011: 350-352).

Böylece “Milli Görüş” kavramı, hem siyasi hareket için ayırıcı bir kimlik tanımı olarak kullanılmış, hem de merkez iktidar elitleri tarafından sürekli partilerin kapatılması nedeniyle değişen parti isimlerinin yanında kalıcı bir kimliğin ifadesi olmuştur. “Milli Görüş” kavramının siyasi söylem olarak kullanılması, ilk kez 1973 yerel seçimlerinde Erbakan tarafından hazırlanan bir broşürde olmuştur. Bu yayında “Milli Görüş” şu şekilde tanımlanmıştır:

“Bu görüş; Türk milletinin manevi ve maddi yapısı ile ahenk halinde, her türlü zararlı taklitçilikten uzak, Onun bunun kafasından gelişigüzel bir fikir olarak değil fakat uzun yıllar başarı ile denenmiş bir yol olarak ortaya konmuş, Günümüzün problemlerine sadece maddi alanda değil, buna ilave bundan daha mühim olarak manevi alanda da temelli ve devamlı olarak çözümler getirecek bir görüş,

MGH geleneği siyasi kimliğini tanımlarken, diğer partilerden kendisini açık bir şekilde ayırtıracak şekilde “milli görüş” tanımını kavramsallaştırmıştır. Bu geleneğin siyasi söyleminin ilk kavramı olarak “milli” kelimesinin anlam arka planına baktığımızda iki temel unsur ön plana çıkmaktadır. İlk olarak “milli” kavramı, bu geleneğin partilerinin programlarında daima atıf yapılan “şanlı tarih, kadim medeniyet” gibi meteforlarla kendisini dayandırdığı tarihsel bakiyeye açık bir atıftır (MSP Program ve Tüzük, (Çevrimiçi), s.6). İkinci olarak, Cumhuriyet Türkiye’sinde Kemalist elitlerin hakim olduğu siyasi alanda, İslam dinine gönderme yapacak bir öykünmenin bu siyasi harekete yükleyeceği siyasi maliyetten kaçınmanın bir ifadesidir (Şentürk, İslamcılık, s.350). Bu çerçevede hem kadim bir tarihsel maziye atıfla önemli bir geleneğin parçası olarak kendini takdim etme imkanı vermesi, hem de rejimin dini referanslara göstereceği tepkiden kurtulmak için “milli” kavramı kullanışlı bir araç olmuştur. Aynı zamanda bu tanımın bugünkü siyasi aktörlere ilişkin ayırt edici bir mesajı söz konusudur. Erbakan’ın kullandığı siyasi söylemdeki “biz ve onlar” tonu, siyasi

rakiplerin tümünü diğerleri olarak işaretliyor ve seçmene net bir tercih yapması teklif ediliyordu (Çınar, s.311).

Erbakan, mücadelesinin temel kavramlarını açıkladığı “Davam” isimli kitapta bu tarihsel referansa şöyle işaret eder; “*Milli Görüş, vatanımızın ve milletimizin bölünmez bütünlüğü ve tüm memleket evlatlarının kardeş bilinmesi temel prensibine dayanır. Aynı milletin, aynı tarihin çocuklarının kardeşliği esastır.*” (Necmettin Erbakan, s.175). Yine 27 Mayıs 1995 tarihinde Fetih Şöleni kutlamalarında yaptığı konuşmada, bu kavramı soyut bir millet tasavvuru ve tarihsel bir referansla şöyle tanımlamıştır; “*Milli Görüş milletimizin kendisidir, bütünüdür, milletimizin inancıdır ve tarihidir.*” (Kutay, 2017, s.55). Benzer şekilde Erbakan bir tanım yapmıştır:

“Milli Görüş, aldatmaca propagandalarına kapılmayan görüştür. Gayri milli faaliyetleri engelleyen görüştür. Milletin aslını temsil eden görüştür. Milletin kurtuluş ilacını içinde saklayan, sırası geldiği zaman bir çınar ağacı gibi çıkarak milletin insanını kurtacak olan görüştür.” (Birand ve Yıldız, 2012, s.55).

Türkiye’deki İslami mücadelenin siyasal parti örgütlenmesi yoluyla vücut bulduğu en önemli oluşum Milli Görüş Hareketi’dir (MGH). Gençlik örgütleri, yurt dışı teşkilatları, yayın organları, kendisine yakın çeşitli dernek ve vakıflar aracılığıyla siyasal mücadelesini sürdürmüş olsa da MGH’nin en önemli aygıtı hiç kuşkusuz siyasal partileridir. Kuruluşundan günümüze kadar MGH’nin tüm siyasal partileri diğer organların çatısını oluşturan bir vazifeye sahip olmuştur. 50 yıllık bir geçmişe dayanan MGH Türk siyasal hayatında 5 farklı siyasal parti örgütlenmesiyle faaliyet göstermiştir. 1950 yılıyla birlikte çok partili siyasal hayata geçildikten sonra 1970 yılında Necmettin Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi (MNP). MGH’nin ilk siyasal partisi olmuştur. Yaklaşık 1,5 yıl gibi çok kısa bir süre faaliyet gösteren MNP’nin kapatılmasıyla Milli Görüşçüler sırasıyla Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) ve Saadet Partisi (SP). adı altında siyaset yapmışlardır.

Necmettin Erbakan Milli Görüş’ü tanımlarken ve Milli Görüş’ün diğer farklı görüşlerden hangi hususlarda ayrıldığına vurgu yaparken geçmiş dönemlerin önemli tarihi olaylarından esinlenmektedir. Erbakan’ın tanımına göre Milli Görüş (2014: 433), İstanbul’un fethiyle Ortaçağ’ın sona erip Yeniçağ’ın başlamasına sebep olan, Viyana önlerine kadar ilerleme başarısı gösteren, Çanakkale’de göstermiş olduğu direnişle tarih yazan, başarılı bir Kurtuluş Savaşı mücadelesiyle geriye kalan son toprağını düşmana teslim etmeyen ve son olarak Kıbrıs’ta büyük başarılarla imza atan bu milletin manası ve ruhudur. Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli zaferlere imza atan şahsiyetleri ve bunların izledikleri siyasetin modern dönemlerdeki yansımaları Milli Görüş ile eşitleyen Necmettin Erbakan’ın sınıflandırmasına göre Milli Görüş’ün beş ana gayesi vardır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (2014: 435-437):

“1) İç barış 2) Devlet-millet kaynaşması 3) Yeniden büyük Türkiye meşalesi 4) Manevi kalkınma 5) Maddi kalkınma. Bu hedeflere ulaşma konusunda yapılacak olan faaliyetler ve sorunların çözüm yolları Milli Görüş’te ifadesini bulmaktadır.”

Necmettin Erbakan’ın belirtmiş olduğu Milli Görüş’ün beş ana gayesinin temelinde İslam düşüncesi yatmaktadır. Başka bir deyişle, İslam Milli Görüş’ün ana çekirdeğini oluşturmaktadır. Erbakan tarafından belirlenmiş olan tüm hedefler bütüncül İslami söylemin alt fikirleridir (Atacan, 2005: 190).

Necmettin Erbakan ve Milli Görüşçülerin sahip olduğu fikirselle ve maddi temeller hareket ileri gelenlerini geleneksel Sünni Müslümanlık ile tasavvuf geleneğini kalkınmacı bir söylem içerisinde ifade etmeye zorlamıştır. 20. yüzyılın tarihsel geçmişin yüceltilmesi ve hareket önderlerinin haması tarih anlayışı bugünkü problemlerin “Yeniden Büyük Türkiye” sloganıyla çözüme kavuşacağına vurgu yapan bir mazi tasavvuruna dayanmaktadır. Yeniden Büyük Türkiye’nin inşası ise iki kanatlı bir kalkınma anlayışı olan “maddi ve manevi kalkınma” ile mümkün olacaktır. Erbakan ve Milli Görüşçülerin oldukça fazla önem verdikleri manevi kalkınma ile İslami kültürün önemine vurgu yapılırken maddi kalkınmanın itici gücünü sanayileşme düşüncesi oluşturmaktadır (Yıldız, 2001: 174-175).

Tuğrul’a göre Milli Görüş Hareketi (2017: 617); 1960’ların sonlarına doğru Necmettin Erbakan tarafından fikirselle temelleri atılan, 1970’li yıllarda Türkiye merkezli olarak siyasal faaliyetlerine başlayan, İslami mücadele konusunda parti siyaseti yöntemini esas alarak demokratik seçimler yoluyla iktidarı ele geçirmeyi amaçlayan ve alternatif bir dünya sistemi olarak Adil Düzen modelini benimseyen *ıslahatçı-siyasal* bir İslami oluşumdur. MGH’nin genel özellikleri ise:

“anti-Siyonizm”, “İslamcılık”, “siyasallık”, “yerellik”, “millilik”, “ıslahatçılık”, “kuşatıcılık” “teşkilatçılık”, “tasavvuf kökenlilik”, “aktivizm”, “karizmatik lidercilik”, “anti-Emperyalizm”, “Ehl-i sünnet aidiyeti”, “İslam birliği hedefi”, “ümmetçilik” ve “mezhepler üstüculük” tür.

Necmettin Erbakan’a göre (2014:432-434), “Liberal Görüş” ve “Solcu Görüş” olmak üzere Milli Görüş’e rakip olabilecek iki farklı görüş Türkiye siyasetinde yerini almaktadır. Liberal Görüş faiz yoluyla sömürüyü esas alan Batı merkezli kapitalist fikirlere dayanırken Solcu Görüş, materyalizmden beslenen maneviyattan yoksun faydasız Sosyalist düşüncüyü temel almaktadır. Hem Liberal hem de Solcu görüşün ortak özelliği maddi kalkınmaya aşırı derecede önem vermeleri manevi kalkınmayı ise göz ardı etmeleridir. Batıl düzenin iki farklı temsilcisi olan Liberal ve Solcu görüş ülkemizin tarihi ve kültürel değerleriyle uyuşmayan yabancı düşüncelerden beslenmektedir. Bu iki batıl görüş kültür emperyalizmi aracılığıyla Türkiye’ye transfer edilmiştir. Manevi kalkınma yerine maddi kalkınmayı esas almak suretiyle Batıl düzenin iki zararlı kolu olarak faaliyet gösteren Liberal ve Solcu görüşlerin karşısında “Önce Ahlak ve Maneviyat” fikrini benimseyen hak düzenin tek savunucusu Milli Görüş yer almaktadır.

Necmettin Erbakan’ın Milli Görüş tarafından temsil edilmesiyle öne çıkardığı “hak düzen” ile Liberal ve Solcu Görüş ile özdeşleştirdiği “batıl düzen” ayrımına dayanan siyasal karşıtlık “milli” ve “taklitçi” zihniyet kutuplaşmasıyla Türkiye’deki siyasal partilere yarılanmıştır. Bu kutuplaşma örneğinin bir yansıması olarak “milli” karaktere sahip partiler MSP ve RP olarak belirlenirken faizci kapitalist özellikleriyle öne çıkan AP/DYP ve ANAP örnekleri Liberal görüşü, Sosyalist fikirleri benimseyen CHP/SHP çizgisi ise Solcu görüşü temsil eden “taklitçi” siyasal partiler olarak kodlanmıştır (Bora, 2017: 470).

Erbakan’a göre (2017: 27): “Solcuymuş, Liberalmiş, Muhafazakarmış bunların hepsi uydurma ve boş laftır. Milli Görüş dışındaki diğer görüşler birbirinin ikiz kardeşidir. Bunlar işbirlikçi ve taklitçidirler. Temelden sakattırlar, bozukturlar ve birer hastalıktırlar. Eğitim yoluyla tedavi edilmeleri gerekir.”

İdeolojik açıdan hak-batıl karşıtlığına dayanan Milli Görüş ve diğer görüşler arasındaki ayrıma ek olarak Necmettin Erbakan’a göre Milli Görüş ve diğer görüşler arasında hedefler bakımından da

yedi önemli fark vardır. Milli Görüş“ün diğer görüşlerden farklı olan yedi önemli amacı Erbakan tarafından aşağıdaki gibi sıralanmıştır (2017: 31):

“1). Maneviyatçı bir Türkiye meydana getirmek 2). Her zaman hakkı üstün tutmak 3). Türkiye'nin içinde ve dışında barışı korumak 4). Milletiyle, vataniyle bir bütünlük içinde olmayı temin etmek 5). Türkiye'nin tarihteki şerefli yerini almasını hedeflemek 6). Bağımsız bir Türkiye olması için şart koşturmak 7). Hür, müreffeh ve öncü bir Türkiye istemek. Kim bunları istiyorsa Milli Görüşçüdür ve Milli Görüş'e gelip katılması gerekir.”

4.5. Ülkücülük

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) çizgisindeki üniversite öğrencileri, 1966'da Ankara'da üç fakültede Ülkü Ocağı adı altında örgütlenmişlerdi. 1968'de başka üniversite şehirlerinde gerçekleştirilen bu örgütlenme, zamanla üniversite dışına da yayıldı. Ülkü Ocakları, CKMP-MHP'nin militan gençlik hareketi olarak kurumlaştı (Bora, 2017:195-197).

Ülkücü örgütçü ve Erol Kılınç, 1970'lerde ülkücülere büyük sempati besleyen halkın "deli gençliği dizginleyebilecek kadronuz yok" diyerek MHP'ye oy vermekten imtina etmiş olduğu fikrindedir. "Ocak" Türk Ocakları'nı, "ülkü" Ziya Gökalp'in mefkure kavramını çağrıştırıyordu.

Ülkü, insanın ve insana kimliğini veren milletin varlık gayesi, hayat idealiydi. Ülkücü, kendini milli davaya adanmış, ahlak timsali bir yiğit olarak yüceltilirdi. Nevzat Kösoğlu "Ülkücülük, milliyetçiliğin ahlakıdır" diyecektir. Dündar Taşer'in (1925-1972) camiada çok sevilen "ipeğe sarılmış çelik" mecazı, 1980'den sonra popülerleşen alperen sıfatıyla aynı soydandır: Ülkücü kimliğinin üzerine savaşçı-bilge halesi konur. Ancak aslolan alpliktir; camia içi bir el kitabındaki ifadeyle *"Ülkücü çoğu zaman fikir adamı değildir fakat her zaman hareket adamıdır"* denir nitekim.

1960'ların sonundan itibaren hızla kitleselleşen sola karşı, gaflet içinde gördüğü güvenlik kuvvetlerini ikame eden fedakar bir direniş verdiğini düşünen Ülkücü Hareket, bu deneyimin üzerine bir kahramanlık anlatısı kurdu. "Milletin bekası için" verilen mücadeledeki can kayıpları, şehitlik payesiyle taçlandırıldı. Ülkücü Hareket'te kurumlaştığını söyleyebiliriz (Bora, 2017:195-197).

Nevzat Kösoğlu'nun ülkücülere dair sosyolojik teşhisi, reaksiyoner muhafazakar profili teyit eder: *"Kabullenilmiş, bilinen değerler, ilkeler, oturmuş bir yaşama ve ilişki tarzından çıkıp büyük şehre gelince güven duygusunu ve tevekkülünü kaybeden kasabalılar"*dır ülkücüler...

Ülkücü söyleminde, bozkurt imgesi mühim yer tutar. Ülkücü ideoloji, tek parti rejiminin bir döneminde de resmi amblem muamelesi görmüş olan bozkurdu, milli sembol olarak sahiplenir. Bozkurt, Ergenekon efsanesine göre dağlar arasında sıkışan Türk kavmine kılavuzluk edışıyle, evcilleştirilememesiyle, başka hayvanların aksine yavrusuyla çiftleşmeyişi yani 'mazbut aile hayatıyla', milli bağımsızlık, yüksek ahlak ve kahramanlık ruhunun totemidir. "Bozkurt", ülkücülerin öteki adı veya sıfatı olur.

Ülkücülüğün ve MHP'nin ideolojik çerçevesi, esasen milliyetçi-muhafazakarlığın ideolojik vasatının, Türkçülüğün 'fikri edasına' uyarlanarak, onun fanatizmiyle aşılansak radikalleştirilmesine dayanır. Milliyetçi-muhafazakar vasatın devralınınsında ve devamlılığında, CKMP'nin rolünü ihmal etmemek gerekir. CKMP'yi şimdiye kadar MHP'ye bitişik olarak anmakla yetindik. Türkes ve arkadaşları bu partiyi 1965'te ele geçirerek dönüştürmüş, 1969'da da adını MHP'ye çevirmişlerdi. Ancak CKMP tesadüfi bir çatı altından ibaret değildi, içinde yeni sahiplerinin de kullanacağı birkaç parça eşya vardı pekala. Eski genel başkanı Bölükbaşı'nın ustası olduğu milliyetçi-muhafazakar popülist söylem, Orta-Doğu Anadolu'da geleneksel orta sınıflara dayanan bir taban tutmayı

başarmıştı. Yeni CKMP-MHP çizgisi, bu toplumsal tabanı devraldı. Bu taban 1970'lerde gelişen anti-Alevi ajitasyonun da alıcısı olacaktı (Bora, 2017:195-197)

4.6. Sağcılık ve Solculuk

Siyaset bilimi literatüründe yaygın olarak kullanılan sağ-sol kavramı göreliliği ile birlikte kullanımı da oldukça yaygın olan bir kavramdır. Modern siyasette sağ-sol ayrımı, Fransız Devrimi'nin Kurucu Fransa Krallığı'nın Geç Orta Çağ'dan (15. yüzyıl sonları) 1789'daki Fransız Devrimi'ne dek süren siyasi ve sosyal sistemi.) savunucularının yer aldığı bu düzenleme Meclisi'ndeki oturma düzenine dayanmaktadır. Solda radikal devrimciler ve sağda ancien régime (, günümüze kadar gelen siyasi motiflere öncülük etti. Norberto Bobbio'nun deyişiyle Kurucu Meclis'te oturma biçimini ifade eden yer ve yön zarfları olan sağ ve sol kavramları, "artık ortaya çıktıkları doğal çevreye kıyasla özerk bir yaşama sahipler" (Norberto, 1994: 30).

4.7. Merkez Sağ

Merkez kavramı, belirli bir siyasal hizalanmayı ifade eder (Mert, 2007: 48). Merkez sağın kökleri ve çıkış noktası üzerinde de durmakta fayda var. Merkez sağın çıkış noktası doğrudan muhafazakarlıkla ilgilidir. Muhafazakarlık kelimesinin anlamı, "var olanı korumak veya hiçbir değişikliğe izin vermeden olduğu gibi muhafaza etmektir" (Marshall, 1999, s. 512). Muhafazakarlığın bir ideoloji olarak ortaya çıkışı Fransız Devrimi'ne kadar uzanır. Sol ve sağ fikri, Fransız Kurucu Meclisi'ndeki oturma düzeninden ortaya çıktı. Fransız Kurucu Meclisi'nin sağında oturanlar muhafazakar olarak mevcut düzenin korunmasını savunurken, solda oturanlar ise mevcut düzende köklü bir değişikliği savunan radikaller olarak adlandırıldı (Bobbio, 1994, s. 30).

Merkez sağ partileri anlamak için üç temel unsur olduğu söylenebilir. Bu aşamada merkez sağ partilerin genel bir tanımını yapabilmek için partilerin sınıflandırılmasına, siyasi kültürüne ve ideolojilerine bakmak bir ön koşuldur. Yukarıda belirtildiği gibi, bu üç kavram siyasi partileri tanımlamak, anlamak ve siyasi süreçler üzerindeki etkilerini ölçmek için önemlidir.

Merkez sağ partileri kavramlardan ilki, bir ülkenin siyasi kültürüdür. Siyasal kültür, toplumsal davranışların ve siyasete katılımın yapısını etkiler ve aynı zamanda siyasal partiler üzerinde de etkisi vardır. Siyasi partilerin bir kısmı, özelliklerini ve politikalarını ülkelerinin siyasi kültürüne uygun olarak tasarlarlarken, bir kısmı da ülkenin siyasi kültürünü değiştirmeye çalıştıkları için siyasi kültüre paralel özellikler ve politikalar üretmeyi bir zorunluluk olarak görmemektedir (Belge, 2006: 148).

Genel anlamda merkez sağ partiler, ülkelerindeki siyasi kültürü derinlemesine analiz edebilen ve partiyi bu siyasi kültüre göre şekillendirebilen liderler ve yönetici kadrolardan oluşur. Liderlerin ve yönetici kadroların partiyi mevcut siyasi kültüre göre şekillendirmelerinin temel nedeni, daha geniş bir seçmen kitlesine hitap etmektir. Bu amaçla merkez sağ partiler, seçmenlerin partilerini içselleştirmelerini kolaylaştırmak için siyasal kültürü bir araç olarak kullanırlar.

İkinci özellik ideolojiler olarak öne çıkıyor. 18. yüzyılda siyasi partiler ideolojiler temelinde kurulmuştur. Siyasi partiler, hitap ettikleri sosyal sınıf veya kişilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmek açısından belirli ideolojileri seçmiş ve bu ideolojiler kapsamında politikalar üretmişlerdir.

Merkez sağın tanımlanmasında yararlanılan bir diğer özellik de siyasi partilerin sınıflandırılmasıdır. Siyasi partiler zaman içinde dünya siyasetindeki değişimlerle birlikte dönüşmüştür. Sınırlı bir alanda siyaset yapmaya ve sınırlı insan gruplarına hitap etmeye çalışan siyasi partiler, iktidara gelebilmek için zaman içinde farklı özellikleri bünyesine katmak zorunda

kalmışlardır. Ayrıca parti tipolojileri ve sınıflandırmaları partilerin kazandıkları özelliklerin değişmesine olanak sağlamıştır.

Bununla birlikte, merkez sağ partiler Batılı bakış açısı çerçevesinde statükocu olarak görülmektedir. Mevcut düzeni koruma fikrini pekiştirmekte ve değişime karşı tepki göstermektedirler. Diğer bir deyişle merkez sağ partiler, vahşi kapitalizmin temsilcileri olarak ortaya çıkan burjuvazi partilerinin yeni nesil temsilcileri haline gelmiştir (İnce, 2000).

Fransız İhtilali sonrası mevcut düzenin değişmesiyle birlikte iki sınıf büyük bir tehdit altında kaldı. Bu sınıflar aristokratlar ve din adamlarıydı. Bu sınıfların tehdit altında olduğu fikrini destekleyenler ve bu sınıfların mensupları muhafazakar düşünceyi geliştirmiştir. Diğer bir deyişle muhafazakarlık, mevcut düzenin değişmesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Bu düşünce tarzı ülkelere göre farklılık gösterse de temel amaç değişen düzeni korumaktır. Bu, Fransa'da aristokratların ve din adamlarının oluşturduğu düzenin değişmesini engellemeye yönelik iken, Türkiye'de İslam'ın devlet yönetiminden ayrılmasıyla ilgilidir.

Muhafazakarlık, değişime karşı muhalefet ve dirençle doğrudan ilişkilidir. Ancak muhafazakarlığın doğrudan karşı çıktığı hiçbir fikir, düşünce veya ideoloji yoktur. Muhafazakarlık belli bir teori çerçevesinde ortaya çıkmadı. Muhafazakarlık, pragmatizmi de içinde barındırır (Türköz, 2016, s. 105). Muhafazakarlık, değişime karşı pragmatik bir yaklaşım sergilemekte ve bu yaklaşım çerçevesinde politikalar üretmektedir.

Merkez sağ fikri Fransız İhtilali'nin etkisiyle ortaya çıkmış olsa da zaman içinde değişimler geçirmiş ve yeni özellikler kazanmıştır. Bu özellikleri etkileyen çeşitli faktörler vardır. Fransız Devrimi'nden sonra merkez sağ partilerin Siyasal kültür ve siyasal kültürlerin yaşadığı dönüşüm, oluşumunu tetiklemiş ve büyük ölçüde değiştirmiştir.

Merkez sağ anlayışları ve siyasi partilerin merkez sağ görüşleri hem sosyal yapılar hem de siyasi kültür nedeniyle ülkelere göre değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlikteki en büyük etken, toplumların sosyal yapılarındaki değişimlerin siyasal kültürü etkilemiş ve ülkelerdeki merkez sağ anlayışını şekillendirmiş olmasıdır. Türkiye örneğinden hareketle Türk siyasi kültürü (bazı Batılı ülkelerin aksine) ve Cumhuriyet düzeni aşırı fikir ve ideolojilerin etkili olmasına izin vermemiştir.

Özetle merkez sağ, bir ülkenin siyasi kültürünün bir sonucu olarak yansımaktadır. Bir ülkede merkez sağın diğer iki yan unsuru ise ideoloji ve siyasi partilerin yapısındaki değişimlerdir. Pek çok ülkede merkez sağ partiler belirli bir ideolojiyle yetinmemiş, yapılarını değişen toplumsal yapılara göre pragmatik bir bakış açısıyla yeniden tasarlamıştır.

4.8. Merkez Sol

1789 Fransız İhtilali'nden sonra etkinlik kazanan "sağ" ve "sol" görüşler, birçok ideolojinin kendi içinde doğmasını sağlamıştır. Avrupa'da ortaya çıkan ve dünyada yaygınlaşmaya başlayan sol ideolojilerden biri olan sosyalizm ise kendine özgü sosyal demokrasi fikrini üretmiştir. Sol ideolojiler bir sistemi değiştirmek üzerine kuruluyken, sosyalist bir sistem yaratmanın ve sosyal demokrasi, reform ve yenilikçilik ihtiyaçlarını karşılamanın yolu sandıklardan geçmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sosyal demokrasi, Marx'ın iddia ettiği gibi işçi sınıfının devrimi değildir; sosyalist bir parti kurarak sosyalist bir yönetim kurmaktır. Bu gelişmeler dikkate alındığında Ecevit'in sol anlayışı -sıklıkla vurguladığı gibi- Marksist fikirlerden uzak, sosyal demokrasiye daha yakın bir duruş sergilemektedir (Ayata, 2013).

Türkiye siyasi tarihinde beş dönem başbakanlık yapan Bülent Ecevit, işçi, eşitlik ve özgürlük hedeflerinde bazı ilerlemeler kaydetmiş, ancak Türkiye'de sosyalist bir düzen kurulamamıştır. Bu

nedenle CHP döneminde Ecevit'in öne sürdüğü “merkez solu” ya da merkez sol, daha sonra DSP döneminde ortaya koyduğu “demokratik sol” anlayışı, sosyal demokrasinin oluşturmak olan nihai hedefini gerçekleştirmedi. Sosyalist bir Türkiye Konunun bir diğer önemli kısmı da Türkiye'de sol hareketlerin Ecevit'ten çok önce, yani Osmanlı döneminden itibaren var olduğudur. Ancak Ecevit ile birlikte Türkiye'de ilk kez bir sol parti iktidara geldi. Ecevit, özellikle DSP'de bulunduğu dönemde “demokratik sol” ile “sosyal demokrasi” kavramları arasındaki farkların altını çizerek, demokratik sol anlayışının Avrupa'dan farklı, Türkiye'ye özgü bir ideoloji olduğunu ifade etti (Aydinoğlu, 2007).

Ecevit değişti mi, değişmedi mi? Her lider ve her parti değişime tabidir. 12 Eylül 1980'den sonra Türkiye'de bir yönetim sistemi kuruldu. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) kapatıldı. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Ecevit oy kullanmadan genel başkanlıktan istifa etti ve 12 Eylül'den sonra parti liderleri konuşma yasaklandı. Ecevit bunu aşmak için istifa etti. Arkadaşlarına “direnmeliyiz” dedi. Ancak arkadaşları bu süreçte onu yalnız bırakmıştır. Demokratik Sol Parti'nin (DSP) ortaya çıkışı sırasında söylenen bir söz var. “Mücadele etmeye cesaret edemeyen arkadaşlarla yollarımızı ayırıyoruz.” Ecevit direnip sokağa çıkmaları gerektiğini söylüyor ama onlar (arkadaşları) aileleri ve çocukları için endişelendikleri için mücadele etmek istemediklerini söylediler. DSP döneminde Ecevit, popülist emekçileri harekete geçirme taahhüdünde bulundu (Cem, 2010).

Ecevit hiçbir zaman 'işçi' kelimesini kullanmadı. Bunun yerine toplumun bu kesimini “halk emekçiler” olarak adlandırdı. “CHP'den farklı, halkçı emekçilerden/toplumdan sıradan insanlardan oluşan bir siyasi parti kuracağız” dedi. Ecevit'in dine ve tasavvufa karşı ilgisi ve yaklaşımı vardır. Ecevit, CHP'yi dine karşı çok katı olmakla eleştirdi ve politikalarında inanca ve inanca saygıyı savundu. 1991 seçimlerinde milliyetçilik ve dine karşı yaklaşımlar daha yoğun tartışıldı. Nitekim o dönemde (1991 seçimleri). Ecevit sağa kaymakla suçlanmıştır. Ecevit'in iki dönemi irdelendiğinde Avrupa'daki sol hareketin yanı sıra 1968'deki sol yönelimlerin Türkiye'de 1965'te CHP ile birlikte “merkezin solu/merkez sol” kavramıyla karşılık bulduğu görülmektedir (Çubukçu, 2009).

Hareketin en öne çıkan ismi, CHP'nin önce genel sekreteri, ardından genel başkanı olan Bülent Ecevit oldu. Bu dönemde CHP ve Ecevit liderliğindeki parti içindeki yenilikçi grup, İsmet İnönü'nün desteğini alarak Türkiye'de sol hareketin gelişmesine katkıda bulundu. Burada soldan ve sosyal demokrasiden kastedilen, Bülent Ecevit'in sıklıkla vurguladığı demokratik soldu. Ecevit CHP'de görev yaparken "sol" fikrinin ortaya çıkması bile büyük şaşkınlık yaratırken, sağcı partiler CHP'yi sürekli "komünist ve sosyalist" olmakla suçladı. CHP adına Ecevit, bunun Avrupa'daki sol hareketlerden -özellikle Marksizm'den- farklı olduğunu belirtti. Ecevit'in kendi partisi DSP, CHP'nin 12 Eylül 1980 darbesiyle kapatılmasının ardından kuruldu (Çubukçu, 2009).

Bu partinin en belirgin farkı, yöneticilerinin ağırlıklı olarak sıradan insanlardan oluşan yeni bir parti olmasıydı. Bu dönemde Ecevit, bakış açısında bir takım değişiklikler geçirmiş olsa da demokratik solcu fikirlerini hayata geçirmeye çalıştı. Parti 1980'de kapatıldıktan sonra fikri anlamda CHP'nin uzantısı olsa da DSP, özelleştirme ve din meselelerine yaklaşımı nedeniyle sol parti olmadığı için ağır eleştiriler aldı. Bunun en büyük nedenlerinden biri de aynı dönemde başka sosyal demokrat partilerin varlığıdır. Ecevit, CHP'li olduğu dönemde sağ partilere "komünist veya sosyalist" olmadıklarını ispatlamaya çalıştı, DSP'li olduğu dönemde ise sol partilere "demokratik sol" olduklarını anlatmaya çalıştı. Bütün bu süreç etrafıca değerlendirildiğinde, Ecevit'in CHP ve DSP dönemlerinin sol siyaseti, ideolojik sosyal demokrasi anlayışı çerçevesinde konumlanmaktadır (Ecevit, 1966).

Ayrıca Ecevit, bu ideolojinin devrim talep eden Marksizm ile hiçbir ilgisi olmadığını ve hem CHP hem de DSP'ye hizmet ettiği dönemde Türkiye'nin kendine has bir “demokratik sol” anlayışına

sahip olduğunu vurguladı. Sonuç olarak, her ne kadar bu kavramlar Avrupa'daki sosyal demokrasi veya solculuk ideolojileriyle tam olarak ilişkilendirilmese de, Türkiye'de her iki parti döneminde “sol” ve “sosyal demokrasi” kavramları üzerinde derin bir tartışma başlamıştır. Bütün bu bilgiler ışığında Türk solculuğunda bugüne kadarki en büyük kazanımların Bülent Ecevit'in genel başkanı olduğu CHP ve DSP dönemlerinde elde edildiği görülmektedir (Koloğlu, 2000).

4.9. Liberalizm

Kökeni 17. yüzyılda Locke'un düşüncelerine dayansa da liberalizm ancak 19. yüzyılda siyasal terminolojide yer bulmuştur (Yayla, 2015: 27; Yaylı ve Çınar, 2012: 5; Akdemir, 2009: 185). Klasik liberalizmin bir düşünsel sistem olarak ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Locke'un varsayımlarının büyük katkı sağladığı görülmektedir. Klasik liberal anlayışın ardından 18. ve 19. yüzyıllarla birlikte Aydınlanma Dönemi olarak adlandırılan yıllarda John Stuart Mill, Adam Smith ve Jeremy Bentham gibi birçok önemli düşünürün katkılarıyla gelişimini sürdürmüştür (Yayla, 2015: 39-40).

Fransızca'da "liber" kelimesi "boş, özgür" anlamına gelirken; "liberty" kelimesi İngilizce'de "özgürlük" ve "özgürlük" anlamlarına gelmektedir (Aktan, 1994, s. 13). Genel olarak bireycilik, ilerleme ve özgürlük gibi kavramları içinde barındıran liberalizm anlayışı, bir iltifat olarak hoşgörü ve geniş düşünce anlamına gelebilirken, insanın dine uzaklığı, garip bir özgürlük ve ahlaki yönlerden yoksunluk olarak olumsuz bir şekilde kullanılmıştır (Yılmaz, 2003, s.33).

Klasik liberalizmde birey; Herhangi bir düzendeki her şeyin temel birimi ve temel yapı taşıdır. Bireyin toplumsal, siyasal, ekonomik vb. her şeyin temel birimi olarak kabul edilmesi birey ve toplum ilişkilerinin tüm boyutları için de geçerlidir (Akçetin ve Akçetin, 2013: 17). Kodaman'a (2011: 2-3) göre liberalizm, bireyi en onurlu varlık olarak kabul eder ve bireyi dünya düzeninin merkezine koyar; Akla ve bilgiye atıfta bulunan rasyonel ve pozitivist bir felsefi doktrindir. Liberalizmde birey; Araç değil, başlı başına bir amaçtır çünkü sahip olduğu zeka sayesinde iyiyi ve kötüyü ayırt etme ve seçim yapma yeteneğine sahip bir varlıktır.

Rasyonel bir varlık olarak kabul edilen ve başlı başına bir amaç olan birey bu nedenle değerlidir (Yayla, 2015: 156-157). Klasik liberalizm, bireyi toplumun ve diğer tüm değerlerin üzerinde konumlandırarak, bireyin araçsallaşma olasılığını ortadan kaldırmaya çalışır (Öztürk, 2015: 12). Bireyi temel alan liberalizm anlayışı toplumu ikinci plana atmaktadır. Birey, toplum yararına kullanılabilecek bir araç değildir (Erdoğan, 1998: 46).

Bireyi kendi içinde değerli ve bir amaç olarak gören klasik liberalizmin bakış açısı, farklılıklara rağmen barış içinde bir arada yaşamanın en temel koşullarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bireyi bireysel olarak değerli kabul etmek, her bireyin kendi iyi yaşam anlayışına, tercihlerine, düşüncelerine ve değerlerine saygı duymayı gerektirir. Bireyler ancak farklı iyi yaşam anlayışlarına, değerlerine, düşünce ve görüşlerine saygı duyulduğunda ve her biri değerli kabul edildiğinde, farklılıklara rağmen barış içinde ve bir arada yaşayabilir ve karar alma süreçlerine demokratik bir şekilde katılabilir. Bireyi değerli olarak nitelendiren bu görüş ile aşağıda ele alacağımız liberalizmin özgürlük ve güç kullanımı arasında önemli bir ilişki vardır (Çetin, 2001, s. 231).

4.9.1. Özgürlük

Birçok düşünce sistemi tarafından değerli kabul edilen özgürlük, liberalizmin de en önemli temel ilkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özgürlük, neredeyse bütün demokratik sosyal teoriler tarafından benimsenmiş ve temel bir değer olarak kabul edilmiştir. Klasik liberalizm için de özgürlük bir olmazsa olmazdır ve içerisinde hoşgörü, farklılıklara saygı gösterme gibi önemli başka değerleri barındırmaktadır (Yayla, 2015: 164-165).

Klasik liberal düşüncede devlet her ne kadar bireyin hak ve özgürlüklerini korumak ve güvenlik ve adaleti tesis etmek anlamında çok önemli bir işleve sahip olsa da birey özgürlüğünü korumak ve maksimize etmek söz konusu olduğunda potansiyel bir tehdide dönüşebilir. Toplumda zor kullanma tekeline sahip en büyük organizasyon olan devlet, bu yönüyle en büyük güçtür de. Eğer bu güç belirli araçlar kullanılarak sınırlandırılmazsa bireyin özgürlüğü karşısında bir riske dönüşebilir. Görüldüğü üzere bireyin özgürlüğü ile devletin rolü arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Devletin bireylerin özgürlüklerine müdahale etme ihtimalini en aza indirmek adına klasik liberalizm, devletin hareket alanının anayasal olarak sınırlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

4.9.2. Sınırlı (Minimal) Devlet ve Hukuk Devleti

Sınırlandırılmamış bir devleti bireysel özgürlükler açısından en büyük tehdit olarak gören klasik liberal anlayış, devletin hukuk ile sınırlandırılması ve faaliyet alanının daraltılması gerektiğini savunur. Bu da bireyin alternatifler arasında istediğini seçebilmesi şeklinde formüle edilen tercih özgürlüğünü ortadan kaldırır. Bu anlamda bireye devlet karşısında adeta bir koruma kalkını sağlayan insan haklarına saygı göstermek devletin varlık ve meşruiyet şartı haline gelir. Bu doğrultuda, daha önce de kısaca bahsedildiği gibi, doğal hukuk doktrinine kadar uzanan devletin meşruiyetinin devletin bireyin doğuştan sahip olduğu birtakım doğal haklara müdahale edebilmesinin sınırlandırılması ile bağdaştırılması, klasik liberalizmin sınırlı/minimal devlet ilkesinin gereğidir (Yayla, 2015: 202-203).

4.9.3. Kendiliğinden Düzen Anlayışı

İktisatçılar tarafından ortaya atıldığından dolayı kendiliğinden düzen anlayışı, daha çok ekonomik konularla daha yakından ilişkilidir. Birey özgürlüğünü garanti etmek adına her türlü iyi hayat anlayışı ve dünya görüşünün toplumsal ve siyasal anlamda yer alması ve bireyin bunlar arasından istediğini seçmesi gibi, ekonomik alanda da mübadele ve girişim özgürlüğü kapsamında talep arz konusunda bir seçim ve tercih özgürlüğü vardır. Ekonomik ilişkiler söz konusu olduğunda devlet, tıpkı bireyin iyi yaşam tercihlerine karışamayacağı gibi piyasa ilişkilerine de müdahalede etmemelidir (Güngör, 1996: 215; Çetin, 2001: 227). Devletin görevi, yine sınırlı/minimal devlet anlayışına paralel olacak şekilde ekonomide piyasanın etkin işlerliğini sağlamak adına oyunun kurallarını koymakla sınırlıdır.

4.10. Sosyal Demokrasi

Karl Marx (1818-1883) ve Friedrich Engels (1820-1895) gibi teorisyenler yeni toplum modelleri üzerinde çalıştılar ve yazılarıyla çeşitli siyasi ideolojilerin temellerini attılar. Daha eşit bir toplum arzusu, işçi hareketini ve filozofları birleştirdi. Paylaşılan temel değerler eşitlik, adalet ve dayanışma haline geldi. Hareket kısa süre sonra, daha eşit bir toplumun belirli biçimine ilişkin farklı

bir anlayışa sahip olan farklı gruplara ayrıldı. Sorulardan biri, “Adaletsiz toplumsal düzen nasıl değiştirilir: şiddetli bir devrimle mi yoksa demokratik reformlarla mı?” Sosyal demokratlar demokratik bir devletin önemine açıkça inanırken ve bu nedenle yalnızca demokratik reformları kabul ederken, daha radikal gruplar devrim talep etti.

Zaman, farklı sosyal ideolojiler arasında net ayrımlar göstermiş olsa da, bunların birçoğu komünizmden sosyal demokrasiye kadar aynı önemli teorisyenlere (örneğin, Marx ve Engels) atıfta bulunur. Bu ideolojiler bazı değerleri paylaşır, ancak bu değerlerin yorumlanması, politik tarzlar ve ekonomi anlayışı temelden farklılık gösterir. Komünistler için sosyalizm, kapitalist bir toplum ile gerçek komünizm arasındaki gelişim aşamasıdır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve onun "uydu devletleri", kendilerine "komünist" veya "sosyalist" diyen partilerden oluşan tek parti sistemine sahipti. Temel teorik kavramlar olarak Marx ve Engel'in eşitlikçi ve sınıfsız bir toplum hakkındaki fikirlerine atıfta bulundular.

Marx, komünizmi, üretim araçlarının tüm işçilere ait olduğu sınıfsız ve devletsiz bir toplum olarak hayal ederken, Komünist hükümetler, tüm üretim tesislerine sahip olan ve herhangi bir önemli ekonomik adımı planlayan çok güçlü devletler yarattılar. Marx, sınıfların ve devletin ortadan kaldırılacağı bir toplum hayal etti. Günümüzün sosyalizm anlayışı büyük ölçüde ülkeden ülkeye değişmektedir.

4.11. Sosyal Adalet

Sosyal adalet, ekonomik büyümenin meyvelerinin adil ve şefkatli bir şekilde dağıtılması olarak tanımlanır. Sosyal adalet, herkesin eşit ekonomik, siyasi ve sosyal hak ve fırsatlara sahip olduğu görüşüdür. Sosyal hizmet uzmanları, herkes için, özellikle de en çok ihtiyacı olanlar için erişim ve fırsat kapılarını açmayı hedefler. “Sosyal adalet, ekonomik adaleti kapsar. Sosyal adalet, kurumlar dediğimiz bu organize insan etkileşimlerini yaratmada bize rehberlik eden erdemdir. Buna karşılık, sosyal kurumlar, adil bir şekilde düzenlendiğinde, hem bireysel olarak hem de başkalarıyla olan ilişkilerimizde kişi için iyi olana erişmemizi sağlar. Sosyal adalet ayrıca her birimize, kurumlarımızı kişisel ve sosyal gelişim araçları olarak tasarlamak ve sürekli olarak mükemmelleştirmek için başkalarıyla birlikte çalışmak için kişisel bir sorumluluk dayatır.” (<https://www.indyturk.com/node/490431/yazarlar/neden-sosyal-adalet>)

Sosyal adaletin biçimsel tanımları farklı kelimelerle ifade edilse de aralarında ortak noktalar vardır.

1. Eşit haklar
2. Eşit fırsat
3. Eşit muamele

Bu temel değerleri göz önünde bulundurarak ifadeyi şu şekilde tanımlayabiliriz: Sosyal adalet, herkes için eşit haklar ve eşit fırsatlar yaratan bir kavramdır.

5. TÜRKİYE’DE ETKİN OLAN SİYASİ PARTİLER

5.1. Cumhuriyet Halk Partisi

Sivas Kongresi ile (4 Eylül 1919) vatanın kurtuluşu için bütün milli cemiyetlerin birleşmesi ile kurulan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" kuruluş amaçları açısından tarihi misyonunu, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla tamamlamıştır. Bu cemiyetin tarihi misyonunu devam ettirebilmesi için yeni bir tüzük ve programla ortaya çıkması gerekiyordu. Gerek bu zorunluluk ve gerekse Mustafa Kemal'in "Milli Mücadele"nin başından beri tasarladığı yeni reformların ve ülkenin iktisaden kalkındırılması konusundaki düşüncelerini hayata geçirme isteği, bir siyasal partinin kurulmasını zorunlu kılmıştır.

Bu amaçla, Anadolu ve Rümeli Müdafa-i Hukuk (ARMH) cemiyetinin bir siyasal partiye dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Cemiyet'in "Halk Fırkası" adıyla bir siyasal partiye dönüştürülmesine yönelik çabalar 1922 yılının son günlerinde başlamış ve nihayet Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin merkez heyetlerine gönderilen 20 Kasım 1923 tarihli bir tamimle, Cemiyetin Halk Fırkası'na dönüştüğünün ve bütün teşkilatların yeni partiye katıldıklarının açıklanmasıyla son bulmuştur. Seçim, 28 Haziran 1923 günü yapılmış ve iktidarı seçim arefesinde ismi Halk Fırkası (HF) olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kazanmıştır.

İkinci TBMM 11.8.1923 günü ilk toplantısını yaparak çalışmalarına başlamıştır. 13 Ağustosta Meclis, Gazi Mustafa Kemal'i yeniden başkanlığa seçti. 14 Ağustosta da yeni kabine kuruldu. Başvekilliğe Fethi (Okyar) Bey getirildi. Lozan Anlaşmalarının tartışılması da 20 Ağustosta tamamlandı. 14 muhalif ve 213 muvafık oyla anlaşmalar kabul edildi. Günün ilk problemi kadrolaşmaktı. Çünkü memleketin idaresi her şeyden evvel bir siyasi kadroya, yani bir partiye ihtiyaç gösteriyordu. Böyle bir siyasi parti ise yoktu. Birinci Millet Meclisi son devresinde kendi içinde parçalanmıştı ve kendi kararıyla dağılmıştı. İkinci Büyük Millet Meclisi'ne gelen mebuslar ise, “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti” adayları seçilmişlerdi.

Seçim beyannamesinde mevcut 9 maddeden biri de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni bir siyasal parti haline sokmak teklifi idi. Müdafaa-i Hukuk'un kazandığı seçimi müteakip TBMM'nin ikinci devresine iştirak eden mebuslar, 7 Ağustostan 11 Eylül'e kadar yaptıkları toplantılarda Halk Fırkası Nizamnamesi'ni müzakere ve kabul etmişler, Parti'nin kuruluş dilekçesi 23 Ekim 1923'te sunulmuştur. Halk Fırkası Ekim 1923'te resmen kuruldu ve Meclise seçilmiş bulunan mebuslar da bu şekilde parti üyesi oldular.

Bülent Ecevit'in 1970'lerin başında CHP'nin yeni lideri ve başbakanı olarak kısaca başardığı şey, bu elitist tavrı, hem dönemin ruhunu hem de sosyoekonomik ihtiyaçlarını yansıtan daha ilişkilendirilebilir bir sosyal demokrat platformla değiştirmektir. Onlara rağmen değil, “halk için, halkla” siyasetini çerçeveledi.

Elbette Ecevit'i bu kadar insanın gözünde geçici bir kahraman yapan şeyin sadece CHP'nin ekmek parası siyaseti olmadığını da hatırlamalıyız. 1974'te Kıbrıs'a askeri operasyon emrini veren hükümet başkanı olarak da büyük ölçüde onun rolüydü (Oran 2010) “Kıbrıs Fatih” lakabını aldı ve popüleritesi bir sonraki seçimde ilk kez %40'ın üzerine çıktı.

5.2. Demokrat Parti (Muhafazakar-Liberal)

5.3. Anavatan Partisi (Muhafazakar –Liberal)

Anavatan Partisi (ANAP), 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'nin ardından 1983 yılında Turgut Özal tarafından kurulmuş bir siyasal partidir. 20 Mayıs 1983'te siyasal yaşama katılmış ve kurulduğu yıl yapılan genel seçimlerde TBMM'de tek başına çoğunluğu sağlamıştır. Partinin kurucusu olan Turgut Özal, 1977 yılında yapılan genel seçimlerde Milli Selamet Partisi'nden (MSP) İzmir milletvekili adayı olmuş, fakat kazanamamış, 12 Eylül 1980 öncesinde de Başbakan Süleyman Demirel hükümetlerinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı ve Başbakanlık Müsteşarlığı yapmıştır. Özal, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında da Başbakan Bülent Ulusu kabinesinde Başbakan Yardımcısı olarak çalışmış ve 14 Temmuz 1982 tarihinde bu görevinden istifa etmiştir.

12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri müdahaleden sonra siyasi partiler kapatılmıştır. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle siyasal yaşam askıya alındığı sırada mevcut olan 18 parti, 16 Ekim 1981 'de çıkarılan 2533 sayılı yasayla kapatılmışlardır. 12 Eylül Harekatı ile yönetime el koyan, içinde Kuvvet Komutanları ve Genelkurmay Başkanı'nın da bulunduğu, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ülkeyi yönetmeye başlamıştır. Yeni bir anayasa hazırlanmak üzere MGK tarafından Danışma Meclisi oluşturulmuştur. Danışma Meclisi'nin açılmasına kısa bir süre kala, MGK'nın değerlendirmelerine göre, liderleri yönetime direnen siyasi partiler 16 Ekim 1981'de feshedilmiştir. 1982 Anayasası ile kabul edilen bu yeni siyasal düzen bağlamında, "demokrasiye yeniden geçiş" süreci içinde, 1983 ilkbaharında yeni siyasal partiler kurulmaya başlamıştır.

Siyasi Partiler Kanunu'nun 1983'ün Nisan ayında yürürlüğe girmesinden sonra aynı ayın sonunda siyasal parti çalışmaları serbest bırakılmıştır. Siyasal partilerin çalışmalarının serbest bırakılmasından sonra 15 yeni parti kurulur, fakat bunlardan yalnızca 3 tanesi seçimlere katılma hakkını elde ederler. Bu üç partiden biri Turgut Özal'ın genel başkanlığını yaptığı ANAP, diğeri Turgut Sunalp önderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), öteki ise Necdet Calp liderliğindeki Halkçı Parti (HP) dir. Kurucu genel başkan Turgut Özal'ın, 37 kurucu üye ile yaptığı başvuru, Milli Güvenlik Konseyi'nce (MGK) 7 kurucu üyenin kuruculuklarının veto edilmesine karşın, geriye kuruluşun tamamlanması için gerekli 30 üye kaldığı için tamamlanmış sayılır.

Anavatan Partisi'nin kuruluş sürecini gazeteci Süleyman Coşkun şöyle anlatmaktadır:

“Özal, 1982 yılında Bülent Ulusu Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı iken, Ulusu hükümetinin bu işi daha fazla götüremeyeceğini anlamıştı. Teknokrat kökenli bakan olması nedeniyle siyasi ağırlığını koyamamasının sıkıntısını yaşıyordu. Özal o dönemde "Gücün yetme noktası siyaset midir?"

Sorusuna yanıt ararken ilk telkin o dönemde Yabancı Sermaye Daire Başkanı olan Hüsnü Doğan'dan geliyordu.

" Parti kurma fikrini Özal'ın ilk aklına sokan kişi Özal'ın dayısının oğlu olan Hüsnü Doğan'dır. Özal, o zamana dek kendisine politikaya girmesi yönünde baskı yapanlara hep "Şimdi siyaseti falan düşünmeyelim"

diye yanıt vermiş, Başbakan Yardımcılığı görevini sürdürmekte kararlı olduğu görüntüsünü çizmiştir.

Özal, siyasal partilerin kurulma hazırlıkları başladığında da, 28 Kasım 1982'de Ankara'ya gelip, Milli Güvenlik Konseyi (MGK) üyelerini tek tek ziyaret ederek, kendisinin de parti kurma çalışmasına girmesi halinde nasıl karşılanacağını araştırmasını yapmış, aynı akşam da Büyük Ankara Oteli'nde, ilk çekirdek kadrosuna katılmış olan Ekrem Pakdemirli, Mustafa Taşar gibi arkadaşlarına "parti kurmasına karşı çıkılmayacağı izlenimini edindiğini" anlatmıştır (Soysal, 1983:12).

Partide bürokratlar, işadamları ve özellikle Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kökenli uzmanlar dikkat çekmektedir. Kısa süre sonra yapılan görev dağılımı sonucu Genel Başkan Turgut özal'ın yardımcılıklarına Veysel Atasoy, Mesut Yılmaz, Halil Şıvgın ve Mehmet Altınsoy, partinin genel sekreterliğine ise Mustafa Taşar seçilirler.

Anavatan Partisi kendisini "milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasal partiyiz" şeklinde tanımlamaktadır (Anavatan Partisi Programı, Önsöz, 1983).

Anavatan Partisi, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesiyle kapatılan dört siyasal parti olan Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Milli Selamet Partisi (MSP)'nin eğilimlerini birleştirme iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Dört eğilimi birleştirme iddiası ve vurgusu uzun yıllar boyunca sürekli olarak yapılmıştır.

ANAP iktisadi yaşamda devletin etkinliğini olabildiğince azaltmayı hedef edinmiştir. Türkiye ekonomisinin dünyayla bütünleşmesi ve rekabet edebilmesi, dünyaya açılması gibi politikaları ön planda tuttuğunu öne sürmüştür.

"Ekonomi politikaları, bir yandan etkin kaynak kullanımını ve verimliliği arttırmak suretiyle büyüme hızını devam ettirilebilir en yüksek düzeye çıkartmaya yönelirken, öte yandan da gelişmenin nimetlerinden geniş halk kitlelerinin adil bir şekilde yararlanmasını sağlayacak şekilde düzenlenecektir. İşsizliğin yoğun olduğu ülkemizde, çalışmak isteyen herkesin onurlu bir yaşam sürmesine imkan verecek iş alanlarının yaratılması önde gelen amaçlarımızdan biridir. Bu amaçlara gerçek anlamda rekabetin hakim olduğu piyasa koşulları içinde ulaşılabileceğine inanıyoruz. Bu nedenle devletin ekonomiye müdahalesini, çok zorunlu haller dışında kaldırmaya kararlıyız." (ANAP, 2000'e 5 Kala, 1994,)

Görüldüğü gibi ANAP'ın ekonomideki en önemli hedefi ve yöntemlerinden biri özelleştirme ve serbest pazar ekonomisidir. Kamu kesiminin küçültülmesi ve kamu harcamalarının denetim altına alınarak azaltılması da ANAP'ın öncelik verdiği politikalar. Anavatan Partisi kurulduğu andan itibaren lideri Turgut Özal'ın çevresinde örgütlenmiş bir partidir. Eski partilerin kapatılması nedeniyle, örgütlerinin dağıldığı bir ortamda siyasal söyleminde görece olarak ılımlı bir profil sunmaya özenmiş, iktisadi konulara ağırlık vermiştir. 1983 yılında seçime katılmasına izin verilen partiler arasında ordudan görece olarak en bağımsız sayılan Turgut özal'ın ANAP'ı seçimleri kazanmıştır (Schick ve Tonak, 1990:396).

ANAP 1983 seçimleri öncesinde çok net ideolojik tercihler koymak ve keskin söylemler kullanmak yerine daha genel ve her kesime yönelik vaatler koymuştur. Bunlar arasında; ülkede huzur ve güven ortamı sağlamak, işsizliği önlemek, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri başta olmak üzere kalkınmada öncelikli yöreleri saptayıp, kalkındırmak, konut sorununu çözmek, ortadireği güçlendirmek, bürokrasiyi yeniden düzenlemek gibi hedefler gösterilebilir. ANAP, 24 Ocak Kararlarıyla ifadesini bulan bir liberalizm savunuculuğu yapmıştır. 1983 seçimleri öncesinde

ANAP'ta liderin ağırlığı, daha önceki sağ partilere göre daha belirgindir. ANAP kurulduktan yalnızca 5.5 ay sonra iktidar olur. 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan ve 3 partinin katıldığı seçimlerde ANAP oyların yüzde 45.1 'ini alarak 211 milletvekilliği kazanmıştır (Nokta Dergisi. Şubat,1994:11).

Turgut Özal, yaklaşık bir ay sonra, 7 Aralık'ta Çankaya Köşkü'ne çıkarak Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e Bakanlar Kurulu listesini sunar. Türkiye'nin 45. Hükümeti Özal başbakanlığında göreve başlar.

Bu tarihten sonra ANAP ilk ciddi sınavını bir seçimde verir. ANAP'ın siyaset yaşamında girdiği ilk yerel seçim 25 Mart 1984 yerel seçimleridir. İl Genel Meclisi bazında ANAP oyların yüzde 41.5'ini alır. ANAP toplam 54 il ve 328 ilçede belediye başkanlığı seçimlerini kazanır. Bu seçimlerde SODEP yüzde 23.4, DYP yüzde 13.2, HP yüzde 8.8, MDP yüzde 7.1 ve RP ise yüzde 4.4 oy alırlar (YSK,1984 Cumhuriyet Gazetesi, 27.3.1984).

Anavatan Partisi ilk kongresini iktidarda olduğu bir dönemde, 13 Nisan 1985 tarihinde yapar. Kongreye Turgut Özal tek aday olarak katılır. Partinin milliyetçi, muhafazakar kanadına mensup kişilerin parti yönetimine geldikleri görülmektedir. Liberal çizgi ise Özal'ın kendisi tarafından seçilen ekip tarafından temsil edilmiştir (Nokta Dergisi. Şubat,1994:11).

29 Kasım 1987 genel seçimlerinde ANAP oyların yüzde 36.3'ünü alarak 292 milletvekili çıkarmıştır. İkinci sıradaki SHP yüzde 24.8 oy oranıyla 99, üçüncü sıradaki DYP ise yüzde 19.1 oy oranıyla 59 milletvekili çıkarmışlardır. Yüzde 8.5 oy alan Demokratik Sol Parti (DSP), yüzde 7.2 oy alan Refah Partisi (RP), yüzde 2.9 oy alan Milliyetçi Çalışma Partisi ve yüzde 0.8 oy alan slahatçı Demokrasi Partisi (/DP) ise yüzde 10 olan ülke barajını aşamamışlardır (YSK,1987 Cumhuriyet Gazetesi, 27.3.1987).

Bu seçimlerde ANAP, seçim sistemi sayesinde fazladan 58 milletvekili çıkarmıştır. 1987 genel seçimleri sonrasında ortaya çıkan en önemli olgu, tek başına iktidar olan ANAP'ın 292 kişilik milletvekili grubuyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tek başına kanun çıkartacak çoğunluğu elde etmiş olmasıdır. Seçimlerden sonra 22 Aralık tarihinde ikinci Özal Hükümeti kurulur ve hükûmet 30 Aralık 1987 tarihinde TBMM'den güvenoyu alarak görevine başlar (Komisyon, 1994).

Haziran 1988 tarihinde ikinci Olağan Büyük Kongresi'ni gerçekleştirir ve kongrede siyasi olaylardan daha çok, Özal'a düzenlenen suikast hafızalarda yer eder. Kurşunlardan biri özal'ın eline isabet eder. Özal, tek aday olarak katıldığı bu kongrede 1128 delegeden 1127'sinin oyunu alarak yeniden genel başkan seçilir (Cumhuriyet Gazetesi, 20.3.1988).

ANAP 1989 yılının 26 Mart tarihinde, kurulduğundan beri ilk kez bir seçimi birinci parti olamadan bitirir ve üstelik bu seçimde SHP ve DYP'nin ardından üçüncü olur. Bu tarihte yapılan yerel seçimlerde SHP yüzde 28.71 oy oranıyla birinci, DYP yüzde 25.15 oy oranıyla ikinci, ANAP ise yüzde 21.75 oy oranıyla üçüncü olurlar. Seçimlerde RP yüzde 9.8, DSP yüzde 9, MÇP yüzde 4.1 oy alırlar. Seçim sonuçlarına göre SHP 40 il ve 264 ilçede, DYP 16 il ve 193 ilçede belediye başkanlıklarını kazanırken ANAP 2 il ve 152 ilçede başarı kazanır (Cumhuriyet Gazetesi, 30. 3. 1994, sf: 3).

ANAP, 6 Kasım 1983 Genel Seçimleri'nden 26 Mart 1989 yerel seçimlerine kadar katıldığı dört genel seçimde toplam %23.33'lük bir oy kaybına uğramıştır. Ortaya çıkan tablonun bu partinin - enflasyon dahil - çeşitli sorunlar karşısındaki genel yaklaşım ve yönetim tarzı ile ilgili daha geniş memnuniyetsizliği yansıttığını görmek gerekir (Türk, 1997:300).

30 Ekim 1989 tarihi ANAP için tam bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte ANAP'ın kurucusu ve genel başkanı Başbakan Turgut Özal, cumhurbaşkanlığı seçiminin üçüncü turunda 285 milletvekilinden 263'ünün oyunu alarak Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak Çankaya'ya çıkar.

Daha önce ANAP Genel Başkanlığı, dolayısıyla Türkiye'nin Başbakanlığı için ANAP Meclis Grubu'nda, kafasındaki 18 ANAP milletvekili için yoklama yapan Özal, bu yoklamaya karşın başbakanlık görevini Yıldırım Akbulut'a verir. Yıldırım Akbulut 15 Kasım 1989 tarihinde TBMM'den güvenoyu alıp göreve başlarken, Akbulut'un başbakanlığı partide tartışmalara yol açar. Fakat ANAP'ın 17 Kasım 1989 tarihinde toplanan Olağanüstü Kongresi'nde Yıldırım Akbulut genel başkanlık yarışında Hasan Celal Güzel'i geride bırakarak ANAP genel başkanlığına seçilir (Cumhuriyet Gazetesi, 18.11.1989).

ANAP'ın tarihindeki önemli bir dönemeç de 15 Haziran 1991 tarihinde yapılan üçüncü olağan kurultaydır. Kongrenin ilk turunda Yılmaz 580, Akbulut 557, Güzel ise 20 oy alırlar. İkinci turda Güzel, Akbulut lehine adaylıktan çekilir. Yapılan seçimlerde Mesut Yılmaz 631 oyla ANAP genel başkanlığına seçilir. Mesut Yılmaz ANAP genel başkanı olup Başbakanlığa başlamasından kısa bir süre sonra erken genel seçim kararı alır. Yılmaz'ın genel seçimlere bir yıldan fazla bir zaman varken erken genel seçim kararı alması sonucu gidilen genel seçimlerde ANAP'ın sekiz yıllık iktidar dönemi de sona erer. 20 Ekim 1991 tarihinde yapılan seçimler sonrasında DYP yüzde 27 oy ve 178 milletvekiliyle birinci, ANAP yüzde 24 oy ve 115 milletvekiliyle ikinci, SHP ise yüzde 20.8 oy ve 88 milletvekiliyle üçüncü parti olurlar. Onları yüzde 16.9 oy oranı ve 62 milletvekiliyle RP ve yüzde 10.8 oy oran ve 7 milletvekiliyle DSP takip eder (Cumhuriyet Gazetesi, 18.06.1991).

ANAP'ın iktidarı yitirmesi parti içindeki huzursuzlukların artmasına neden olur. Parti içinde Mesut Yılmaz'a karşı, başını muhafazakar kanadın ağır toplarından olan Mehmet Keçeciler'in çektiği bir muhalefet oluşur. Mehmet Keçeciler ANAP'ın "83 Ruh" diye adlandırılan kuruluş felsefesine dönmesi gerektiğini ve Yılmaz'ın partiyi yörüngesinden çıkardığını savunarak olağanüstü kongrede Yılmaz'ın karşısına genel başkan adayı olarak çıkar. 30 Kasım 1992'de yapılan ANAP Olağanüstü Kongresi'nde parti içindeki muhafazakarların ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın desteğini alan Mehmet Keçeciler Mesut Yılmaz'a karşı kaybeder. Bu sonuç üzerine Mehmet Keçeciler ve 15 milletvekili ANAP'ten istifa ederler (Cumhuriyet Gazetesi, 2.12. 1992).

Bu toplu istifa ANAP tarihindeki ilk kitlesel milletvekili ayrılığı olur. Bu tarihlerde Özal'ın yeniden siyasete dönebileceği ve yeni bir oluşumun liderliğini üstleneceği çok sık konuşulmaya ve basında işlenmeye başlanır. Tüm bu gelişmeler ve Özal'ın yeniden aktif siyasete döneceği tartışmaları yaşanırken Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı ve ANAP'ın kurucusu Turgut Özal 17 Nisan 1993 tarihinde yaşamını yitirir.

Anavatan Partisi 4. Olağan Kongresi 28-29 Ağustos 1993 Genel Başkan Mesut Yılmaz'ın tek aday olarak girdiği kongrede Yılmaz yeniden oybirliğiyle partinin genel başkanlığına seçilir. ANAP, 27 Mart 1994 yerel seçimlerine çok iddialı girer. Bu seçimlerde DYP oyların yüzde 21.44'ünü, ANAP yüzde 21'ini, RP yüzde 19.09'unu, SHP yüzde 13.57'sini, DSP yüzde 8.77'sini, MHP yüzde 7.97'sini ve CHP ise yüzde 4.63'ünü elde ederler.

Kazanılan belediye başkanlığı sayısında ise ANAP birinci parti olur. ANAP 13 il ve 278 ilçe, DYP 13 il ve 212 ilçe, SHP 11 il ve 127 ilçe, RP 28 il ve 80 ilçe, MHP 6 il ve 52 ilçe, CHP ise 5 il ve 29 ilçede belediye başkanlıklarını kazanırlar. ANAP 24 Aralık 1995 seçimlerine Büyük Birlik Partisi (BBP) ile ittifak yaparak girer ve BBP adayları ANAP listelerinden seçime katılırlar. Bu seçimlerde RP yüzde 21.4 oy oranı ile birinci parti olurken, ANAP yüzde 19.6 ile ikinci, DYP yüzde 19.2 oy oranıyla üçüncü, DSP yüzde 14.6 oy oranıyla dördüncü ve CHP yüzde 10.7 oy oranıyla beşinci olur. Fakat en çok oy sıralamasında ikinci parti olan ANAP, milletvekilliği sıralamasında seçim sistemi nedeniyle üçüncü olur (Cumhuriyet Gazetesi, 30.03. 1994).

5.4. Doğru Yol Partisi (Milliyetçi – Demokratik Sağ - Muhafazakar)

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi'nin ardından Demokrat Parti ve Adalet Partisi geleneğinden gelen çevrelerin kurdukları Büyük Türkiye Partisi (BTP), kuruluşundan 11 gün sonra 31 Mayıs 1983 tarihinde Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) 79 sayılı kararı ile eski bir siyasal partinin devamı olduğu gerekçesiyle kapatmıştır. Kurucuları, yöneticisi ve milletvekili adayı olmalarına yasak getirilir (Nokta Dergisi, 1994:10)

Bunun üzerine yine aynı gelenekten gelen politikacılar 23 Haziran 1983 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na Doğru Yol Partisi'nin (DYP) kuruluş dilekçesini verirler. DYP'nin 34 kurucu üyesi vardır. Yapılan görev bölümüne göre, genel başkanlığı Adalet Partisi eski senatörlerinden ve bakanlarından Ahmet Nusret Tuna üstlenir (Soysal, 21-37). Tuna, 1980'de senatör ya da milletvekili olmadığı için politika yasağı yoktur. Eski valilerden Ali Rıza Yaradanakul, gazeteci Turgay Üçöz ve Galip Onursal genel başkan yardımcılıklarını, İsmail Heral genel sekreterliği, İsmail Dokuzoğlu da genel saymanlık görevlerini üstlenirler (Soysal, 21-37). Milli Güvenlik Konseyi 7 Temmuz 1983'te partinin 34 kurucusundan 30'unu veto eder. Anayasa Mahkemesi davayı 28 Eylül 1984 tarihinde kabul eder.

Doğru Yol Partisi'nin Siyaset Anlayışı

DYP, ekonomide serbest piyasa ve rekabeti esas almakta, devletin genelde düzenleyici, destekleyici ve caydırıcı bir görev üstlenmesini savunmaktadır. Sanayi alanında ise rekabet gücü olan ve yüksek istihdam imkanı veren işgücü yoğun sanayiye öncelik tanımaktadır. DYP dış politika alanında da Birleşmiş Milletler Anayasası'nın genel prensiplerine uygun, ikili ilişkilerde hak ve muamele eşitliği ve menfaat dengesini sağlayan bir anlayışı benimsemiştir. DYP insan hakları ve temel özgürlüklerin insan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde ifade edildiğini düşünmektedir. İşçi işveren ilişkilerinin karşılıklı barış ve anlayış içerisinde her iki tarafın da ortak çıkarları doğrultusunda düzenlenebileceğini savunmakta, ekonomik sistemin liberal demokratik bir rejimle desteklenmesini öngörmektedir. Çiftçi toprak sahibi olmalı ve tarımsal gelişim bir program dahilinde gerçekleşmelidir. Eğitim özgür düşünceli, sağlam karakterli ve doğru karar verebilen yurttaşlar yetiştirmeyi hedeflemeli, yurttaşlar ekonomik faaliyetlerin gerektirdiği bilgiyle donatılmalıdır. DYP, 1983 yılında kurulmasından sonra kadroları, parti organları, gövdesi ve söylemleriyle Adalet Partisi'nin devamı olduğunu belli etmiştir. Birçok insanın gözünde DYP Süleyman Demirel ile özdeşleşmiştir (Heper ve Landoau, s.188).

Adalet Partisi'nin mirası Doğru Yol Partisi'nde devam ettirilmiş ve ettirilmektedir. AP'nin yasaklı lideri Süleyman Demirel, yasakların kalkması sonucu tekrar DYP'nin başına geçerek kaldığı yerden devam etmiştir. Hatta kadrosunu da eski AP'li arkadaşlarından oluşturmuştur. Demirel de DYP'nin Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nin devamı olarak görülmesi konusunda şunları söylemektedir:

"Biz oldum olası, yani Demokrat Parti, sonrasında Adalet Partisi olarak ve bugün Doğru Yol Partisi olarak bir çizgi çizdik, geliyoruz. Bu çizginin ana hatları şudur: Biz Türkiye'nin bölünmez bütünlüğüne bağlı, milli irade üstünlüğünü, hukuk üstünlüğünü savunan, milliyetçi, muhafazakar, çağdaş, kalkınmacı, refahçı, yenilikçi bir görünümü kendimize yakıştırırız. Tabii bunların hepsinin, ayrı ayrı kendi içlerinde tutarlı ve beraberce tutarlı olmaları lazımdır. Savunduklarımızla yaptıklarımızın birbirine benzemesi lazımdır."

Doğru Yol Partisi sürekli aldığı vetolar nedeniyle 6 Kasım 1983 genel seçimlerine girmeye hak kazanamaz. Fakat parti geçen sürede büyük bir hızla örgütlenmesini sürdürür DYP ilk seçim sınavını 1984 yerel seçimlerinde verir. DYP, 25 Mart 1984 yerel seçimleri öncesinde hızlı bir seçim kampanyası yürütür, düzenlediği mitinglerde yasaklı olan Demirel'in mesajlarını kitlelere aktarmaya özen gösterir. Fakat DYP katıldığı bu ilk seçimlerde umduğu sonucu alamaz. Seçimlerde DYP, Anavatan Partisi ve Sosyal Demokrasi Partisi'nin ardından üçüncü parti olarak oyların yüzde 13.3'ünü alır (YSK Verileri, 1984).

DYP seçimlerden istediği sonuçla çıkamamasına karşın partiye belirli bir dinamizm gelir ve kamuoyunda eskisine nazaran daha fazla sesini duyurmaya başlar. Aynı süreçte DYP içindeki liderlik mücadelesi de hareketlenir. 14 Mayıs 1985 günü yapılacak olan DYP Birinci Büyük Kongre'sinde yapılacak genel başkanlık seçimi için AP İstanbul eski il başkanı Yapılan genel başkanlık seçiminde Cindoruk 626 oy alarak genel başkanlığı Yıldırım Avcı'dan devralır (Milliyet, 1985).

Hüsamet Cindoruk genel başkan seçilmesinden sonra Çankaya Köşkü'ne çıkarak dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in konuğu olur. DYP'nin Evren tarafından kabul edilen ilk genel başkanı olur (Cumhuriyet Gazetesi, 6.6.1985). MDP'nin kendisini feshetmesi sonucu bu partiden ve bağımsızlardan 22 milletvekilinin katılımıyla DYP Meclis'te 22 milletvekiliyle bir grup oluşturur (Cumhuriyet Gazetesi, 8.5.1986).

Cindoruk'un genel başkan olmasıyla birlikte DYP kamuoyunda hızla yükselmeye başlar. Cindoruk liderliğindeki DYP 28 Eylül'de TBMM'de açık bulunan 11 milletvekilliği için yapılan seçimlerde yüzde 23 oy alır ve 4 milletvekili çıkarır. Cindoruk'un kendisi de Samsun'dan milletvekili seçilir (YSK, verileri, 1987).

Cindoruk, 6 Eylül 1987 tarihinde yapılan halkoylaması sonucu siyaset yapma yasağı kalkan Süleyman Demirel'e genel başkanlık makamını devretmek üzere 9 Eylül 1987'de DYP genel başkanlığı görevinden istifa eder. DYP'nin 24 Eylül 1987'de Ankara'da yapılan Birinci Olağanüstü Kongresi'nde Süleyman Demirel oybirliğiyle DYP genel başkanlığına seçilir. Demirel'in genel başkan olmasından sonra parti girdiği ilk seçimlerde önemli bir başarı gösteremez. DYP 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan genel seçimlerden yüzde 19.1 oy oranı ve 59 milletvekili elde ederek ANAP ve SHP'nin ardından üçüncü parti olarak çıkar (Cumhuriyet Gazetesi, 1.12.1987).

DYP'nin seçimlerden umduğu sonucu alamaması parti içinde çeşitli huzursuzluklara neden olur. Örgüt içinde önemli istifalar yaşanır. Demirel'e yakınlığıyla bilinen DYP Bursa Milletvekili Cavit Çağlar bile Demirel'e hala yürekten bağlı olduğunu, ancak 26 Mart yerel seçimlerinde başarısız olunması halinde Demirel'in politikadan ayrılmak zorunda kalacağını açıklar. DYP 26 Mart 1989 yerel seçimlerinden yüzde 25.15 oy oranıyla SHP'nin ardından ikinci parti olarak çıkar ve 16 il, 193 ilçede belediye başkanlıklarını kazanır. Bu seçimlerde ANAP'ın oyları büyük oranda düşmüş ve ANAP ancak üçüncü parti olabilmıştır.

Normalde 1991 yılında yapılması gereken DYP 3. Olağan Kurultayı, 24 Kasım 1990 tarihinde Ankara'da toplanır. Kurultayda Süleyman Demirel 951 delegenin tamamının oyunu alarak yeniden genel başkanlığa seçilir. Kongrede sık sık imaj ve vitrin değişikliği tartışmaları yaşanır ve partiye yeni yüzler gerektiği vurgulanır. DYP'ye kazandırılan yeni yüzler arasında, sonradan partinin genel başkanı olacak olan Boğaziçi Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Tansu Çiller de vardır. Demirel 5 Aralık 1990 tarihinde DYP İstanbul İl örgütü'nün toplantısında yaptığı konuşmada anamuhalefet partisi olan SHP'nin genel başkanı Erdal İnönü'ye "sine-i millete dönme" çağrısında bulunur (Cumhuriyet Gazetesi, 25.11.1990).

Bu çağrı üzerine 12 Aralık'da biraraya gelen Süleyman Demirel ve Erdal İnönü yaptıkları ortak açıklamada sine-i millete dönmek de dahil olmak üzere her türlü demokratik çözümü arayacaklarını söylerler. DYP 20 Ekim 1991 genel seçimlerine çok iddialı hazırlanır. 14 Eylül 1991'de Bedrettin Dalan liderliğindeki Demokrat Merkez Parti (DMP), yaptığı kongre sonucu kendini feshederek DYP'ye katılma kararı alır.

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan genel seçimlerde DYP yüzde 27 oy ve 178 milletvekiliyle birinci parti olur. Fakat birinci parti olmasına karşın tek başına iktidarı elde edemez ve koalisyon arayışlarına başlar. SHP ile yapılan koalisyon görüşmeleri olumlu sonuç verir.

11 Kasım 1991'de DYP lideri Demirel ve SHP lideri İnönü DYP-SHP Koalisyonu için anlaşılır ve 20 Kasım'da DYP-SHP koalisyon hükümeti açıklanır. 30 Kasım'da 49. Cumhuriyet Hükümeti TBMM'den güvenoyu alarak Süleyman Demirel'in başbakanlığında görevine başlar.⁷³

19 Aralık 1992 tarihinde Adalet Partisi'nin 12 yıl aradan sonra yapılan 10. Büyük Kongresi'nde, partinin kapatılmasına karar verilir. AP'nin tüzel kişiliğine son verilmesi ve malvarlığının DYP'ye devri kabul edilir.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'te ani ölümü üzerine Demirel, 25 Nisan'da yaptığı açıklamada Cumhurbaşkanı olması için partisinden çok yoğun baskı geldiğini, Çankaya'ya çıkması halinde DYP'nin yeni genel başkanını kongrenin seçeceğini söyler (Komisyon, 1994).

16 Mayıs 1993'te Süleyman Demirel TBMM'de yapılan üçüncü tur oylama sonucunda Türkiye'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilir. Demirel'in cumhurbaşkanı olmasının ardından DYP'de genel başkanlık yarışı başlar. 10 Haziran'a gelindiğinde DYP genel başkanlığına adaylığını koyan isimler şunlardır: Tansu Çiller, Bedrettin Dalan, İsmet Sezgin ve Köksal Toptan. 12 Haziran'da Bedrettin Dalan, genel başkan adaylığından İsmet Sezgin lehine çekildiğini açıklar.

13 Haziran'da yapılan DYP Olağanüstü Kongresi'nde Tansu Çiller DYP Genel Başkanlığına seçilir ve böylelikle Türkiye'nin ilk kadın başbakanı da seçilmiş olur. Genel başkanlık yarışında ilk turda Çiller 574, İsmet Sezgin 320 ve Köksal Toptan 212 oy alırlar. İkinci turda Sezgin ve Toptan yarıştan çekilince Çiller 933 oyla DYP genel başkanlığına seçilir. DYP Genel Başkanı Çiller ve SHP Genel Başkanı İnönü 24 Haziran'da yeni koalisyon protokolünü imzalarlar ve 25 Haziran'da Çiller Başbakanlığında Bakanlar Kurulu açıklanır. 5 Temmuz 1993 tarihinde de Türkiye'nin 50. Hükümeti TBMM'deki 432 milletvekilinden 247'sinin güvenoyunu alarak görevine başlar (Cumhuriyet Gazetesi, 25.06.1993).

Çiller'in genel başkanlığında katıldığı ilk seçim olan 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde DYP yüzde 21.44 oy alarak birinci parti olur. Seçimlerde DYP 13 il, 212 ilçede belediye başkanlıklarını kazanır. 20 Ekim 1991 seçimlerinden beri sürmekte olan DYP-SHP ve DYP-CHP koalisyonları, CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın CHP'nin hükümet ortaklığından ayrılacağını duyurması sonucu 2 Ekim 1995 tarihinde sona erer. Bu gelişme üzerine Çiller 5 Ekim tarihinde 51. Hükümeti kurar. Fakat bir azınlık hükümeti olan 2. Çiller Hükümeti 15 Ekim'de TBMM'den güvenoyu alamaz. DYP azınlık hükümeti 190 kabul oyuna karşılık, 230 red oyu alır. DYP yeniden koalisyon arayışlarına başlar. Kısa bir süre sonra DYP ile CHP yeni bir koalisyon kurmak için anlaşılır. Tansu Çillerin başbakanlığında DYP ve CHP birlikte bir koalisyon hükümeti kurarlar (Cumhuriyet Gazetesi, 27.03.1994).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 52. Hükümeti 30 Ekim 1995 tarihinde Cumhurbaşkanı Demirel tarafından da onaylanır. Hükümet 5 Kasım'da yapılan güven oylaması sonrasında TBMM'de güvenoyu alır. 24 Aralık 1995'te yapılan genel seçimlerde DYP oy oranı olarak üçüncü parti olur. DYP yüzde 19.2 oy oranıyla RP ve ANAP'ın gerisinde kalır.

5.5. Demokratik Sol Parti (Demokratik Sol)

Demokratik Sol Parti'nin (DSP) kuruluşundan bu yana sol kavramı, Ecevit'in CHP döneminde olduğu gibi, sosyal demokrasi söylemleri üzerine kuruludur. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından eşiyle birlikte Hamzaköy'de tutuklu bulunan Bülent Ecevit, eşiyle birlikte serbest kaldıktan sonra CHP'den istifa etti. Daha sonra gazetecilik yapmaya başlasa da yabancı basınla artan iletişimi nedeniyle çeşitli süreler hapis yattı. Süleyman Demirel ve Alparslan Türkeş gibi diğer siyasi parti liderleri de yasaklı siyasetçiler arasında yer aldı.

Ecevit'in istifasına rağmen siyasi kariyerine devam edeceği anlaşıldı. Yasaklanmış ve eski bir siyasi parti lideri olarak elinden geldiğince kendini anlatmaya çalıştı. Bu girişim Kenan Evren'i ve askeri hükümeti rahatsız etti ve Ecevit'in iki kez altı ay hapis cezasına çarptırılması istendi. Rahşan Ecevit, DSP'nin kuruluşuna ilişkin şu sözleri kullandı:

Bülent Ecevit'in ifadelerinde özellikle "demokratik sol" kavramını kullanmış olması dikkat çekici bir başka ayrıntıdır. Bunu yaparken Ecevit, yaygın olarak birbirinin yerine kullanılan "demokratik sol" ve "sosyal demokrasi" kavramlarını birbirinden ayırmaya çalışmıştır. Bunun sebebini 1984 yılında bir sohbetinde şöyle açıklamıştır:

“Bu kavramı kullanmamın iki nedeni var. Birincisi, sosyal demokrasinin tarihsel kökenleriyle değil, çağdaş anlamı ve uygulamasıyla ilgilidir. Artık Türkiye'deki seküler demokrasi hareketi Marksizm'den kaynaklanmadığına ve bahsettiğim tartışmalar Batı'da bile anlamsız ve yapay bir hal aldığına göre, sosyal demokrasinin tarihsel kökenleri tartışmalarına sürüklenmemize gerek yok.

Bu nedenle Türkiye'deki sosyal demokrat hareketi 'demokratik sol' tabiriyle tanımlamayı daha uygun buluyorum. Bu aynı zamanda 'demokrat olmayı' daha iyi açıklayan bir tanımdır. İkinci sebep, sosyal demokrasimizin başından beri ekonomik demokrasiyi içermesidir. Bu nedenle, sosyal demokrasinin ötesinde, ekonomik demokrasiyi de kuşatan 'demokratik sol' tabirini doğal sonucu ve gereği olarak kullanıyorum” (Bila, 2001, s. 136-137).

Bu ifadeler, Ecevit'in Türkiye'deki sosyal demokrasinin Avrupa'daki sosyal demokrasiden farklı olarak demokratik solcu olduğunun altını çizdiğini açıkça göstermektedir. Geçmişte CHP'de başlayan bu hareketin DSP'de de devam edeceğinin ancak dönemin koşullarına uyum sağlanacağına altı çizildi. Buradaki ayrım, Ecevit'in "sosyal demokrasi"nin Marksizm ile ilişkilendirilirken, "demokratik sol"un Marksizm ile hiçbir şekilde ilişkilendirilmediğine işaret etmesi; Türkiye'ye özgüydü. Bu özellikle Türkiye'deki ekonominin ve demokrasinin durumunu diğerlerinden farklı olarak vurgulamaktadır. Ekonomik demokrasinin amacı, sermayenin ve üretim araçlarının işçiler ve üreticiler tarafından kullanılmasına izin vermek olarak açıklanmaktadır. İnsanlar sadece ekonomiye yön vermiyor, sorumluluk da alıyor. Bunun için yeni parti örgütlü bir ekonomik katılım istiyordu. Böyle bir sistem kurulduğunda ve işçiler ekonomiye daha fazla dahil olduklarında, toplumsal kutuplaşmanın ve sınıfsal çatışmaların azalacağı ve sona ereceği düşünülmektedir (Bila, 2001, s. 138).

Ecevit'in daha sonra Norveç'te yayınlanan bir gazeteyle verdiği ifadeler, beş yıla kadar hapis istemiyle sonuçlandı. Bu davanın ilk duruşmasında tahliye olmasına rağmen Hollanda televizyonunda çalıştığı gerekçesiyle Ankara Kapalı Cezaevi'nde yattı. Orada kaldığı süre boyunca cezaevi arkadaşlarından Oral Çalışlar, DSP ve Ecevit'i şu şekilde anlattı: “*DSP'nin ana hatlarını orada çizdi. CHP'li eski siyasetçilerle siyaset yapmama konusunda çok kararlı ve kararlıydı. Kendisiyle bu konuda uzun tartışmalar yaptık. Yeni bir şey yapmak istiyordu ve her şeye sıfırdan başlamaya kararlıydı. Tavrını çok tuhaf buldum ve ona bunu söyledim. Geçmişte yanlış anlaşıldığını*

ve bu nedenle eski tarzından uzaklaşmayı tercih ettiklerini söyledi. Bunu olgunluk olarak görenler var. Ancak düzeni değiştirmeye yönelik tavrı değişti” (Koloğlu, 2000, s. 136).

Ecevit cezaevinden çıktıktan sonra siyaset yasağına rağmen Demirel'in yolundan giderek kendisini dinleyecek geçici bir başkanla parti kurmak istedi. Kurucularla iletişimi sağlayan ve partide Ecevit'in sesi olan Rahşan Ecevit oldu. Nitekim yeni kurulan parti Rahşan Ecevit ile özdeşleşmeye başlamış ve Rahşan Ecevit resmi olarak siyasi kariyerine başlamıştır. Bu, bazıları tarafından “aile partisi” olarak yorumlandı. Bülent Ecevit yeni partinin kadrosunu oluştururken özellikle 1960'lar ve 1970'lerdeki olaylarda yer almayanları tercih etti. Nitekim Uğur Mumcu'nun partiye katılmasını bu yüzden istiyordu. CHP'de geçmiş olan insanları sorun yaratacağı için istemiyordu (Dündar, 2006, s. 146).

O dönemde kurulan diğer sol partiler, Halk Partisi (HP) ve Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) idi. Sol partiler arasında sosyal demokrat ve demokrat sol tartışması ise o dönemde başlamış ve günümüze kadar gelmiştir. Sol partiler arasındaki görüş ayrılıkları şöyle devam etti: Önce Rahşan Ecevit, Aralık 1984'te DSP taslak programı hazırlanırken HP ile SODEP'in yakınlaşmasına karşı olduğunu beyan etti. Bu ilk çağrı, öncelikle Bülent Ecevit'i parti siyasetine dahil etmek içindi. Daha önce bir gazeteci olarak siyasi görüşlerini paylaşan eski Başbakan, eşi vasıtasıyla siyaset sahnesinde yer almaya başlamıştır (Koloğlu, 2000, s. 141). 1985 yılı başlarında DSP kuruluşunu büyük ölçüde tamamlamış ve eski CHP ile aynı olmadığını göstererek halkı parti programında ön planda tutmuştur.

Yeni DSP ideolojisi, örgütlenme biçimi, kadrosu ve yapısıyla diğer partilerden farklıydı. Ecevit, durumu için şu sözleri sarf etti: “12 Eylül olmasaydı bu parti bize destek verdiği için CHP'den ayrılanlardan oluşacaktı”. Rahşan Ecevit, partinin neden kurulduğuna ilişkin bir soruya bu partinin şartları değiştirmek amacıyla kurulduğunu söyledi. Odak noktasının insan olduğunu ve temelde insan tarafından kurulduğunu öne sürdü (Bila, 2001, s. 141-142).

Demokratik sol hareketi diğer bazı sol hareketlerden ve bilimsel sosyalizmden ayıran önemli bir nokta da köylüye verilen önemdir. Bunun nedeni, köylülerin doktrinlerin çoğunda iyi tanınan bir yeri olmamasıdır. Bu nedenle, demokratik sol, tarımsal kalkınmayı teşvik etmede öncülük etmesi bakımından diğer solcu teorilerden farklıydı.

Erdal İnönü, Mart 1985'te, solun birleşerek yüksek oy alması için DSP'nin kurulmasını bekleyeceklerini açıklamıştı. Bütçeleri oldukça kısıtlı olan Ecevit çifti, önce güvindikleri kişilerle yeni bir demokrat parti kurma isteklerini paylaştı. Ecevitler, kamu teşkilatı için çalışmalar sürerken, zengin ve güçlülerin egemenliği altına girmek istememiş, ancak maddi imkânları kısıtlı olan insanlara yakın olmak istemiştir. Ancak sınırlı bütçe, yeni açılan partinin 1986 seçimlerine hazırlanırken büyük çaplı kampanyalara ve bu tür parti kampanyaları için otobüs kullanmasına engel oldu. Böylece parti çalışmaları kahvehanelerde diyaloglarla başladı. Bu diyaloglara duyulan ilgi zamanla gösterilere dönüştü (Bila, 2001, s. 182-183).

Sol partileri birleştirme fikri, Necdet Calp liderliğindeki HP tarafından reddedildi. Ancak Aydın Gürkan'ın daha sonra HP Genel Başkanlığı'na seçilmesi HP ile SODEP'in uzlaşmasının yolunu açtı. Ancak DSP, bu birleşmeye dahil olmayacaklarını belirtmiştir (Bila, 2001, s. 139). Bu bağlamda Ecevit çifti her zaman taraflar arasındaki farklılıklara dikkat çekmiş, özellikle “özgürlük” alanlarındaki ayrımlara dikkat çekmiştir. Diğer partilerin gerekirse tüzüklerinde özgürlükleri kısıtlayacaklarını, ancak özgürlükleri çok dar bir çerçevede ele aldıklarını iddia ettiler. Halk egemenliği temelinde ekonomide popülizmi benimsediklerini, diğer sol partilerin ise devletçiliği savunarak devlet kapitalizmine dönüştürüldüğünü iddia ettiler (Bila, 2001, s. 145-162).

CHP'nin mirasıyla ilgili olarak ise, mirasın peşinde olmadıklarını, tamamen yeni bir oluşum olduklarını savundular. DSP'de eski yanlışların ve tutarsızlıkların tekrarlanmayacağını sözünü veriyorlardı (Bila, 2001, s. 147). Sol partiler arasındaki çekişmeler ve birleşme fikirleri devam ederken, 14 Kasım 1985'te Rağsan Ecevit liderliğinde Demokratik Sol Parti (DSP) resmen kuruldu. Rağsan Ecevit bu adımla birlikte HP-SODEP birliğine katılmamış ve bu birlikten bağımsız olarak seçimleri hızlı bir şekilde kazanacaklarını öne sürmüştür (Koloğlu, 2000, s.160).

5.6. Milliyetçi Hareket Partisi (Milliyetçi)

MHP'nin kökleri Millet Partisi'ne dayanmaktadır. Milletvekili, çoğu Demokrat Parti/DP'den ayrılan milletvekilleri tarafından 20 Temmuz 1948'de kuruldu. Milletvekili liberalizme, Cumhuriyetçiliğe ve adalete saygılı, Milliyetçilik ilkesine bağlıydı. Parti 8 Temmuz 1953'te kapatıldı. Milletvekili kurucularından Osman Bölükbaşı, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdu. Parti, 1950'lerde popülist, muhafazakar milliyetçi bir kırsal orta sınıf partisiydi. Daha önce kurulan Türkiye Köylü Partisi (19 Mayıs 1952), 16 Ekim 1958'de CMP'ye katıldı. Partinin adı Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi/CKMP olarak değiştirildi. Başkan Bölükbaşı, 1962'de CKMP'den istifa etti ve yeniden milletvekili oldu. Bu arada 27 Mayıs 1960 darbesinden bir süre sonra tasfiye edilen ve yurt dışı hizmetiyle sınır dışı edilen Albay Alparslan Türkeş, 1963'te Türkiye'ye döndü. Türkeş ve çevresi CKMP'ye katıldı. Kısa sürede Türkeş'in etrafında bir teşkilat kurulmuştu. Türkeş'in ekibi giderek güçlendi ve olağanüstü bir toplantı yaptı. 31 Temmuz - 1 Ağustos 1965 tarihleri arasında yapılan meclis toplantısında Alparslan Türkeş başkan seçildi.

Türkeş ve arkadaşlarının yönetimindeki CKMP, özellikle genç öğrenciler üzerinde yoğunlaşan bir siyasi çatışma ve ideolojik propaganda başlattı. CMKP'nin 8-9 Şubat 1969'da yapılan meclis toplantısında partinin adı değiştirildi. Milliyetçi Hareket Partisi /MHP Türkeş'in teşkilat üzerindeki gücünü önemli ölçüde artıran bir düzenleme yapılmıştı. Parti logosu kırmızı zemin üzerine üç hilal, gençlik kolları logosu ise hilalli boz kurt olarak tasarlandı. Türkeş'in liderliğinin ardından muhafazakar söylem geri plana atıldı ve parti ideolojisinde aşırı milliyetçi söylem ön plana çıktı.

Bora, MHP'nin ideolojisi ile faşist hareketler arasında örtüşen noktalar olmasına rağmen, MHP'nin herhangi bir faşist hareket olmadığına dikkat çekiyor. Yani idealist hareketin kendine has bir doğası vardır. Ancak Türkeş çeşitli konuşmalarında MHP'nin faşist bir parti olmadığını sıklıkla dile getirmiştir.

5.6.1. MHP 1980'lere kadar

1963-1966 yılları arasında parti kalkınmacı modernist ve Kemalist bir söylemi benimsemiştir. Türkeş 1965 seçim programında laikliğe yoğun bir vurgu yaptı. 1965-1969 yılları arasında Türkçü ve fanatik anti-komünist söylemler öne çıktı. 1960'ların sonlarına doğru İslam, Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak ifade edilmeye başlandı. Ancak esas olan yine Türklüktü; ve İslam, milli kimliği pekiştiren ikincil bir unsur olarak algılanmıştır.

Nihal Atsız ve çevresi, araçsal olarak kullanılsa da dini cemaatçiliğin takdir edilmesinden rahatsız olmuştur. CMKP'nin 1967 yılı meclis toplantısında “Dokuz Işık” (“Dokuz Işık”). Doktrini kabul edilmiştir. 1968 yılında partinin tüm fakültelerde etkinliğini artırmak amacıyla Ülkü Ocakları kurulmuştur. Aynı yıl komando kampları kuruldu. Parti anti-komünist kadrolar yetiştirmeye başladı. Şubat 1969'da MHP'nin kadrolarına “gri kurtlar” adı verildi. Bu dönemde MHP'nin “devlete sahip çıkmak/devletin gerçek sahibi olmak” düşünce / misyonunu geliştirmiştir.

Devletin gerçek sahibi olma vurgusunun aşırı milliyetçiliğin temel politikası olduğunu belirtmektedir. MHP'nin ideolojik yapısını da aşırı milliyetçilik olarak adlandırıyor. Bora'ya göre bu dönemde parti, “devlet eliyle sivil güç” olma misyonunu edinmiştir (Arslan, 2004: 59). Bunda yükselen devrimci dalganın da etkisi oldu. Parti, "sokağın kontrolünü" ele geçirmeye yönelik bir strateji izlemişti. “Gerici bir hareket olarak ortaya çıkan MHP, karşıtıyla kendi kimliğini oluşturan, düşmanca ve çatışmalı bir siyasi kültür ve pratiğin içinden çıkmıştır. 1971 Muhtırası, MHP söylemindeki dönüm noktalarından biridir. Muhtıra sonrası Ülkü Ocakları sol örgütlerle birlikte kapatıldı. Bu da devletin bir yardımcı istemediğini gösteriyordu. Antikomünizm görevini bir anlamda devlet ve ordu üstlenmişti. Bu koşullar altında MHP'nin örgütsel ve ideolojik yayılma alanı daraltılmıştı. Parti, yüzünü büyüyen geleneksel ve muhafazakar seçmenlerine çevirdi. Söyleminde İslami unsurları öne çıkarmaya başladı. Şiddet ortamında yapılan 1977 seçimlerinde parti koalisyon hükümetinde yer aldı (İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti: Milli Selamet Partisi/MSP ve Adalet Partisi/AP: İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti: Milli Selamet Partisi ve Adalet Partisi). Türkeş, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısıydı. 12 Eylül 1980 darbesine kadar ülkede kaos ve şiddet tırmanmıştır.

5.6.2. MHP 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası

12 Eylül 1980 Darbesi MHP'nin söyleminde bir başka dönüm noktası oldu. 1970'li yıllarda MHP devlet yetkilileri ile birlikte bayrağı, milleti ve vatani savunma misyonunu benimsemiştir. Dolayısıyla bir askeri müdahalede “muhalif” olarak görülmesi beklenmemiştir. Ancak darbe ile MHP (diğer partiler gibi) kapatıldı. Türkeş ve birçok parti yöneticisi yargılandı. Bazıları ceza aldı. Bazı idealistler idam edildi ve birçoğu işkence gördü. Dolayısıyla darbe, MHP için 'şok edici' bir deneyim olmuştur.

Devlet tarafından solcu/komünistlere nasıl davranılıyorsa, MHP seçmenleri için de bir sorgulama dönemini başlatmıştır. Parça parça sistem karşıtı bir söylem ortaya çıktı. Bu dönemde örgütsel bir boşluk ve çözülme yaşanmıştır. 1983 yılında siyasi parti yasağının kaldırılmasıyla bir toparlanma başladı. Muhafazakâr Parti/MP (Muhafazakar Parti), MHP'nin devamı olarak 7 Temmuz 1983'te kuruldu. 1985 yılında partinin adı Milliyetçi Çalışma Partisi/MÇP oldu. Ancak bu parti MHP seçmenlerini toplayamadı. Ekim 1987 tarihli meclis toplantısında Türkeş parti başkanlığına seçildi. Bu meclis toplantısı MÇP/MHP söyleminde ve imajında bir dönüm noktasıdır. Devlet Bahçeli, Ali Güngör gibi akademisyenler bu dönemde etkili olmaya başladılar (Arslan, 2004: 59).

MÇP'nin 1988 parti programında organik bir ulus tanımlaması yerine tarihsel çerçeve ön plana çıkarıldı. Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ön plana çıkarıldı. Tüm taklit sistemlerine alternatif olarak “ev ürünü” gündeme getirildi. Değişim süreci başlamış olsa da, Batı karşıtlığı 1980'lerin hala önemli bir konusuydu.

1980'lerdeki darbeden bu yana, radikal sağın faaliyetleri ciddi biçimde kısıtlandı ve belki de artık gerçek faşist olarak görülemez... 'Kültürel Turancılığı' ön gören Orta Asya'daki açılımlar resmi politika haline geldi.

Parçalanma sürecinde gündeme gelen ve MHP'nin itibar kaybına neden olan idealist mafya meselesi de partinin yenilenme ihtiyacında etkili olmuştur. Bu dönemde MHP içinde de farklılaşmalar olmuştur. İslam'a daha fazla vurgu yapılmasından yana olanlar ile Türkçülüğü vurgulayanlar arasında görüş ayrılığı vardı. Belirtildiği gibi 1970'lerde MHP'de İslam ön plana çıkarılmaya başlandı ancak daha çok bir araç olarak görüldü. Ardından, 1980'den sonra gerçek bir İslamlaşma süreci başladı. Türk-İslam Sentezinde odak Türklük iken, “Türk-İslam idealizmi” olarak

adlandırılan ortaya çıkan görüşte daha çok İslam üzerinedir. Parti yönetimi, İslam'ı bir “motive” olarak gören resmi anlayışa yakındı. Bu nedenle parti yönetimi ile İslami söylemde bulunan Türk-İslam idealistleri arasındaki çelişki daha da büyüdü. Parti bölündü. Muhsin Yazıcıoğlu 1992'de Büyük Birlik Partisi'ni kurdu. Bu şekilde parti İslamcı gruptan önemli ölçüde arındırıldı. Bu, 1990'larda MHP'nin yeniden Türkleştirilmesinin yolunu açtı. Bu arada 1993 yılında MÇP'nin adı tekrar MHP olarak değiştirilmiştir (Arslan, 2004: 59).

5.6.3. 1990'lar ve MHP

1990'larda hem milliyetçi dalga yükseldi hem de MHP'nin 1980'lerin sonunda başlayan değişimi belirginleşti. Bunda dünyadaki gelişmeler ve hem Türkiye'nin hem de partinin iç dinamikleri etkili oldu. Küreselleşme, dünyanın ekonomik ve siyasal yaşamında yeni bir yapılanmayı beraberinde getirmişti. Küresel ve bölgesel güçler ve dengeler hızla değişmişti.

1990 öncesi programlarında liberalizm, komünizm, Batıcılık ve 'taklit', Türk tarihi ve geleneğine uygun olmadığı için kabul edilemez sistemlerdi. Korporatist bir yaklaşımla Türk milleti bir bütün olarak görüldü. Ancak, yeniçağda bu anlayış, liberal-kapitalist sistemler dünyasında geriye ve modası geçmişti. Böylece parti, 1993 parti programında neo-liberal ekonomiyi savunmaya başladı. MHP bir yandan dış gelişmelerle etkileşim içinde şekillenmişti. 1990'lar ise Türkiye'nin bazı dönüşümler geçirdiği bir dönemdi; partinin değişiminde iç ortam da etkili oldu.

Türkiye bu dönemde yeni bir “modernleşme dalgası” ile karşı karşıyaydı. Demokrasi baskın siyasi temaydı. Bu gerçeğe göre özellikle partinin 1994 Kayseri Erciyes kongresiyle bu temalar vurgulanmaya başlamıştır. 1994 Meclis Toplantısı partinin imajını yeniledi. Bu Meclis Toplantısının ardından MHP, söyleminde Batıcı milliyetçiliği öne çıkardı.

Yanardağ'a göre Batılı Türk milliyetçiliği, 200 yıllık “geri kalmışlık” kompleksinin artık aşıldığı iddiasına dayanmaktadır. Potansiyel olarak sınırlarını ve emperyalizmi aşma fikrine veya hissine sahiptir. Kendi topraklarında yükselen bir Türkiye'yi vurgular. Milliyetçi dalganın yükselişinde ve MHP'nin Türkçü söyleminin Türkiye'de öne çıkmasında etkili olan faktörlerden biri de terör olaylarının artmasıydı. Artan PKK terörü ile topluma bir halk milliyetçiliği pompalandı. MHP bu dönemde askere ve devlete bağlılığı abartmıştı. Ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü savunan benzersiz iktidar misyonunu Kürt sorunu temelinde yeniden üretti. 1990'ların ortalarından sonra MHP'ye olan destek giderek güçlendi. Parti 1999 seçimlerinde oylarını önemli ölçüde artırdı. Hükümette koalisyon ortağı olarak yer aldı. Yukarıda bahsedilen gelişmelere ek olarak partinin yükselişinde çeşitli faktörler tartışılmaktadır (Arslan, 2004: 59).

Arslan'a göre Türkiye'de hakim ideolojilerde belirli krizler 1990'larda yaşanmıştır.⁷⁸ Kemalizm bu dönemde bazı çatışmalara maruz kalmıştır. 1990'ların başında oldukça güçlenen İslamcı kanat da bir durgunluk dönemine girmişti. Neo-liberal ideoloji, merkez sağ partilerin gerilemesiyle de daha az vurgulanmaya başlamıştır. MHP ise Kemalizm'i, yeni sağ ve İslam'ı içeren bir söylemi benimsemiştir. Yaygınlaşan ve genel atmosfere hakim olan milliyetçilik MHP'yi de devreye sokmuştur. MHP kitle partisi olma yolunda ilerlemiştir. 1990'ların başından itibaren MHP'nin marjinal değil merkez parti olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Ancak söz konusu 'ılımlılığın' partinin söylemine tamamen çelişkili, karmaşık ve kararsız bir nitelik kazandırdığı söylenebilir. Görüldüğü gibi geleneksel Turancı idealler, ırkçı bir anlayış, 'ötek'inden duyulan tedirginlik ve keskinleşen bir Batı karşıtlığı 1990'ların değişen koşullara uyumu, lider ülke olarak küreselleşme sürecine eklenmesi ile iç içe geçmiştir. Ve demokrasi ve insan hakları gibi Batılı değerlere vurgu. Bu da MHP'yi analiz etmeyi zorlaştırıyor (Arslan, 2004: 59).

5.7. Refah Partisi – Fazilet Partisi – Saadet Partisi (Milli Görüş)

Necmettin Erbakan (1926-2011), 1970'lerde Türk İslamcılığını bağımsız ve istikrarlı bir siyasi harekete dönüştürdü. Erbakan, Anadolu'dan küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteğiyle Türkiye Odalar Birliği başkanlığına seçildi, ancak kısa süre sonra merkez sağ Adalet Partisi (Adalet Partisi, AP) hükümeti tarafından bu görevden alındı. Erbakan'ın 1969 milletvekili adaylığını sunmak için AP'ye yaptığı başvuru da reddedildi. Daha sonra İslamcılarının geleneksel kalesi olan Konya'dan bağımsız milletvekili olarak parlamentoya seçildi. 1970 yılında Milli Nizam Partisi'ni kurdu. MNP ve Erbakan'ın kurduğu sonraki partiler Milli Görüş hareketi (Milli Görüş) olarak adlandırılıyor. MNP kısa sürede Anadolu'nun küçük ve orta ölçekli, tekelci olmayan işletmelerin bir temsilcisi haline geldi ve AP'nin kendilerine karşı büyük sermayeyi destekleme politikasına yabancılaştı.

Parti, anayasal laiklik ilkesine aykırı faaliyetleri nedeniyle 1971 yılında kapatıldı. Erbakan kısa süre sonra Milli Selamet Partisi'ni (Milli Selamet Partisi, MSP) kurdu. MSP 1973'te yüzde 11,8, 1977'de yüzde 8,5 oy aldı. 1974'te CHP, 1975 ve 1977'de AP ve Milliyetçi Hareket Partisi ile koalisyon hükümetlerine katıldı.

Radikal İslamcılık, İran Devrimi'nden sonra Türkiye'de daha popüler hale geldi. 6 Eylül 1980'de, askeri darbeden altı gün önce, radikal İslamcılar MSP'nin Konya'daki "Kudüs'ü Kurtarmak Toplantısı"nı kendi güç gösterilerine dönüştürdüler. Bu olay, Erbakan'ın MSP içindeki daha radikal unsurlar üzerinde tam bir kontrole sahip olmadığını gösterdi.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra MSP yasaklandı. Bununla birlikte, askeri cunta orta öğretimde din derslerini zorunlu hale getirdi ve ayrıca İmam Hatip okulları olarak bilinen imam hatip orta ve liselerinin sayısını önemli ölçüde artırdı. Askeri cunta bunu yaparak, dini kullanarak Marksist solun Türk toplumundaki ideolojik etkisini azaltmayı umuyordu. Generaller, İslamlaşma sürecini kendi kontrolleri altında tutabileceklerini düşündüler. Bu politikaların uzun vadede İslamcılarının işine yarayacağını kesinlikle beklemiyorlardı. 1983'te askeri cunta, kontrollü bir parlamenter rejime geçişin bir parçası olarak siyasi partilerin kurulmasına izin verdiğinde, Erbakan yanlıları Refah Partisi'ni (Refah Partisi) kurdu.

1980 öncesi dönemin siyasi liderleri üzerindeki yasak 1987'de kaldırılmış ve bu da Erbakan'ın RP'nin başına geçmesini sağlamıştır. Parti, askeri diktatörlük tarafından Marksist solun bastırılmasının yarattığı gecekondulardaki siyasi boşluktan muazzam ölçüde yararlandı. 1990'larda, "Adil Düzen" gibi popülist sloganları etkin bir şekilde kullanarak, Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerin gecekondu nüfusunun desteğini yavaş yavaş kazandı. RP, dindar burjuvaziyi ve proletaryayı ve farklı İslamcı eylemcileri başarılı bir şekilde bir arada tuttu. Bu başarı ilk olumlu sonuçlarını 1994'te Ankara ve İstanbul belediyelerini ilk kez İslamcı bir partinin kazandığı belediye seçimlerinde aldı. Bu, 1994'ten sonra (neredeyse) her seçimde sonunda İslamcılarının seçim zaferlerine tanık olan Türkiye'deki laikler için ilk büyük şoktu. 1995 parlamento seçimlerinde RP en çok oyu (yüzde 21) aldı.

1990'larda RP'nin yükselişi sırasında, İslamcı sermaye, tartışılan önemli bir dönüşüm geçirdi. Bazı İslami şirketler, Türkiye ekonomisinin neoliberal dönüşümünün ortaya çıkardığı fırsatları yakalayarak orta ölçekli sermayeden büyük sermayeye dönüşmüştür. Doğu Asya kaplanları ile Anadolu'nun yükselen kapitalistleri arasında yapılan bir benzetme olan "Anadolu kaplanları" terimi o dönemde popüler oldu. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği, MÜSİAD), Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği'nin temsil ettiği laik burjuvazi ile bir nebze rekabet edebilen İslamcı burjuvazinin temsilcisi olarak 1990 yılında kuruldu. İşadamları Derneği, TÜSİAD), yine de laik burjuvaziden çok daha zayıf. MÜSİAD, RP'yi destekledi.

RP, 1996 yılında merkez sağ parti Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümeti kurdu. Erbakan, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk İslamcı başbakanı oldu. Siyasi durumdan oldukça rahatsız olan laik kapitalistler ve askeri generaller, kısa sürede RP'ye karşı koordineli bir saldırı başlattılar. 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar, RP-DYP koalisyonuna karşı bir askeri muhtıra anlamına geliyordu. Koalisyon hükümeti, 28 Şubat muhtırasından altı ay sonra istifa etmek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra, Anayasa Mahkemesi RP'yi kapattı ve anayasal laiklik ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle Erbakan'a siyasi yasak koydu.

Fazilet Partisi çok geçmeden RP'nin yerini aldı. 18 Nisan 1999 parlamento seçimlerinde FP, oyların yüzde 15,4'ünü alarak meclisteki üçüncü büyük parti oldu. Recai Kutan ve Abdullah Gül, FP'nin 2000 yılındaki ilk kongresinde parti liderliği için yarıştı. Bu, Erbakan'ın tartışmasız liderliğinde yaklaşık otuz yıldır gelişen Milli Görüş hareketinin ilk liderlik yarışmasıydı. Liderlik rekabeti birçok kişi tarafından "gelenekçiler" (Erbakan'ın yakın yardımcısı Kutan tarafından temsil edilmektedir) ile Türk İslamcılığı içindeki "reformistler" (Gül tarafından temsil edilmektedir) arasındaki bir savaş olarak görülmüştür. Kesinlikle İslamcı burjuvazinin alternatif bir lider arayışını yansıtıyordu. 1970'lerde İslamcı burjuvazi, kendisini büyük, tekelci sermayeye dönüştürmek için yeterli sermaye birikiminden yoksunken, Erbakan'ı destekledi. Erbakan'ın ekonomi politikası, "sermaye birikimini coğrafi olarak dağıtmaya ve ekonomik yoğunlaşma eğilimini tersine çevirmeye yönelik tedbirler" yoluyla "küçük kasabaların küçük işadamlarına yarar sağlayacak devlet güdümlü sanayileşme"yi gerçekleştirmektir (Keyder 1987: 213). 1990'ların sonlarında kapitalist dünya ekonomisiyle daha derin bir bütünleşme yoluyla tekelci finans-sermaye olma yoluna giren İslamcı burjuvazi, Erbakan'ın çizgisini eski moda olarak görmeye başladı. Kendi çıkarlarını Erbakan'dan daha iyi temsil edebilecek daha genç ve reformist bir lider aramaya başladı.

5.8. Adalet ve Kalkınma Partisi (Muhafazakar – Demokrat)

Recep Tayyip Erdoğan, yeni bir İslamcı liderlik için mükemmel bir aday olarak ortaya çıktı. Erdoğan gecekondularda yaşayan kitlelerin desteğini alacak kadar karizmaya ve siyasi tecrübeye sahipti. Ayrıca, kısmen kendi iş tecrübesi sayesinde, neoliberalizm çağında İslamcı burjuvazinin yeni gereksinimleri hakkında net bir anlayışa sahipti. Erdoğan ve arkadaşları 2001'de AKP'yi kurdular ve 3 Kasım 2002'deki parlamento seçimlerinde yüzde 34 oy alarak hızlı bir zafer kazandılar. Erdoğan, 2003'ten bu yana ülkenin başbakanı ve her yeni seçimde önemli zaferler kazanıyor. AKP, 22 Temmuz 2007 milletvekili seçimlerinde toplam oyların yüzde 47'sini alarak Abdullah Gül'in ilk cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı 27 Nisan 2007 tarihli askeri muhtırayı mağlup etti. Gül, seçimlerin ardından cumhurbaşkanlığına seçildi ve ilk İslamcı oldu. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, AKP, 12 Haziran 2011'de yapılan parlamento seçimlerinde halkoylarının yüzde 50'sini aldı.

Türkiye ekonomisi ve toplumu, özellikle AKP'nin 22 Temmuz 2007 seçimlerinde aldığı ezici zaferden bu yana önemli bir İslamlaşma süreci yaşıyor. AKP hükümeti, devletin elindeki tüm ekonomik araçları seferber etti (Peker 2012). Görünüşte eğitim süresini uzatan son eğitim reformu, aslında öğrencilerin ilkokuldan sonra din eğitimi almalarına izin veriyor. Aynı zamanda, ailelerin çocuklarını ilköğretimden sonra örgün eğitimden çekmelerine izin verir, bu da İslamcı kesimin daha yoksul kesimlerinden gelen kızların eğitim kazanımlarına zarar verebilir (Finkel 2012).

Alkollü içeceklerle uygulanan astronomik vergi artışları ve alkol tüketimine yönelik idari kısıtlamalar, devam eden İslamlaştırma sürecinin diğer tezahürleridir (Ağaştay ve Ersöz 2010; Kış

2013). Proletaryanın en yoksul kesimleri üzerinde açık bir hegemonya kuran AKP deneyimi, İslamcı hareketlerin küresel tarihinde özel bir yer edinmiştir.

Ancak bu başarıya rağmen, son gelişmeler AKP iktidarının beklentilerinin net olmaktan uzak olduğunu gösteriyor. Erdoğan'ın bizzat kendisinin yakın gözetimi ve savunuculuğuyla AKP hükümeti, AKP hükümetinin neoliberal, otoriter ve İslamcı politikalarına karşı 31 Mayıs 2013'te küçük bir halk ayaklanmasına dönüştü. Erdoğan'ın bir istikrarsızlık kaynağı olarak algılanmasının bugüne kadar iki önemli sonucu ortaya çıktı. Birincisi, İsrail'e ve Suriye ve Mısır'daki krizlere ilişkin Erdoğan'la görüş ayrılıkları yaşayan ABD, ondan daha da uzaklaştı ve Erdoğan'ın alternatifi olan ana akım siyasi aktörlere daha güçlü destek sinyalleri vermeye başladı.

Gülen'in ağı, ABD'nin Erdoğan'ın dış politikasına yönelik eleştirilerini uzun süredir paylaşıyor. Ayrıca, Erdoğan'ın öğrencileri üniversiteye giriş sınavlarına hazırlayan, polis ve yargı içindeki Güleni kliklerin yanı sıra Erdoğan'ın AKP'yi desteklemeyen kapitalistlere karşı olumsuz tutumu. Halk ayaklanmasının ardından Erdoğan'ın zayıflaması, Gülençileri Erdoğan'a karşı daha sert bir duruş sergilemeye teşvik etti ve sağladı. Bu durum, 17 Aralık 2013'te AKP hükümetine karşı Gülençilerin polis ve yargı içinde gerçekleştirdiği mücadele operasyonlarına yol açtı. Operasyondan sonra Erdoğan, Gülen ağını iç düşman ve Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ilan etti ve onu bastırmak için devletin tüm imkanlarını kullanmaya başladı. Bu, Türk İslamcılığının yakın tarihindeki en büyük bölünmedir. Erdoğan'ın AKP'si 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde halk isyanı ve yolsuzluk karşıtı operasyonla zayıflamasına rağmen toplam oyların yüzde 43'ünü alarak Türkiye'nin en büyük partisi olmayı başardı. 10 Ağustos 2014'te Türkiye'de halk oylamasıyla yapılan ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda Erdoğan yüzde 51,7 oyla cumhurbaşkanı seçildi.

5.9. Halkların Demokratik Partisi (Kürt Milliyetçiliği – Eşitlikçi Sol)

5.9.1. Kürt Milliyetçiliği

Kürt milliyetçiliğinin evrimi, çeşitli bileşenlerin bir araya gelmesidir. Bu bileşenler, 1923-1990 arasındaki dönemin genel eğilimini yansıtmaktadır (Yeğen, 1999:170).

Konrad Hirschler, 1920'ler ve 1930'larda bileşenlerin dini bağlardan 1960'lar ve 1970'lerde sınıf bileşenlerine ve son olarak 1990'larda etnik bağlara dönüşmesinin Kürt milliyetçiliğinin tüm serüvenini özetlediğine dikkat çekiyor (Hirschler, 2001:146). Kürt meselesi de aynı sıraya göre izlenebilirdi. Kürt milliyetçiliğinin 1923-1960 ve 1960-1990 olmak üzere iki zaman dilimi olarak ikili sınıflandırması, Kürt seçkinlerinin daha sınıf ve etnisite temelli hareketlere dini ve geleneksel bağlılıklar temelinde hareket etme konusundaki keskin ayrımının bir göstergesidir. Bahsedildiği gibi, bu iki dönem “Klasik Toplumsal Hareket Gündemi”ne göre analiz edilebilir, çünkü teori, yeni Türk merkezleşme ve sekülerleşme çabalarının hem Kürt ileri gelenlerinin hem de Kürt solcu seferberlik yapılarının tehdit algıları üzerindeki etkilerini analiz etmeye uygundur.

5.9.2. 1923-1960 Kürt Milliyetçiliği

1923'ten sonra gerçekleştirilen modernleşme reformları, Kürt bölgelerinin yerel ve aşiret seçkinleri için siyasi, kültürel ve ekonomik bir değişim sürecini başlattı. Bu sosyal değişimler, bölgenin iktidar sahipleri için devlet otoritesine karşı işbirliği veya siyasi gücün kaybı gibi siyasi fırsatlar ve kısıtlamalar yarattı. Klasik Sosyal Hareket Gündemi örneğinde olduğu gibi süreç, sebep sonuç ilişkisi içinde olan karşılıklı aşamalardan oluşmaktadır. 1924 ve 1938 yılları arasında 16'sı Kürtleri içeren (Kirişçi ve Winrow, 1997:100), isyan, çekişmeli etkileşimlerin örnekleriydi. Kürt

aşiret gruplarının tüm bu isyanları, yeni Devlet tarafından merkezileşme ve laikleşme reformlarının yol açtığı siyasi tehditlere karşı bir karşı saldırı olarak algılandı.

Yeni ulus-devlet modeli, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslüman milletler arasında din kardeşliğinin çözülmesine ve dolayısıyla yerel güçlerin egemenliğine zarar vermesine neden olmuştur. İsyancılar bölgede İslami kurallara dayalı aşiret yapısını korumak için örgütlendiler. Ancak 1925 Şeyh Said İsyanı'nda dini saiklerin varlığı konusunda bir görüş birliği olmasına rağmen, diğer iki büyük isyan olan 1930 Ağrı İsyanı ve 1937 Dersim İsyanı, Cumhuriyetin asimilatif ve devletçi politikalarına tepki olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, bölgedeki iktidar mücadelesi, Kürt milliyetçiliğinin ilk aşamalarında en önemli belirleyicilerden biriydi. Bu doğrultuda M. Hakan Yavuz (2001:2) ve Mekin Mustafa Kemal Ökem (2006:159), Kürt milliyetçiliğinin bu ilk aşamalarını “Kürt ön-milliyetçiliği” olarak adlandırmaktadır. İlk büyük isyan olan 1925 Şeyh Said İsyanı, Kürt milliyetçiliği için bir karaktere sahiptir. Ancak isyanın milliyetçi karakteri hala tartışmalıdır. Çoğu akademisyen, isyanın milliyetçi kökenlerini sorguluyor, ancak istisnalar var. Örneğin Aybars, “Şeyh Said'in isyanının dini olduğunu iddia ederek yetkilileri aldatmaya çalıştığı iddia ediliyor” diyor (Kirişçi ve Winrow, 1997:100). Şeyh Said isyanının oluşumunda dini ve aşiret bağlılıkları büyük rol oynamıştır. Ancak isyanın dini niteliği, Alevi ve Sünni Kürtler arasında devam eden anlaşmazlıkları ön plana çıkardı. Yeğen, yukarıda bahsedilen gerçeğin Alevi Kürtlerin desteğinin reddedilmesine ve dolayısıyla Şeyh Said'in yenilgisine yol açtığını iddia ediyor. Devlet otoritesi baskı düzeyini artırmayı tercih etti. Takrir-i Sükun Kanunu ile “yeni devlet düşmanları” uzlaşma yerine baskıyla karşı karşıya kaldı.

Kirişçi ve Winrow (1997) ve Barkey ve Fuller (2000). Türkiye Cumhuriyeti'nin baskıdaki başarısının bir sonucu olarak Kürt isyancılar arasında işbirliği eksikliğine işaret ederken, Ökem “tek parçalı döneme etkili bir muhafazakar muhalefetin ortaya çıktığını” vurguluyor. Çok partili dönemin, bölgesel seçkinler arasındaki mevcut siyasi ayrımları (Alevi ve Sünni) ortaya çıkardığı için Türk siyasi yaşamının genel yapısını değiştirdiği kesindir. On beş ilde arka arkaya yapılan üç seçime (1950, 1954 ve 1957) yüksek katılım oranları Özbudun'a göre feodal ve aşiret seçkinlerinin baskın rolü ile açıklanabilir.

CHP'nin bu illerdeki başarısında olduğu gibi, aşiret liderlerinin devletle iyi ilişkileri vardı, 1954 seçimlerinde bölgenin önde gelen aile üyelerinin askere alınmasıyla DP'nin oyları yükseldi. Ayrıca bölgedeki baskının görece hafiflemesi, bölgenin ideolojik değişiminde ve önde gelen Kürt aileleri ile muhafazakar sağ partiler arasındaki uzun süreli işbirliğinde önemli bir rol oynadı. Ancak DP'nin liberal politikaları Kürtlerin “devlet” algısını değiştirmeye yetmedi. DP, ayrılıkçı ve terör eylemlerine katıldıkları gerekçesiyle 49 Kürt aydınının tutuklanmasıyla (49'lar olayı) devletçi ve pragmatist bir yaklaşımı da güçlendirdi. Kürt seferberliğinin isyanlardan siyasi temsile değişen doğası, devletin baskıcı politikaları ve yerel eşrafla işbirliği ile ilişkilidir. 1960 darbesinden sonra ulusal bağlam, özellikle toplumsal hareketlerin hızlanmasına zemin hazırlamıştır. 1970'lerde bağımsız bir Kürt milliyetçisi siyasi kimliğinin gelişimi. Kürt çekişmesi 1960 Anayasası sonrasında devlet ve yerel güç aktörleri arasındaki mücadeleden liberal ortam üzerinden sol hareketlere, sınıf temelli siyasete kaydı.

5.9.3. 1960-1989 Kürt Milliyetçiliği

1950-1960 yılları arasındaki toplumsal değişimlerin bir sonucu olarak Kürt nüfusu daha eğitilmiş, bilinçli ve kentli hale geldi. 1961 liberal anayasası yoluyla toplumsal hareketlilik, Kürt milliyetçiliğine ilişkin farklı bir bilincin oluşmasına neden olurken, liberalleşme süreci, yeni marjinal

Kürt seçkinleri ile ılımlı yerel-aşiret Kürt liderleri arasında bir bölünmenin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu süreç yükselen sol hareketlerle el ele gitti çünkü siyasi partilerin gelecekteki liderleri olan yeni marjinal Kürt elitleri bu hareketlerde önemli bir rol üstlendi.

Kürtler arasındaki siyasi bölünme 1960'larda Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) ile Türkiye İşçi Partisi (TİP) arasında başladı. Her ikisi de “Doğu sorunu”nu siyasi gerekçelerle kullanmaya çalışsalar da ideolojik ve sayısal üstünlük, Kürt seferberlik sürecinde TİP'i daha etkin hale getirdi. Said Elçi'nin kurduğu TKDP, cumhuriyet çerçevesinde daha “barışçıl, demokratik, insani” bir çözüm için bastırdı. Ancak TİP, 1965 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne on beş milletvekilinin seçilmesiyle seçim meşruiyeti kazandı; ve Doğulular Grubu, Mehdi Zana, Tarık Ziya Ekinci, Kemal Burkay'dı, TKDP'deki gelenekçilerden daha fazla temsil gücüne sahipti.

Aşiret ve geleneksel elitlerden kentleşmiş Kürt yeni sol elitlerine siyasi güç kayması, çevresel ve ilişkisel mekanizmalar aracılığıyla sağlandı. Sol ideolojinin yükselişi ve kentleşmesi, Türk solu ile Kürt halkı arasında örgütsel koordinasyonu sağlayacak işbirliğinin (ikincisinin seferber edilmesi) ulusal ortamını hazırladı. Toplumsal bilincin bir sonucu olarak büyük şehirlerde Kürt dernekleri kurulmuştur. Doğu'nun Devrimci Kültür Ocakları (Devrimci Doğu Kültür Ocakları, DDKO'S) 1969 yılında tüm Doğu kültür derneklerinin ittifakıyla kuruldu. DDKO'S'un düzenli eğitim faaliyetleri; liderleri, Kürt bilincini yükseltmeyi hedefleyen TİP'in aktif üyeleri, temelde siyasi olarak daha aktif ve marjinal yeni bir Kürt kuşağının oluşmasına yardımcı oldu. DDKO'ların üyeleri DEV-GENÇ'in eski kadrolarından oluşuyordu. Kürt ve Türk dernekleri arasındaki bu işbirliği Kürt milliyetçiliğinin siyasallaşmasını ve dolayısıyla yeni bir siyasi hareket olarak ayırt edici niteliğini güçlendirecekti.

TİP, 1964 yılındaki Birinci Kongresi'nde Kürt sorununu “Doğu sorunu” olarak adlandırarak tartışmış ve parti, bunun Türkiye'nin şovenist milliyetçi, anti-demokratik ve baskıcı politikalarının bir sonucu olduğunu kabul etmiştir. En önemli karar, partinin Kürt vatandaşlık hakları için mücadele edeceğinin ilanıydı. Din, etnik ve benzeri hiçbir ayırım gözetmeksizin vatandaşların her koşulda eşitliğine odaklanan 1968 Üçüncü Kongre kararları ile eski politika daha marjinal bir hal almıştır. Son olarak, TİP70'in Dördüncü Kongresi'nde “ayrı bir Kürt ulusunun varlığının” ilanı, partiyi, Kürt milliyetçiliğinin siyasallaştırılması temelinde harekete geçen sonraki Türk siyasi partilerinin öncüsü haline getirdi. Ancak Kürt meselesiyle ilgili Türk solundaki TİP'in tekeli, Kürtlerin Türk solundan ayrılması ve DDKO'S gibi daha milliyetçi seferberlik yapılarının örgütlenmesiyle sona erdi. Kürt milliyetçiliğinin bu erken siyasallaşma süreci, TİP ve DDKO'S dahil tüm derneklerin yasaklanması nedeniyle 1971 darbesiyle sona erdi. Kürt seferberliğinde sola kayma, yerel Kürt seçkinleri ile ana akım partiler arasındaki sadık bağları etkilemedi. Üyeleri Demokrat Parti taraftarı olan bölgenin önde gelen aileleri, 1970'ler boyunca DP'nin halefi olan Adalet Partisi'nin takipçisi olmaya devam etti. Çıkar çatışması o zamandan beri siyaset sahnesinde. Örneğin Necmettin Cevheri, Kamran İnan veya Mehmet Celal Bucak, halef sağ ana akım partilerde aktif politikacılar. Ancak bölge ailelerinin siyasi kararları seçmen tercihlerinde belirleyici oldu.

5.9.4. 1990-Sonrası Kürt Milliyetçiliği

Avrupa kamuoyu, şiddet eylemlerinin yanı sıra Avrupa'da düzenlediği gösteri ve kampanyalarla Kürt davasını desteklemiş, Batı kamuoyunda PKK'lıların özgürlük savaşçısı olduğu yaygınlaştırılmıştır. PKK, Kürt diasporasını hem finansal olarak kullanmakta hem de bu yolla örgüt ağını güçlendirmektedir. Ayrıca 1990'larda gelişen uyuşturucu kaçakçılığı gibi yasa dışı ağlar da PKK'ya önemli gelir kaynakları sağlıyor.

PKK, Batı Avrupa ülkeleri tarafından destekleniyordu. Özellikle Belçika, Danimarka, Almanya, Fransa, Yunanistan veya İtalya gibi ülkelerde örgüte yakınlıkları nedeniyle örgütün yayın organı olarak anılan bir takım internet siteleri, gazeteler ve yayın organları bulunmaktadır.

Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanmasının ardından örgüt silahlı mücadeleye son verdiğini açıkladı. Abdullah Öcalan, bağımsız Kürdistan fikrinden vazgeçildiğini belirterek, yeni hedefin içeriği henüz belli olmayan « Demokratik Konfederasyon » olduğunu açıkladı. Ancak 2004 yılından, yani Irak'ın kuzeyinde özerk bir Kürdistan'ın kurulmasından bu yana PKK'nın şiddet kullanımı yeniden başladı.

Halk ise bu şiddet sarmalından çok tehlikeli bir şekilde etkilenmekte ve artık sorunun barışçıl bir şekilde çözümlenmesini talep etmektedir. Türk kamuoyunun bir kısmı etnik bir sorunun sadece askeri yollarla çözülemeyeceğini anlamış görünmektedir. Kültürel ve dilsel hakları sağlayacak bir reform sürecine girilmesi aynı çevreler tarafından desteklenmekte ve Kürtlerin ülkede birey olarak tüm haklara sahip olma isteği kabul görmeye başlamaktadır (Bozarslan, 2008: 79-80).

Anayasa Mahkemesi'nin 11 Aralık 2009'da aldığı kararla Kürt siyasi hareketinin temsilcisi olan değerlendirilen Demokratik Toplum Partisi feshedildi ve Kürt siyasi hareketinin en önemli isimlerinden Abdülkadir Fırat, Ahmet Ay, Ahmet Türk, Orhan Miroğlu, Selim Sadak, Aysel Tuğluk. Birçok üye ve yönetici siyasetten men edildi. DTP bu kararla Kürt hareketinin kapatılan yedinci partisi oldu. 1990'lardan itibaren programlarını Kürt sorununun çözümü üzerine kuran partilerin çoğu kapatılan partiler arasında yer aldı. Bu kapsamda Halkın Emek Partisi, Özgürlük ve Demokrasi Partisi, Demokrasi Partisi, Demokratik Değişim Partisi, Demokratik Kitle Partisi, Halkın Demokrasi Partisi Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.

Tüm bu gelişmelere ek olarak 21 Mart 2005 tarihinde KKK (Koma Komalen Kurdistan / Kürdistan Dernekler Konfederasyonu) adı kurulmuş, ancak yapılan kongrede adı KCK (Koma Civaken Kurdistan / Kürdistan Halklar Konfederasyonu) olarak değiştirilmiştir. PKK'nın “kentsel yapısı” olarak nitelendirildi.

6. SİYASİ PARTİLER TERCİH EDİLEN EKONOMİK SİSTEMLER

Türk siyasi tarihi özellikle 19.yüzyılda batı fikir akımlarının etkisinde kalmıştır. Bu akımlar Türk toplumunda kabul görmekle beraber karşıt akımlarına oluşmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Milliyetçilik akımları Osmanlı devleti üzerinde yıkıcı etki yaratmasına rağmen, Osmanlıcılığın ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesi sağlamıştır. Osmanlı politikası. Osmanlıcılık, en genel anlamıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan çeşitli toplumsal unsurların (dini, etnik, mezhepsel vb.) evrensel bir Osmanlı vatandaşlığı ve kimliği hukuki ve siyasi eşitlik temelli bir düşünce altında birleştirilmesi projesi ve/veya ideolojisi için kullanılmaktadır. Bu birleştirici güç siyasi bir düşünce ve fikir akımı olarak Türk cumhuriyetinin kuruluş döneminde kendini göstermiştir.

Kültürel anlamı ile Türkçülük II. Abdülhamit döneminde artmıştır. Orhun Kitabelerini çözüp dünyaya duyurması gibi önemli bir gelişmeye neden olmuştur. Bu buluşun, Osmanlı aydın çevrelerini de büyük etkilemiştir (Ercilasun, 1999:412). Türkçülük sadece Osmanlı'nın son döneminde değil, günümüz cumhuriyet döneminde de önemli bir yer tutmaktadır. Yusuf Akçura "Osmanlı Devleti'nin Osmanlıcılık, Panislamizm ve Türkçülük gibi üç ayrı seçeneğinin olduğunu ancak bunların içinden en anlamlısının da Türkçülük olduğunu savunmuştur"(Akçura, 1976).

"Osmanlı'da İslam anlayışı, devletin kuruluş, yükseliş ve hatta yıkılış döneminde bile temel niteliği olarak görülmüş ve yüzlerce yıl başarılı bir şekilde yürütmüştür" (Karpas, 2017:45). İslamcılara göre, "Osmanlı Devleti manen ve madden kalkınmak, medenileşmek, eski gücüne ve yüceliğine sahip olmak için gerçek surette İslamiyet'e dönmeli, yani yeniden İslamlaşmalıdır." (Tunay 1962: 12).

Tüm Osmanlıcılık, Türkçülük ve İslamcılık fikir akım akımları, Genc Cumhuriyetin oluşmasında ve gelişmesinde öncü fikir akımları olmuştur. Bu akımları ve siyasi düşünceye sahip gruplar siyasi oluşumlar meydana getirmişlerdir. Bu siyasi oluşumlar toplumun taleplerini kendi düşünceleri doğrultusuna çözümüne yönelik sosyal ve ekonomik politikalar geliştirmişlerdir. Bütün siyasi rejimlerde farklı şekillerde de olsa politika ile ekonomi karşı karşıya gelmektedir. Bir ülkedeki siyasi anlayış, ideoloji ve politik yapıya dayalı faktörler ekonomi modelini ve işleyişini etkilerken ekonomi ilkeleri, yapısı ve başarısı ile yarattığı sonuçlar ise siyasi anlayışa ve işleyişe şekil vermektedir (Onur, 2004). Bu durum esasında, siyaset ve ekonominin karşı karşıya geldiğini açıklamakla birlikte siyaset ve ekonomi arasında sıkı bir ilişkinin de olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla siyaset ve ekonominin birbirlerini şekillendirmesi ve alınan kararların sağlıklı bir ekonomik bir yapıyı temin etmesi, iktisatçı ve politikacıların tam bir uyum ve eşgüdüm ile çalışmalarına bağlıdır (Savaş, 1998). Eşgüdüm ve uyumun sağlandığı böylesi bir yapıda politika uygulamaları, gelecek dönem refah düzeyini artıracaktır.

Devletin ekonomi içerisinde yer alması ekonomik sistemin sağlıklı işleyebilmesi için gereklidir. Devlet, tüm siyasi düşüncelerin ana konusu olduğundan ekonomi ve politika ayrı düşünülemez. Benimsenen siyasi ideoloji, devletin karakteristik yapısını ve bu kapsamda başvurulacak politika araçlarını, ekonomik sistemi ve seçmenler üzerindeki etkisini, oy verme tutumlarını ve yeni politika arayışlarını belirlemektedir (Koç, 2015, s. 40).

Politika ve ekonomi arasındaki ilişkinin en önemli aktörleri siyasi iktidarlar olmuştur. Tarihin her döneminde siyasi iktidarlar ekonomiye siyasi veya başka amaçlarla durumu meşrulaştırarak menfaatleri doğrultusunda müdahalede bulunmuşlardır. Ancak günümüzde politika ve ekonomi ilişkisinde yalnızca iktidarlar değil aynı zamanda siyasi partiler, baskı ve çıkar grupları, iş çevreleri, sermayedarlar, sivil toplum kuruluşları ve kişiler de yer almaktadırlar. Dolayısıyla ifade edilen bu aktörlerin de politika ve ekonomi ilişkisinde etkin oldukları söylenebilir (Yıldırım & Katılmış, 2020,

s. 36-36). Politika ve ekonomi ilişkisinde kişisel çıkarlarını önceleyen aktörlerin etkinlik alanlarının genişlemesi, ekonomide kamu kesiminin payının artışına neden olmakla birlikte mevcut kaynakların verimsiz kullanılmasına ve gelecek nesillerin kaynaklarının azalmasına da yol açmaktadır. Bu noktada politika ve ekonomi arasında sağlıklı bir ilişkinin tesis edilebilmesi ve rant kollama faaliyetlerinin önlenmesi için anayasal düzeyde yasal, yapısal ve kurumsal düzenlemelerin hayata geçirilmesi bir zorunluluk olmaktadır (Eker ve Aktan, 1991).

Politik iktisat, siyasi kurumların, siyasi ortamın ve ekonomik sistemin birbiri üzerindeki etkisini ekonomi, sosyoloji ve siyaset biliminden yararlanarak disiplinler arası bir çalışmayla açıklamaktadır (Eren, 2022, s. 7). Çünkü politik ekonomi, ekonomi biliminin metodolojisi, araç ve varsayımları altında siyaset bilimi konularını incelemektedir. Kamu tercihi yaklaşımı veya politikanın iktisadi analizi olarak da ifade edilen politik iktisat, siyasal karar alma sürecindeki tüm aktörlerin kişisel çıkarlarını maksimize etme eğiliminde olduğu varsayımına dayanmaktadır (Aktan, 2019, s.86). Politik sürecin aktörlerinin kendi çıkarlarını ön planda tuttıkları bir yapıda ise kaynaklar yanlış kullanılmaktadır. Dolayısıyla kaynakların etkin tahsisi noktasında ahlaki temellerden yoksun bir ölçütün varlığı, hükümetlerin kaynak dağıtımı noktasında politik ve ahlaki olmayan tercihlerde bulunma olanağını artırmaktadır. Dolayısıyla politikacı ve bürokratların karar verme alanlarının anayasal sınırlamalara tabi kılınması ilkesinin getirilmesi üzerinde durulmaktadır (Uzun, 2009, s.223-225). Bu gelişmeler, siyasi güçlerin ekonomi üzerinde ahlaki olmayan yaklaşımlarını sınırlandırma ve sağlıklı bir politik ekonomi için en temel gereklilikler olmaktadır.

Politik ekonomi, politika ve ekonomi alanlarının ortasında yer alan olağanüstü konulara odaklanmayı önermektedir. Politik gücün ekonomik sonuçları nasıl şekillendirdiğini ve ekonomik güçlerin politik kararları nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Politika ve ekonomi arasındaki ilişkinin yönü ve gücü hakkında farklı düşünceler olsa da aralarındaki bağlantının incelenmesi ekonomi politığın konusunu oluşturmaktadır. Ancak politik ekonomi yalnızca bu iki geleneksel alanın basit bir karışımı değil daha çok yeni bir alandır. Burada esas olan hem ekonomi hem de siyaset biliminin kapsam ve yöntemlerinin eleştirisinin yapılmasıdır. Siyaset bilimi genellikle ekonomik süreçlerin ve sistemlerin güç dengesi üzerindeki etkisini göz ardı etmektedir. Politik ekonomi ise siyaset ve ekonominin çok yoğun bir etkileşim içerisinde olduğuna değinmektedir (Crane & Amawi, 1997, s. 4).

Günümüzde alınan politik kararlar, gelecek kuşakların sermaye ve doğal kaynak stoklarını ve dolayısıyla refah düzeyini etkilemektedir. Ekonomik sistemin bütün aşamaları, iktidar politikaları ile doğrudan bağlantılıdır. Söz konusu politikalar bugünkü refah düzeyi ile gelecekte tercih edilecek refah düzeyi üzerinde belirleyici olmaktadır (Bakırtaş, 1998, s. 47).

Ekonomik gelişmelerin gerçek hayata yansması bazı siyasi kararların da alınmasına yol açmaktadır. Bu kararlar sonucunda ekonomik sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi, ekonomistler ile siyasetçilerin uyumuna bağlıdır. Dolayısıyla ulusal ekonomilerin idaresi ne yalnızca politikacılara ne de ekonomistlere bırakılamaz. İktisatçılar, ekonomideki değişkenler arasındaki bağlantılar doğrultusunda gelişmeleri değerlendirerek önlem alırlar. Ekonomistlerin ortaya koyduğu sonuçlara göre politika belirleyecek olanlar ise siyasetçilerdir. Bu yüzden ekonomistlerin ve politikacıların uyumlu bir şekilde çalışmaları ekonomik yapının sağlıklı işlemesine ve istikrarın sağlanmasına önemli bir katkı sağlar (Genç & Süloğlu, 2016, s. 247).

Ekonomik çıktılar, çeşitli aktörler ve sosyal gruplar arasındaki zenginliğin dağılımını etkilediğinden her zaman politik sonuçları da beraberinde getirmektedir. Yine aynı nedenlerle farklı politika seçimleri servet dağılımını etkilediğinden ekonomi politikaları neredeyse sürekli politize

edilir. Bundan dolayı siyasi otorite, kişilerin ya da grupların servetinin üretimini ve dağılımını belirleyecek bir araç olarak kullanılabilir. Diğer taraftan servetin kendisi de siyasi güç ya da etki yaratmak için kullanılabilir. Zenginlik arayışı insan davranışı üzerindeki tek olmasa da en önemli motivasyon araçlarından biridir ve genellikle hedeflere ulaşmak için başvurulmuş yollardandır. Kısacası, ekonomik ve politik unsurlar toplumda kimin ne alacağını belirlemek üzere etkileşim içindedir (Walter & Sen, 2009, s.2).

Son elli yılda politik ekonomi, siyaset ve ekonomi biliminde daha çok üç şekilde öne çıkmaya başlamıştır (Frieden, 2020):

Politik ekonomi, siyasi güçlerin ekonomiyi nasıl etkilediğini analiz etmektedir. Seçmenler ve çıkar grupları neredeyse tüm ekonomik politikalar üzerinde güçlü bir etkiye sahiptirler. Bu kapsamda politik ekonomistler, bu gruplar ile çıkarlarını ve siyasi kurumların politika üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Politik ekonomi, ekonominin siyaset üzerindeki etkisini değerlendirir. Makroekonomik eğilimler, bir şirketin şansını artırabileceği gibi zarar da verebilir. Daha mikroekonomik düzeyde, bazı işletmelerin ya da endüstrilerin ekonomik organizasyonunun ya da faaliyetlerinin özellikleri, siyasi faaliyetlerin yapısı ve yönü üzerinde etkili olabilmektedir.

Politik ekonomi, siyaseti incelemek için ekonomik araçlardan yararlanmaktadır. Bilim adamları, siyaseti belirleyen temel özellikler hakkında daha detaylı bir anlayış geliştirmek için siyasi ve ekonomik etkileşimleri modellemektedirler.

Türk Cumhuriyet siyasi tarihi incelendiğinde son yüzyılda pek çok değişim ve gelişim göstermesine rağmen Türk siyasi tarihinde pek çok müdahalenin yapıldığı gerekçe olarak ekonomik sebepler gösterilmiştir. Bu yüzyıl Türk ekonomisi açısından oldukça zorlu yıllar olmuştur. Türk siyasi tarihi siyasi ve fikir akımlarının mücadelesi olarak değerlendirilebilir. Özellikle çok partili sisteme geçişle birlikte bu siyasi mücadele hızını artırmıştır. Bu siyasi mücadele Türk ekonomisi üzerine de etkisi görülmüştür. Her parti kendi siyasi fikirleriyle birlikte kendi ekonomik modellerini uygulamaya çalışmıştır. Belli dönemler başarılı olsa da askeri müdahalelerle sekteye uğramıştır. Bu dönemleri çalışmamızla kronolojik sırayla değerlendirerek aynı zaman Türk siyasi tarihinde yaşanan dönüm noktalarının üzerinde durulmuştur.

Uluslararası politika, uluslararası düzende farklı unsurların etkisi ile oluşan egemen devletlerarasındaki siyasi ilişkileri ifade etmektedir. Uluslararası ekonomik ilişkiler ise uzmanlaşma ve iş bölümünün avantajlarından faydalanmak üzere küreselleşen sistemde kendi kendine yeterliliğin imkânsız hale gelmesiyle ülkeler arasında gerçekleşen ticari işlemlerdir (Karataş, 2015, s. 84).

Uluslararası politik ekonomi, ekonomiler-politikalar ile devletler-piyasalar arasında yaşanan uluslararası düzeyli etkileşimleri ifade eden disiplinler arası bir kavramdır. Uluslararası ilişkilerin bir alt dalı olduğu ya da uluslararası ilişkilerin uluslararası politik ekonominin alt dalı olduğuna ilişkin görüşler mevcuttur. Günümüzde küresel politik ekonomi, uluslararası ekonomi politik ya da uluslararası politik ekonomi olarak ifade edilmektedir. Esas olarak devletler, uluslararası firmalar ve organizasyonlar ve farklı sosyal hareketler gibi küresel aktörlerin çalışmalarına dayanmaktadır. Bu kavram, siyasi müdahalelerden etkilenmeyen saf piyasaların olmadığını, ekonomi ve siyasetin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini baz almaktadır. Dolayısıyla küresel gelişmelerin ancak siyaset ve ekonomik unsurların beraber değerlendirilmesi ile anlaşılacağını savunmaktadır (Altan, 2013, s. 3).

“Uluslararası politik ekonomi” 1970’lerde ortaya çıkmıştır. Ekonomi ile siyaset biliminin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğidir. Soğuk savaş sonrası Avrupa birliğinin ekonomik güç olarak yükselmesi, Japonya, Çin, Rusya, Güney Kore ve Uzakdoğu ülkelerin Batı’nın sanayilerine sahip

olarak ortaya çıkması neticesinde kaçınılmaz olarak ekonomi ile politikaların siyasetin etkileşimi gündeme gelmiştir. Bu yüzden uluslararası ilişkiler uzmanlarının, siyaset bilimcilerin ekonomik dengeleri, ekonomistlerin ise siyasi faktörleri dikkate alması gerekir. Uluslararası örgütler, ticaret, siyaset, finans ve iletişim arasında ki ilişkilere hayat vermektedirler. Küreselleşmeyle birlikte ekonomi ve politika arasında ki bu kaçınılmaz bağlılık ve etkileşim daha da artmış olarak ortaya çıkmaktadır. Zaman ve mekan kavramının toplumlar arasında bir engel olarak ortadan kalkmasıyla birlikte, ülkeler arasında karşılıklı olarak ekonomik bağlılık olguları ortaya çıkmıştır. Ulusların enerji ihtiyaçları, küresel ekonomik krizler, pandemi dönemi dünyada ki tedarik zincirinin bozulması ve teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesi sonucunda ekonomi ile politikanın birbirlerinden etkilenmelerini doğurmuştur. Dolayısıyla ekonomik değişkenlerle, politik değişkenlerin birbirlerini etkileme olasılıkları hemen hemen her zaman bulunmaktadır.

1970'leri sonlarında Doğu ve Batı blokları arasında güvenlik konularına ilişkin anlaşma belirtileri ortaya çıkınca askeri gerginlik düşmüş ve buna dayalı şekillenmiş olan ekonomik kurallar üzerindeki anlaşma da çökmüştür. Bu sonucun ortaya çıkmasında Bretton-Woods sisteminin çökmesi, Avrupa Birliği'nin (AB) ekonomik olarak yükselmesi, Japonya'nın ekonomik ve ticari gelişimi, yeni uluslararası üretim modellerinin ortaya çıkması ile ABD merkezli şirketlerin yalnızca söz konusu ülkede yatırım yapmak zorunda hissetmemeleri, SSCB'nin dağılması, Çin'in ekonomi rejimini yumuşatması dışarıya açılması, Uzak Doğu ülkelerinin gösterdikleri gelişme ile Batı'nın hassas sanayilerine rakip olması gibi nedenler etkili olmuştur. Tüm bunların sonucunda uluslararası ilişkilerde ekonomik unsurların önemi ortaya çıkmış ve uluslararası siyasal iktisatçılar, uluslararası sistemde politika ve ekonomi arasındaki ortak yönleri belirlemek ve bu iki olgu arasında bağlantı kurma ihtiyacı duymuşlardır (Duman, 2002, s. 3).

Uluslararası iktisat ve uluslararası politika araştırmaları arasındaki fark 1970'lerde yaşanan bu gelişmelerle yok olmuş ve bu iki disiplinin birbiriyle ne kadar yakın ilişkili olduğu anlaşılmıştır. Küreselleşme ve yaşanan siyasi dönüşümlerle beraber uluslararası ilişkiler disiplininin içinden uluslararası politik ekonomi disiplini ortaya çıkmıştır (Ateş & Gökmen, 2013, s. 50).

Küresel sistemde ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi inceleyen uluslararası politik ekonomi, küresel düzenin ekonomik ve siyasi temellerini küresel sistem ekseninde ele almaktadır (Walzenbach, 2022). Diğer bir ifade ile uluslararası politik ekonomi; siyasetin küresel ekonomideki gelişmeleri nasıl şekillendirdiğini ve küresel ekonominin siyaseti nasıl şekillendirdiğini inceler ve küresel ekonomik değişimin kazananları ile kaybedenleri arasındaki süregelen siyasi savaşa odaklanır. Küresel ekonomiye katılımdan tüm toplumlar fayda sağlasa da, bu kazanımlar bireyler arasında eşit olarak dağılmamaktadır. Dolayısıyla küresel ekonomik değişim, bazı insanların gelirini artırırken ve diğerlerinin gelirini düşürmektedir. Böyle bir süreçte ise küresel ekonomik mübadelenin dağıtımsal sonuçları, ulusal ve uluslararası arenalarda siyasi rekabet yaratmaktadır. Kazananlar, kazanımlarını genişletmek ve pekiştirmek için küresel ekonomiyle daha derin bağlar kurmaya çalışırken, kaybedenler kayıplarını en aza indirmek ve hatta tersine çevirmek için küresel ve ulusal ekonomiler arasına bariyerler koymaya çalışmaktadır (Oatley, 2019, s. 23).

Bir ülkede yaşanan olaylar veya devletin almış olduğu kararlar, nedenleri, karar süreçleri ve sonuçları açısından bireysel, devlet, devletlerarası ve küresel düzeyde analiz edilmektedir (Demir, 2018, s. 15-16):

- Bireysel düzey: Bu düzeyde yapılan analizlerde, ülke adına karar alan siyasi lider veya temsilcilerinin yanı sıra uluslararası kuruluşların temsilcileri veya uluslararası şirketlerin

yöneticilerinin kararları çözümlenmektedir. Bu sayılan konumdaki kişiler bazen farklı toplumları ilgilendiren ve ulusal iktidardakilerden daha etkili sonuçlara yol açan kararlar verebilmektedir.

- Devlet Düzeyi: Uluslararası ilişkileri düzenleyen kararlar alınırken ülke içindeki ve dışındaki baskı ve çıkar gruplarının, ülkenin siyasi yapısının ve kurumlarının işleyişinin karar süreçlerindeki şeffaflığı nasıl etkilediği analiz edilir. Kısacası karar vericiler bireysel olarak değil onları etkileyen çevresel şartlar incelenir.

- Devletlerarası Düzey: Bir ülkenin almış olduğu ulusal düzeyli kararlar başka ülkelerle olan ilişkileri ve başka ülkelerin birbirleri ile olan ilişkileri üzerinde etkileyici olabilmektedir. Dolayısıyla ülkelerin belli konulardaki kararlarının nedenleri, dahil oldukları uluslararası sistemin unsurları çerçevesinde şekillenebilmektedir.

- Küresel Düzey: Bu analiz düzeyi, ülkelerin politikalarını etkileyen en geniş kapsamlı analizdir. Küresel ölçekli gelişmeler ülkelerin iç ve dış politikalarını etkilemektedir. Ülkelerin politika değişikliklerinde küresel trendler ve gelişmeler göz önünde bulundurularak açıklama yapılmalıdır.

Uluslararası politik ekonomi, hiçbir şekilde münhasıran olmasa da öncelikle devletler, küresel şirketler, uluslararası organizasyonlar, toplumsal hareketler gibi uluslararası aktörler arasındaki faaliyetlere odaklanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin geleneksel alanının etkilendiği söylenebilir (Crane & Amawi, 1997, s. 4).

Uluslararası politik ekonominin temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Al, 2015, s. 147):

- Uluslararası politik ekonomide, ekonomik ve politik sistemin birlikte çalışmaktadır.
- Uluslararası politik ekonomi, yalnızca teorik olarak ele alınamaz.
- Kapsamı ve çok sayıda terim kullanılması nedeniyle farklı yaklaşımlarla beraber anlaşılabilir kadar yoğun bir bilim dalıdır.
- Uluslararası politik ekonominin özerk bir yapısı vardır.
- Uluslararası politik ekonominin ayrı bir bilim dalı haline gelmesi uluslararası örgütlerin kurulmasına yol açmıştır.

Küreselleşmenin evrensel ve bölgesel ekonomik entegrasyonlar olarak yaygınlaşması, ülkelerin hem yerel hem de uluslararası düzeydeki kararlarını politik ve hukuki açıdan etkilemiştir. Buna göre, ekonominin küresel ilişkiler üzerinde belirleyiciliğinin politikadan daha fazla olduğu düşüncesi politik ekonominin liberal yorumunun temel dayanağıdır. Siyaset ve ekonomi arasında kalan uluslararası politik ekonominin çalışma alanına ilişkin belirsizlik eleştirilere yol açmaktadır. Ancak bu alanda analizler yapan araştırmacıların genellikle uluslararası ticaret, uluslararası finans, hegemonya, çok uluslu şirketler, küreselleşme, güvenlik, enerji, kalkınma, teknoloji ve çevre gibi konularda çalışmalar yaptığı görülmektedir (Ateş & Gökmen, 2013, s. 50).

6.1. Uluslararası Politik Ekonomi Teorileri

Uluslararası politik ekonomiye ilişkin farklı teoriler için çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Ancak bunlardan en yaygın olanı Robert Gilpin tarafından yapılan Liberal, Merkantilist ve Marksist düşünce okullarının dikkate alındığı sınıflandırmadır (Crane & Amawi, 1997, s. 5). Bunlar aşağıda detaylandırılacaktır.

6.1.1. Liberalizm Politik Ekonomi Teorileri

Liberal anlayış serbest piyasa ve serbest rekabet olmak üzere iki temel kavramı baz almaktadır. Serbest piyasa, kim olduğu önemli olmaksızın, kişilerin herhangi bir kurumsal zorlama olmadan

kendi iradeleriyle menfaat elde etmek üzere karşı karşıya geldikleri yerdir. Buna göre serbest piyasa, kişilerin veya kurumların kar amaçlı olarak her türlü alışverişi özgür bir şekilde yaptıkları ortamdır. Liberal ekonomi anlayışı, serbest piyasa ile rekabeti ideal olarak tanımlar ve bu sistemin işleyişi için gerekli kuralları belirler. Dolayısıyla kar odaklı kapitalizmi toplumsal refahın gerçekleşmesi için ideal bir sistem olarak görmekte, aksaklıkların ise serbest piyasa gerekliliklerinin tam olarak gerçekleştirilememiş olmasına bağlamaktadır (Gençoğlu, 2013, s. 88-89).

6.1.2. Merkantilizm

Merkantilizm, 15. ve 18. yüzyıllar arasında Avrupa’da kapitalizmin hemen öncesinde uygulanan ekonomik sistemdir. Bu yaklaşımın temel aldığı düşüncelerden en önemlisi değerli madenlere sahip olmanın zenginlik sağlayacağıdır. 15. yüzyılda kâğıt para henüz yoktu ve madeni paralar altın, gümüş gibi değerli madenlerden üretilerek reel değeri ile işlem görmekteydi. Söz konusu madenlerin kaynağının sınırlı olması onları daha değerli kılmaktaydı. Bu dönemde sömürgecilik faaliyetlerinden sağlanan altın ve gümüş zenginliği arttırmaktaydı. Merkantilizmde, ithalat ülkeden metal para çıkışına ve dolayısıyla fakirleşmeye yol açarken, ihracat ile ülkeye değerli metal girmekte ve zenginlik artmaktaydı. Bu yaklaşım sonucunda Avrupa devletleri dış ticarete aktif bir rol almıştır. Dış ticaretteki korumacı anlayış gümrük vergilerinin artırılarak ithalatın kısıtlanmasına, ihracatın ise özendirilmesine yol açarak dış ticaret fazlası sağlanmasını temel maktaydı (Eğilmez, 2012).

Merkantilizm, önce bir dizi devlet politikası ikinci olarak bir uluslararası politik ekonomi teorisi olarak düşünülürse en iyisidir. Merkantilist uygulamalar özellikle İngiltere ve Fransa’daki hükümdarlar tarafından devlet kurma projelerine hizmet etmek için tasarlandı ve 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar gelişmeye devam etti. Klasik merkantilist uygulamalar stratejik tarifeler ve para ihracına ilişkin kısıtlamaları içermekteydi ve serbest ticarete karşı çıkmaktaydı. Merkantilizm, düşünce bütünü olarak dağınık ve sistemsizdi. Adam Smith 18. yüzyılın sonlarında bu sistemi eleştirene kadar tam olarak adlandırılmış değildi. Merkantilist yazarlar genelde o dönemde devlet inşası politikalarından kazanç sağlayan güçlü İngiliz tüccarlar ve Fransız devlet görevlileriydi (Crane & Amawi, 1997, s. 40).

Sömürgecilik, merkantilist sistemde ticareti kontrol etmek ve zenginleşmek için kullanılan araçlardandır. Bu anlayış, uzun bir dönem gelişmekte olan bölgelerde sömürgecilik ve emperyalizminin arkasındaki itici güçlerden olmuştur. Merkantilist anlayışı benimseyen ülkeler, sömürge ülkelerini ürettikleri mallar için bir pazar, hammadde ve iş gücü kaynağı olarak kullanmışlardır. Sonuç olarak merkantilizmin etkili olduğu dönemde ortaya çıkan yeni ulus devletler, güvenlik için güce bunun için de zenginliğe ulaşmaları gerektiğinden müdahaleci bir ekonomi anlayışını ve sömürgeciliği ortaya çıkarmışlardır (Altan, 2013, s. 3). Dolayısıyla devletin ekonomiye müdahalesi, Merkantilizmle başlamıştır. Müdahaleciliğin temel felsefesinde ise bir politik güç olarak devletin gelişmesi ve güçlenmesi yer almıştır (Giray, 2010, s. 27).

6.1.3. Marksizm

Marksizm, Karl Marks ve çalışma arkadaşı Friedrich Engels tarafından yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Marksizm, antropoloji, sosyal değişim, çatışma, sosyal eşitsizlik, ekonomik ve emek ile ilgili temel teorik kavramları ortaya çıkarmıştır. Dünyayı, ücretli emek kapitalizmini anlamak amaçlanmıştır ancak yaptıkları çalışmalar yalnızca bir nitelendirme olarak kalmamış aynı zamanda bir eleştiri de sağlamıştır. Onların eleştirisi sistematik olarak gizli bir boyutu

ortaya çıkarmış ve sosyal dünyanın nasıl farklı şekilde düzenlenebileceğini göstermiştir (Heyman, 2018, s. 1).

Marksizm, toplumların gelişimini bilimsel açıdan açıklamaya çalışan adını Karl Marx'tan alan bir düşüncedir. Buna göre toplumdaki değişiklikler rastgele değil doğadaki değişimlerde olduğu gibi belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu görüş dini inançlar, ırksal ayrımlar, bireysel eğilimler gibi hayalleri temel alan bütün dünya görüşlerine tamamen aykırıdır. Marx, tüm dünyada tanınmasını sağlayan kapitalizmin ekonomik teorisini geliştirmiş ayrıca ekonomik düşüncelerin tarihi ve sosyal görüşler ile beraber oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Örneğin, kapitalistin elde ettiği kar ile işçinin aldığı ücret belirli bir yere kadar yalnızca ekonomik bir sorun olarak incelenebilir. Ancak gerçek hayat üzerinden değerlendirme yapılacak olursa, kar ile ücret arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi için öncelikle bu ilişkinin sınıfsal sebeplerinin dolayısıyla işveren-işçi ilişkilerinin anlaşılması gerekmektedir. Böylece ekonomik olarak incelenen bir sorun tarihsel bir boyuta taşınmış olacaktır (Burns, 2015, s. 10).

Politik ekonomi, üretim tekniğindeki değişikliklerle beraber insan ve sınıf ilişkilerindeki değişimleri ortaya çıkarmakta ve materyalist, bilimsel, diyalektik bir dünya görüşüne dayanarak toplumun hareket yasasını açıklamaktadır. Bu, Marksist ve Leninist düşüncenin özünü oluşturmaktadır. Marksist düşünce, işçi sınıfının kapitalizmi devirme ve iktidarı ele alma mücadelesinde rehberlik etmektedir. Yalnızca sınıf mücadelesinin toplumsal değişime neden olduğunu açıklamaz; değişim için işçi sınıfına destek olur, işçi sınıfının kapitalist sınıfın gücünü elinden alma mücadelesinde ilerlemesini sağlar (Eaton, 1949, s. 4).

6.2. Politik Ekonomide Etkili Olan Aktörler

Politika ve ekonomi ilişkisini etkileyen pek çok değişken olmakla beraber bu ilişkinin etkilediği farklı toplumsal yaşam değişkenleri de mevcuttur. Bir ülkede politika, genel ekonomi anlayışının şekillendiği alanı temsil etmektedir ve ekonomik koşullardan ayrı bir siyasi faaliyet ise günümüzde imkânsızdır. Bu iki unsurun niteliğine göre aralarındaki etkileşimin düzeyi, niteliği ve süreci şekil almaktadır. İdeolojik temelli iktisat anlayışları politika alanını tanımlama, düzenleme, sınırını belirleme gibi işlere odaklanmaktadır. Devletçi ekonominin aksini savunan liberal ekonomi anlayışında devletin, yalnızca toplumun can ve mal güvenliğini sağlamak ve ekonomiye sınırlı düzeyde müdahale etmek gibi görevleri vardır. Devletçi ekonomide ise iktidar müdahaleciliğine öncelik verilmektedir (Yıldırım & Katılmış, 2020, s. 3641).

20. yüzyılın ortalarına kadar ekonomi bilimi piyasa sürecini, piyasa mübadelesi, bireysel tercih ve rasyonellik varsayımları çerçevesinde incelemiştir. Siyaset bilimi ise politik kurumların işleyişi ve aralarındaki ilişkiyi analiz etmiştir. 1950'lerde ekonomi ve siyaset biliminin birleşimi olan kamu tercihi teorisi ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle kamu tercihi teorisi, iktisat ve siyaset arasında bir bağ kurmaktadır. Kamu tercihi iktisattaki ihtiyaçlara ve sorunlara tepki olarak farklı bir çalışma alanı oluşturmuştur. Kısaca kamu tercihi teorisinin konusu siyaset bilimi ile aynı olmakla beraber ekonominin metotlarından yararlanmaktadır (Çınar, 2010, s. 35). Bu çalışmada politik karar alma sürecinde etkili olan aktörler kamu tercihi teorisi kapsamında yorumlanacaktır.

Demokratik bir siyasal sistemde politika yapımı, siyasi kurumların içinde ve dışındaki organizasyonlar ile kişilerin karşılıklı etkileşimde olduğu bir süreçtir. Politik bir kararın yapım ve uygulama aşaması söz konusu taraflar üzerinde etkili olmaktadır. Politik karar alma sürecinde pek çok taraf yer almaktadır. Bunlar; seçmenler, siyasi partiler, bürokrasi ve baskı gruplarıdır (Uğur, 2000, s.22). Politik sürecin bu aktörleri, siyasal karar alma sürecinde kendi çıkarlarını maksimize

etme eğiliminde olurlar. Daha açık bir ifade ile siyasi karar alma sürecinde politikacılar oy maksimizasyonu, seçmenler fayda maksimizasyonu, bürokratlar makam ve bütçe maksimizasyonu ve çıkar grupları ise rant maksimizasyonu peşindedirler (Eker ve Aktan, 1991). Devletin aksamasına ve kaynakların israfına neden olan bu süreçte devlet başarısızlığı ise kaçınılmaz olmaktadır. Bunun önlenmesi için ise devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabilceği konusu ele alınmıştır. Anayasal İktisat Teorisi ekseninde aşırı büyümüş bir devletin kaynak israfını önlemek, politikacı ve bürokratların görevlerini kötüye kullanımını engellemek için ise bir mali anayasa önerisi geliştirilmiş ve nihai olarak devlet başarısızlığının giderilmesi amaçlanmıştır (Kızılböğ, 2012; Aktan, 2019; Hepaksaz, 2007).

Seçmenler

Devletin sunmuş olduğu kamusal mal ve hizmetler açısından seçmenler tercih yaparken maksimum fayda sağlamayı göz önünde bulundurarak hareket etmektedirler. Tercihlerini kişisel menfaatlerine en çok katkı sağlayacak şekilde yapan seçmenler, politik karar alma sürecine kazanacağı net fayda pozitif olduğu takdirde katılabilecektir. Fayda maksimizasyonu doğrultusunda tercihte bulunan seçmen, piyasada kar ve fayda maksimizasyonu doğrultusunda hareket eden tüketici gibidir. Kişiler kamu ekonomisindeki karar süreçlerinde farklı şekillerde yer alabilmektedirler. Oy kullanmak bunun en temel yöntemidir. Seçmenler oylama ile en çok fayda sağlayacağını düşündüğü siyasi partiye destek olmaktadır (Özer & Kartal, 2021, s. 59).

Seçmenin etki gücü sınırlı olmakla beraber, kişisel tercihlerini doğrudan seçim platformuna taşıması da pek mümkün değildir. Bu durumda, politikacı-parti-bürokrat üçlüsü tarafından alternatifler sunulur ve seçmenden destek beklenir. Seçmenin oy verdiği parti seçimi kazandığında sunulan alternatifin gerçekleştirilip gerçekleştirilmeyeceği konusunda bir garantisi yoktur. Dolayısıyla seçmenin problemi, sınırlı güç ve seçme şansını nasıl kendi lehine kullanacağıdır (Saraçoğlu, 2000, s. 6).

Kişilerin demokratik sürece katılımının sınırlılığı, siyasal tercih özgürlüğünün tam olarak sağlanmaması, seçim ve diğer şekillerde siyasal katılımı değersiz hale getirmez. Siyasal katılma sayesinde kişiler kısmen de olsa iktidarı kontrol edebilmekte ve böylece demokratik rejim otoriter ve totaliter rejimlerden ayrılmaktadır. Sonuç olarak en katılımcı sistem olan demokraside bile kişilerin karar sürecine tam olarak dahil olduğu söylenemese de demokrasinin tamamen işe yaramadığı da söylenemez (www.akademiktisat.net).

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, kalkınmanın ilk dönemlerinde siyasi istikrarsızlığa açık, politik sürece ilişkin daha az tecrübe ve eksik bilginin olduğu, bilinçli seçmenin daha az olduğu bir yapı mevcuttur. Seçmenlerin yeterince bilinçli olmadığı durumlarda politikacılar, karar süreçlerinde politika değişkenlerini manipüle ederek kendilerini daha başarılı gösterebilmektedirler (Erdem & İlgin, 2017, s. 19).

Siyasi Partiler

Siyasi partiler, toplumdaki grupları, ideolojileri ve farklı çıkarları baz alan, örgütlü topluluk olarak kişileri iktidarda temsil etmeyi amaçlamaktadır. Siyasi partilerin çıkarlarını maksimize etme çabası politikada iktidar olabilmek içindir. Burada amaç iktidarı ele geçirerek grup çıkarlarını kamusal kararlar ile en üst düzeye çıkarmaktır. Siyasi partiler, seçmenlerinin ve üyelerinin desteği ile politik karar alma sürecini etkileyen en temel faktörlerdendir. İktidarı kazanmak için seçmenler tarafından desteklenmesi gereken siyasi partiler, bireysel iradelerin ulusal düzeyde önem kazanmasında belirleyici olmasını sağlayan demokratik bir özelliğe sahiptirler. Kişilerin siyasal

alandaki iradelerini göstermeleri, siyasi partilere karar süreçlerinde önemli bir fonksiyon kazandırmaktadır (Kahraman, 2012, s. 379-380).

Siyasi partiler, gerçekleştirmeyi vaat ettikleri politikalarda başarılı olmamaları halinde sonraki seçimde kaybetme riski ile karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla partiler temel faaliyetlerinin yanı sıra vitrine hitap eden, seçim zamanlarında gözle görülen ve genellikle gereksiz harcamalar olan çalışmalar da yapmaktadırlar. İktidar partilerinin karar alma yetkisi varken muhalefet partilerinin doğrudan bir yetkisi yoktur. Fakat kendi seçmenleri için muhalif çalışmalarla iktidarın kararlarında etki yaratabilmektedirler. Siyasi partiler politik karar alma sürecinin en önemli aktörüdür (www.akademiktisat.net).

Politikacıların, politik karar alma sürecindeki rolünü anlamak için aşağıda belirtilen unsurlar dikkate alınmalıdır (Sakal, 1998, s. 215):

- Politik karar alma sürecindeki rolleri,
- Diğer politik aktörlerle olan işbirlikleri,
- Kamu organizasyonu niteliğindeki kurumlarla ilişkileri.

Gelişmekte olan ülkelerde politik ekonomi literatürünün en önemli konularından biri bu ülkelerde siyasal gücün kırılganlığıdır. Böyle bir durumda, iktidar yeniden seçilmek için ekonomik politika araçlarını manipüle etmeye çalışacaktır. İktidarın bu stratejisi, makroekonomik büyüklüklerde genel seçimlerle aynı anda ortaya çıkan politika kaynaklı siyasal ekonomik devresel dalgalanmalara yol açacaktır. Bu konuya ilişkin ilk modellerde siyasal devresel dalgalanmalar, iktidarın seçimi kazanabilmek için yaptığı ekonomik manipülasyonlar olarak ifade edilmektedir. İktidarda yer alanların esas amacının tekrar seçilme ihtimalini arttırmak olduğu varsayılmaktadır (Akçoroğlu & Yurdakul, 2004, s. 7).

Bürokrasi

Bürokrasi, tarihin ilk dönemlerinden beri ülke ve toplumların yönetiminde ortaya çıkan, her zaman etkinliğini ve çalışma sistemini sürdüren ve hala ihtiyaç duyulan bir mekanizmadır. Bürokrasi devletin işleyişini düzenleyen bir sistem olduğundan toplumun tamamını ilgilendirmektedir. Devlet ile vatandaşlar arasında aracılık görevi üstlenen bürokrasi ve onun aktörleri olan bürokratlardır. Yazılı kurallar kapsamında hiyerarşik bir örgütlenme sistemi kuran bürokrasi, yapısı ve belli kurallar çerçevesinde işleyişi ile devletin vazifelerini yürüten vazgeçilmesi imkânsız bir uygulamadır (Dönmez, 2018, s. 4030).

Bürokrasi kavramı toplumda genellikle verimsizlik, işlerin yavaş yapılması, kuralcılık ve kırtasiyecilik olarak anlaşılmaktadır. Bürokratlar ve politikacılar ise içinde yer almalarına rağmen bürokrasiyi kendi kontrolleri dışında, hedeflerinin önündeki en büyük engel olarak görmektedirler (Akçakaya, 2016, s. 692).

Bürokratların esas görevlerinden bazıları bilgi toplamak, arşivlemek, işlemek ve yönetmektir. Siyasetçiler ise politikalarda ve kararlarında başarılı olabilmek için teknik olarak yetersizlik durumunda bilgiye ve uzmanlığa ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla bürokrasi, bilgi ve uzmanlık konusundaki avantajından politika üzerinde faydalanmaktadır. Dolayısıyla bürokrasiler, partizan politikalardan uzak ve resmi olmanın avantajından yararlanarak karar alma süreçlerinde etkin olmaktadır. Bürokratların kararlarının, tarafsızlıkları ve uzmanlıkları nedeniyle teknik açıdan siyasi kurumlarınkinden daha başarılı olduğuna dair tartışmalar mevcuttur (Lamba, 2014, s. 43).

Baskı ve Çıkar Grupları

İnsan grupları arasında önemli bir yere sahip baskı (çıkar) grupları, nitelikleri itibariyle diğer gruplardan farklılaşmaktadırlar. Bu kapsamda baskı (çıkar) grupları, maddi veya manevi çıkarlara

doğrultusunda bir araya gelmiş, uzmanlık temelinde örgütlenmiş ve ortak menfaatler çerçevesinde siyasi otoriteden talepleri olan toplumsal gruplar olarak ifade edilebilir (Armağan & Şahin, 2009, s. 681).

Özellikle ekonomik yönü olanlar başta olmak üzere tüm örgütlerin en karakteristik özelliği üyelerinin çıkarlarını korumaktır. Bu kuruluşlar üyelerinin menfaatlerini koruyamadığı takdirde yok olmaktadır (Olson, 1971, s. 5).

Baskı grupları bazen “çıkar grubu” olarak da adlandırılmaktadır. Ancak bu iki kavram aynı değildir. Bir çıkar grubu, politik karar mekanizması üzerinde farklı şekillerde sistemli bir etkileme faaliyetinde bulunduğu takdirde baskı grubu olmaktadır. Burada ifade edilen etkileme unsuru baskı grubunun en önemli niteliğidir. Dolayısıyla iki kavram arasındaki fark davranış ve yönelim farklılığından kaynaklanmaktadır (Acar, 2019, s. 239).

Farklı mesleklerden, farklı düşünceleri ve ideolojileri olan kişilerin belli bazı çıkarları savunmak üzere oluşturdukları menfaat grupları, dernekler amaçları çerçevesinde çalışmalar yaparken iktidarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durumda, grupların amaçlarına ulaşması için otorite tarafından alınan kararın engellenmesi ya da grubun amaçları doğrultusunda düzenlenmesi gerekebilmektedir. Dolayısıyla siyasi amaç olmaksızın oluşturulan dernek, grup ve örgütler belli şartların sağlanması ile baskı grubu özelliği kazanmaktadır. Bu ifadeye göre baskı grubu olarak tanımlanabilmek için esas kriter iktidarla yaşanacak çatışmada baskıcı olabilmektir (Kitapçıoğlu, 2013, 359).

Baskı ve çıkar grupları, politik karar sürecinde lobicilik yaparak kendi lehlerine kararlar alınmasını sağlamaya çalışırlar. Diğer bir ifadeyle iktidarı ve bürokrasiyi farklı yollardan etki altında bırakarak çıkar elde etmeye ya da kamu tercihi teorisinde yer aldığı üzere rant kollamaya çabalarlar (www.canaktan.org).

Baskı grupları, farklı yöntemlerle iktidarın kararları, yasal düzenlemeler gibi süreçlerde etkin olabilmektedir. Baskı gruplarının hak ve özgürlükler açısından güçlü örgütler olarak toplumda yer edindiği ve yargı mekanizması dışında toplumsal korumayı mümkün kıldığı söylenebilir. Dolayısıyla baskı gruplarının, politikaya dahil olmayı sağlaması ve siyasi karar alma süreçlerinde etkin olması nedeniyle çoğulcu demokrasinin bir gereği olarak kabul edilmektedir. Toplumun ihtiyaç ve beklentilerinin hiçe sayıldığı devletlerde çoğulcu demokrasi anlayışının benimsenmesi baskı gruplarının aktif çalışmaları ile mümkündür. Baskı ve sivil toplum örgütlerinin demokratik yapıya katkıda bulunabilmesi için bu gruplarda yer alan kişilerin demokrasi bilincinin gelişmiş olması gerekmektedir (Kitapçıoğlu, 2013, s. 359).

Ülke içindeki çıkar ve baskı gruplarıyla beraber uluslararası düzeyli çıkar ve baskı grupları da siyasal süreci etkilemektedir. Ulusal siyasi süreç üzerinde dış baskı grupları önemli bir etkiye sahiptir (Çetin, 2010, s. 30).

Tablo 1. Cumhuriyet Tarihinde kurulan hükümetler ve izledikleri ekonomik ve Para politika modelleri

Başbakan	Seçim	Görev tarihi	Parti	Hükümet tipi	Siyasi Pozisyon	İdeoloji	Ekonomi modeli	Para Politikaları
İsmet İnönü	1923	1 Kasım 1923 6 Mart 1924	Halk Fırkası	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Milli ekonomi modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
	1923	6 Mart 1924 22 Kasım 1924	Halk Fırkası	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Milli ekonomi modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Fethi Okyar	1924	22 Kasım 1924 3 Mart 1925	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Milli ekonomi modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
	1925	4 Mart 1925 1 Kasım 1927	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Milli ekonomi modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
İsmet İnönü	1927	1 Kasım 1927 27 Eylül 1930	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Milli ekonomi modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
	1930	27 Eylül 1930 4 Mayıs 1931	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
	1931	4 Mayıs 1931 1 Mart 1935	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
	1935	1 Mart 1935 25 Ekim 1937	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Celâl Bayar	1937	25 Ekim 1937 11 Kasım 1938	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
	1938	11 Kasım 1938 25 Ocak 1939	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Refik Saydam	1939	25 Ocak 1939 3 Nisan 1939	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
	1939	3 Nisan 1939 8 Temmuz 1942	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Savaş Ve Savaş Sonrası Dönem,

Başbakan	Seçim	Görev tarihi	Parti	Hükümet tipi	Siyasi Pozisyon	İdeoloji	Ekonomi modeli	Para Politikaları
Şükrü Saracoğlu	1942	9 Temmuz 1942 9 Mart 1943	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Savaş Ve Savaş Sonrası Dönem,
	1943	9 Mart 1943 7 Ağustos 1946	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Savaş Ve Savaş Sonrası Dönem,
Recep Peker	1946	7 Ağustos 1946 10 Eylül 1947	CHP	Tek başına	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Savaş Ve Savaş Sonrası Dönem,
	1947	10 Eylül 1947 8 Haziran 1948	CHP	Tek başına	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Savaş Ve Savaş Sonrası Dönem,
Hasan Saka	1948	9 Haziran 1948 16 Ocak 1949	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Savaş Ve Savaş Sonrası Dönem,
	1949	16 Ocak 1949 22 Mayıs 1950	CHP	Tek Partili Sistem	Merkez Sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Devletçilik modeli	Savaş Ve Savaş Sonrası Dönem,
Şemsettin Günaltay	1950	22 Mayıs 1950 9 Mart 1951	Demokrat Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Liberal muhafazakârlık Ekonomik liberalizm	Liberal Ekonomi Modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Adnan Menderes	1951	9 Mart 1951 17 Mayıs 1954	Demokrat Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Liberal muhafazakârlık Ekonomik liberalizm	Liberal Ekonomi Modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Adnan Menderes	1954	17 Mayıs 1954 9 Aralık 1955	Demokrat Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Liberal muhafazakârlık Ekonomik liberalizm	Liberal Ekonomi Modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Adnan Menderes	1955	9 Aralık 1955 25 Kasım 1957	Demokrat Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Liberal muhafazakârlık Ekonomik liberalizm	Liberal Ekonomi Modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Adnan Menderes	1957	25 Kasım 1957 27 Mayıs 1960	Demokrat Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Liberal muhafazakârlık Ekonomik liberalizm	Liberal Ekonomi Modeli	Planlı Devletçilik Dönemi
Cemal Gürsel	1960	27 Mayıs 1960 5 Ocak 1961	Askerî Hükümet	Tek başına		Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	Enfalsyonin düştüğü dönem İthal –ikameci politikalar
Cemal Gürsel	1961	5 Ocak 1961 27 Ekim 1961		Tek başına		Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar
İsmet İnönü	1961	20 Kasım 1961 25 Haziran 1962	CHP Adalet Partisi	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar
İsmet İnönü	1962	25 Haziran 1962 25 Aralık 1963	CHP		Merkez sağ	Muhafazakar Liberal Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar

Başbakan	Seçim	Görev tarihi	Parti	Hükümet tipi	Siyasi Pozisyon	İdeoloji	Ekonomi modeli	Para Politikaları
İsmet İnönü	1962	25 Aralık 1963 20 Şubat 1965	Yeni Türkiye Partisi	Koalisyon	Merkez sağ	Liberal muhafazakârlık Türk Milliyetçisi	Liberal Ekonomi Modeli	Enfalsyonin düştüğü dönem İthal –ikameci politikalar I.Beş yıllık Kalkınma planı (1963-1967). Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar I.Beş yıllık Kalkınma planı (1963-1967).
			Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi		Merkez Sağ			
			CHP	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	
			Bağımsızlar					
Suat Hayri Ürgüplü	1965	20 Şubat 1965 27 Ekim 1965	Adalet Partisi	Koalisyon		Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar I.Beş yıllık Kalkınma planı (1963-1967). Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar I.Beş yıllık Kalkınma planı (1963-1967).
			Yeni Türkiye Partisi Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Millet Partisi		Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Türk Miliyetçisi	Liberal Ekonomi Modeli	
				Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakar Türk Miliyetçisi	Liberal Ekonomi Modeli	
			Adalet Partisi			Liberal Muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	
Süleyman Demirel	1969	3 Kasım 1969 6 Mart 1970	Adalet Partisi	Tek başına	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar I.Beş yıllık Kalkınma planı (1963-1967). Enfalsyonin yükseldiği dönem İthal –ikameci politikalar II.Beş yıllık Kalkınma planı (1968-1972). Merkez Bankası İthal –ikameci politikalar II.Beş yıllık Kalkınma planı (1968-1972). Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983). Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983).
					Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	
			Adalet Partisi	Tek başına				
Nihat Erim	1971	26 Mart 1971 11 Aralık 1971	CHP	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrat Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983). Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983).
			Milli Güven Partisi		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	
			Bağımsızlar	Koalisyon				
			Adalet Partisi		Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	
Nihat Erim	1971	11 Aralık 1971 22 Mayıs 1972	CHP	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983). İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983).
			Milli Güven Partisi		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	
			Bağımsızlar	Koalisyon				

Başbakan	Seçim	Görev tarihi	Parti	Hükümet tipi	Siyasi Pozisyon	İdeoloji	Ekonomi modeli	Para Politikaları
Ferit Melen	1972	22 Mayıs 1972 15 Nisan 1973	Adalet Partisi	Koalisyon	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983).
			CHP		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük		
			Milli Güven Partisi Bağımsızlar		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük		
Naim Talu	1973	15 Nisan 1973 26 Ocak 1974	Adalet Partisi	Koalisyon	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar III.Beş yıllık Kalkınma planı (1979-1983).
			Cumhuriyetçi Güven Partisi Bağımsızlar		Merkez sol	Anti kömünist		
Bülent Ecevit	1973	26 Ocak 1974 17 Kasım 1974	CHP	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar
			MSP		Merkez Sağ	Millî Görüş İslamcılık		
Sadi Irmak	1974	17 Kasım 1974 31 Mart 1975	Geçici Hükümet	Koalisyon				Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar
Süleyman Demirel	1975	31 Mart 1975 21 Haziran 1977	Adalet Partisi	Koalisyon	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar
			MSP		Merkez Sağ	Millî Görüş İslamcılık		
			MHP		Merkez Sağ milliyetçi	Türk Milliyetçiliği		
Bülent Ecevit	1977	21 Haziran 1977 –21 Temmuz 1977	Cumhuriyetçi Güven Partisi	Tek başına	Merkez sol	Atatürkçü Anti kömünist	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
			CHP		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük		
Süleyman Demirel	1977	21 Temmuz 1977 5 Ocak 1978	Adalet Partisi	Koalisyon	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem İthal –ikameci politikalar
			MSP			Millî Görüş İslamcılık		
			MHP		Aşırı sağ Aşırı milliyetçi	Türk Milliyetçiliği		
Bülent Ecevit	1978	5 Ocak 1978 12 Kasım 1979	CHP	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- Enflasyonun düştüğü dönem

Başbakan	Seçim	Görev tarihi	Parti	Hükümet tipi	Siyasi Pozisyon	İdeoloji	Ekonomi modeli	Para Politikaları
			Cumhuriyetçi Güven Partisi		Merkez sol	Sosyal demokrasi		İthal –ikameci politikalar
			Demokratik Parti		Merkez sağ	Liberal demokrasi		
			Bağımsızlar					
Süleyman Demirel	1979	12 Kasım 1979 12 Eylül 1980	Adalet Partisi	Tek başına	Merkez sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Liberal Ekonomi Modeli	Merkez Bankası- Enfalsyonin düştüğü İthal –ikameci politikalar
Bülend Ulusu	1980	21 Eylül 1980 13 Aralık 1983	Askerî Hükûmet	Askeri Konsey				Merkez Bankası- Enfalsyonin düştüğü
Turgut Özal	1983	13 Aralık 1983 21 Aralık 1987	ANAP	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakar Liberal	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
Turgut Özal	1987	21 Aralık 1987 31 Ekim 1989	ANAP	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakar Liberal	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
Yıldırım Akbulut	1989	9 Kasım 1989 23 Haziran 1991	ANAP	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakar Liberal	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
Mesut Yılmaz	1991	23 Haziran 1991 20 Kasım 1991	ANAP	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakar Liberal	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
Süleyman Demirel	1991	20 Kasım 1991 16 Mayıs 1993	DYP	Koalisyon	Merkez Sağ	Muhafazakar Liberal	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
			SHP		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
			DYP		Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
Tansu Çiller	1993	25 Haziran 1993 5 Ekim 1995	SHP	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
			CHP		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
Tansu Çiller	1995	5 Ekim 1995 30 Ekim 1995	DYP	Tek başına	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
Tansu Çiller	1995	30 Ekim 1995 6 Mart 1996	DYP	Koalisyon	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
			CHP		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
Mesut Yılmaz	1995	6 Mart 1996 – 28 Haziran 1996	ANAP	Koalisyon	Merkez Sağ	Liberal muhafazakar	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
			DYP		Merkez Sağ	Liberal muhafazakar Atatürkçü	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem
Necmettin Erbakan	1996		Refah Partisi	Koalisyon		Millî Görüş İslamcılık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun hızlandığı dönem

Başbakan	Seçim	Görev tarihi	Parti	Hükümet tipi	Siyasi Pozisyon	İdeoloji	Ekonomi modeli	Para Politikaları
		28 Haziran 1996 – 30 Haziran 1997	Doğru Yol Partisi			Liberal muhafazakar Atatürkçü	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
Mesut Yılmaz	1997	30 Haziran 1997 – 11 Ocak 1999	ANAP		Merkez Sağ	Liberal muhafazakar	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- enflasyonun düştüğü dönem
			DSP	Koalisyon	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
Bülent Ecevit	1999	11 Ocak 1999 – 28 Mayıs 1999	Demokrat Türkiye Partisi		Merkez sol		Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
			DSP	Tek başına	Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- İMF
			DSP		Merkez sol	Sosyal demokrasi Atatürkçülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- İMF
Bülent Ecevit	1999	28 Mayıs 1999 – 18 Kasım 2002	MHP	Koalisyon	Aşırı sağ	Türk milliyetçiliği Ülkücülük	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
			ANAP		Merkez Sağ	Liberal muhafazakar	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	
Abdullah Gül	2002	18 Kasım 2002 – 14 Mart 2003	AK Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- İMF
Recep Tayyip Erdoğan	2003	14 Mart 2003 – 29 Ağustos 2007	AK Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası - İMF
Recep Tayyip Erdoğan	2007	29 Ağustos 2007 – 6 Temmuz 2011	AK Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası- İMF
Recep Tayyip Erdoğan	2011	6 Temmuz 2011 – 29 Ağustos 2014	AK Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası
Ahmet Davutoğlu	2014	29 Ağustos 2014 – 28 Ağustos 2015	AK Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası
		28 Ağustos 2015 – 24 Kasım 2015	Seçim Hükümeti	Seçim Hükümeti	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası
Ahmet Davutoğlu	2015	24 Kasım 2015 – 24 Mayıs 2016	AK Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası
Binali Yıldırım	2016	24 Mayıs 2016 – 9 Temmuz 2018	AK Parti	Tek başına	Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası
Recep Tayyip Erdoğan	2018	9 Temmuz 2018 – Görevde	AK Parti		Merkez Sağ	Muhafazakârlık	Serbest Piyasa Ekonomik modeli	Merkez Bankası

Kaynak : YSK Veri tabanı kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur

6.3. Cumhuriyet Dönemi Ekonomik Model

6.3.1. Milli İktisat Politikası

19. yüzyıl, genel olarak imparatorluk yapılarının zor günler geçirdiği bir dönem olmuştur. Bunun önemli nedenlerinden biri Fransız İhtilali ile başlayan ve gün geçtikçe etkisini artıran milliyetçilik dalgasıdır. İkinci önemli faktör ise, bu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan ekonomik ve sınıfsal yapıdaki değişimler, önce merkantilizm ve ardından onun halefi olan kapitalizmdir.

1908-1913 yılları arasında “denetim erki” olarak tanımlanan dönemde İttihat ve Terakki, bu milliyetçi hareketlerin çizgisinde bir politika izlemiş, özellikle 1913 sonrası dönemde tek belirleyici güç olarak iktidara gelmiştir. Ekonomide kendi politikasını “milli ekonomi” olarak tanımlamıştır.

Osmanlı sosyal ve siyasi yapısının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan ve gayrimüslimlerin ekonomik yapıya hakim olmasını sağlayan zemin, İttihat ve Terakki'nin bu anlamda milli iktisat politikalarına teorik ve pratik destek sağlamıştır (Göcek, 2003: 67).

Milli iktisat politikasına ilişkin ilk işaretlerin Eylül 1908'de Avusturya mallarına karşı başlatılan boykot uygulamasıyla verildiği söylenebilir. 1910 ile 1914 yılları arasında perde arkası. Kapitülasyonların kaldırılmasının görüşüldüğü 1911 Kongresi'nin Milli İktisat politikasının şekillenmesinde önemli olduğunun altı çizilmelidir. Bu kongrede kapitülasyonların Osmanlı Devleti için bir haksızlık olduğu vurgulanmış ve kongre metninde İttihat ve Terakki'nin devleti bağımlı olmaktan kurtarmak için her türlü tedbire başvuracağı vurgulanmıştır.

Bu tartışmalara katkıda bulunanlar arasında Tekin Alp, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura gibi isimler ile İktisadiyat Mecmuası, Türk Yurdu ve Yeni Mecmua gibi yayınlar yer alıyor. Almanya'da Müller, Fichte, List ve Gentz gibi düşünürlerin etkisiyle daha sonra "Milli İktisat Politikası" olarak anılacak olan Türk milliyetçiliğinin ekonomik boyutu şekillenmiştir. Ayrıca "İstikhlak-ı Umumi-i Tensik ve Menafi-i Milliye-i İktisadiye-i Müdafaa Cemiyeti", "Cemiyet-i Müteşebbise Ticaret ve Tarım ve Sanayi Cemiyeti" ve "Milli Fabrikalar Cemiyeti" gibi kuruluşlar da bu hedefe ulaşmak gerçekleştirmek için yaratılmıştır (Semiz, 1991: 6).

Bu mantıkla hareket eden İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu 1908-1918 yılları arasındaki dönemde Tek Parti Hükümetlerinin Tercih Ettikleri Ekonomik Sistemler

6.3.2. 1923-1929 Dönemi (Milli Ekonomiye Modeline Geçiş –Devletçi Model)

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra, Mustafa Kemal'in deyimiyle, devletin yeniden güçlenmesi ve ekonomik alanda temellerinin atılması açısından yeni bir savaş başlamıştır. Yeni sürecin önemini bizzat Mustafa Kemal Paşa şu cümlelerle vurgulamaktadır:

“Siyasi ve askeri zaferler ne kadar büyük olursa olsun, ekonomik zaferlerle pekişmezse kazanılan zaferler göze batmaz... Vatan müdafaası ve istiklal için gerekli olan bütün kuvvet ve vasıtalar, kalkınma ve kalkınma ile mükemmel olabilir..” (Tör, 1995: 55)

1923-1929 yılları arasındaki dönem, ekonomik olduğu kadar uygulanan siyasi ve sosyal politikalar açısından da Cumhuriyet tarihinde farklı bir konuma sahiptir. Bu dönem ulus-devlet kurgusunun yerleştirilmeye çalışıldığı bir dönemdir. Dolayısıyla dikkatli bir okuma yapıldığında bu dönemi liberal dönem olarak adlandırmak mümkün değildir. Ulus devletin ihtiyaç duyduğu tüm

kurumlarla oluşturulmaya çalışılır. Bu çerçevede ekonomiden beklenen konu, İttihat ve Terakki döneminde olduğu gibi bir milli ekonomi alanı oluşturmaktır.

Bu nedenlerle Cumhuriyetin ilk yıllarındaki iktisat politikalarının isimlendirilmesinde çeşitli güçlükler yaşanmaktadır. Bazı iktisatçılar, devletin ekonomik alanda “devletçilik” olarak tanımlanabilecek düzeyde çalışmadığı ve müdahale etmediği argümanından yola çıkarak bu dönemi kısmen liberal bir dönem olarak nitelendirmektedir. Bazıları bu dönemi, devletin ekonomideki rolüne dayalı korumacı bir model olarak tanımlıyor (Hamitoğulları, 1982: 105)

6.3.3. 1929-1938 Dönemi (Milli Ekonomi Modeli-Devletçi)

Atatürk dönemi ekonomik tahlillerinde tanımlanan ikinci dönem için kullanılan devletçilik tabiri aslında oldukça farklıdır. Bu dönemde devletçiliğe hiçbir zaman kapitalizm karşıtı bir anlam verilmemiş ve özel sektör tamamen yok sayılmıştır. Hatta bu dönem için en uygun terim devletçi kapitalizm olabilir (Avcıoğlu, 2001: 449).

CHP'nin önemli isimlerinden Ahmet Hamdi Başar, İsmet İnönü'nün "ılımlı devletçilik" olarak tanımladığı kavramı, "ekonomik devletçilik" olarak tanımlıyor.

Özellikle ekonomide devletçilik olgusunun 1931'de parti programına girmesinden sonra ekonomide tam anlamıyla devletçi bir dönem başlamıştır. Bu sürecin devamında ise millileşme adı altında yoğun bir millileşme süreci başlamıştır. Vedat Nedim Tör'ün şu cümlesi açıklayıcı olacaktır:

“Bizce 'Milli Ekonomi', bir milletin üretim, mübadele ve tüketim olayları için belirli bir idealden hareket eden tutarlı bir 'plan' içinde gergin olmadan, düzenlenip geliştirilerek gelişir. Bu şekilde anlaşılan 'Milli Ekonomi' kavramı hiç şüphesiz her şeyden önce ülkemizi tanımamızda bir etkidir. Memleketini tanımak! İşte meselenin elifkısımlı..... Dolayısıyla 'Milli Ekonomi' siyaseti, her şeyden önce 'günlük siyaset' değildir. Uzun yılların bilgisi bir hazırlıktır, özel bir program ve mücadele gerektiren bir hazırlıktır...” (Arıkan, 1994-1995: 165-169).

Atatürk'ün kendisi, “Görüyorsunuz arkadaşlar; Yepyeni bir güdümlü ekonomi düzeni kurmanın mücadelesini veriyoruz.” bir cümle ile ifade edilmiştir.

6.3.4. Milli Türk Ticaret Birliği

Savaş'ın hemen sonrasında İstanbul'da aralarında dönemin önemli tüccarlarından “Milli Türk Ticaret Birliği” oluşturulmuştur. Birliğin amacı ise, başta Rum ve Ermeniler olmak üzere azınlıkların kontrolündeki ticareti milliyetçilik kavramından yararlanarak ele geçirmek ve yabancı sermaye ile ortaklıklar kurmaktır. “Milli Türk Ticaret Birliği, gerek ithalat ve ihracat ticaretinde ve gerekse toptancı ve yarı toptancı ticarete Türk tüccarının hakim olmasını amaç edinmiştir.

Bu dönemde tek parti yönetiminin ekonomi alanında uyguladığı önemli politikalardan birisi de yerli sermayeye güçlendirerek, milli burjuva yaratma sürecine katkı sağlamaktır. Bu çerçevede atılan en önemli adımlardan bir tanesi 1925 yılında Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti ile başlayıp, 1929 yılında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti adını alan oluşumdur. Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti temel amacı olarak tanımlanan memlekette yerli mamülatı ve mensucatı teşhir ve vatandaşlara tanıtılması için sergiler açılmasına çalıştı. Ekonomik kurtuluşun yolu olarak kabul edilen milli sermaye yaratılması sürecinde, yerli malı kullanmak önemli bir araç olarak kabul edilmiş

ve bu yönde düzenlemeler yapılmıştır. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti bütün çalışmalarında “milli iktisat”, “milli sermaye” kavramları çok yoğun bir biçimde kullanmış, (Duman,1992: 127-141).

Cumhuriyetin ilanını müteakip ekonomik alanda en çok arzulanan hususlardan bir tanesi yerli bir müteşebbis sınıf yaratmaktır. Bunun sağlanabilmesi için önce 1924 yılında müteşebbislere kredi ve yatırım desteği vermek üzere İş Bankası ardından da aynı amaçla 1925 yılında Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankalara ilave olarak, devlet de bazı kritik sektörlerde müteşebbislere destek sunmuştur (Avcıoğlu, 2001: 381-382). Sanayi kuruluşu kurmak isteyen “milli” müteşebbislere devlet oldukça cazip olanaklar sunmuştur.

Millileştirme kavramı sözlüklerde bir ülkede faaliyet gösteren yabancı firmaların ya da yabancı sermayenin egemen olduğu, dolayısıyla yabancıların kontrolünde bulunan üretici birimler veya sektörlerin yerli sermayenin kontrolüne verilmesi biçiminde tanımlanır. Ulus devletlerin kuruluş dönemlerinde olduğu gibi, birçok otoriter ve totaliter rejim bu anlamda ekonomide millileştirme politikası uygulamıştır (Avcıoğlu, 2001:455).

6.3.5. 1938–1946 Dönemi (Savaş, Millileştirme ve Ekonomik Koruma Modeli)

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanından sonraki kısa deneme dönemleri hariç tutulursa, tek parti dönemi Atatürk’ün ölümünden sonra 1946 yılına kadar devam etti. Atatürk’ün 1938’deki ölümüne kadar çok partili hayata dair başka bir deneyim yoktu. Atatürk’ten sonra tek parti rejimi 1946’ya kadar devam etti.

Cumhuriyet Halk Partisi, kentlilerin ve ordunun temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ticareti denetim altına almakta, polis denetimi altında sıkı bir fiyat denetimi ve sınırlaması politikası uygulamaktadır. Savaşın yol açtığı kıtlıkların neden olduğu talep artışından yararlanmak için piyasa ve özellikle fiyatlar üzerindeki kontrolden kaçınmak ve böylece enflasyon pahasına üretimi teşvik etmektir (Boratav, 2006: 292). Saraçoğlu hükümeti ise önce tarım ürünlerine yüzde 25 zam yaptı, ürünlerin satışını serbest bıraktı ve Geçim Müsteşarlığı lağvedildi (Sertel, 1942:1). Bu tür uygulamalar nedeniyle yüksek fiyatlar ve karaborsa gibi istenmeyen durumlar ortaya çıkmıştır (Boratav, 2006: 296).

6.3.5.1. İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Ekonomisi

Türkiye 2. Dünya Savaşı’na girmemesine rağmen savaşın etkilerini en güçlü şekilde hissetmiş ve devletin savaş ekonomisi kapsamında ciddi harcamalar yapmasına neden olmuştur. Ayrıca 1942 ve 1943 yılları, savaş döneminin en yüksek enflasyonunun yaşandığı dönem olmuştur (İleri, 2009: 41). Ayrıca savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınai yatırım programları, beklenmeyen savunma harcamaları nedeniyle ertelenmiştir (Alpay, 2008: 79).

Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin etkilerinin hissedilmeye başlanmasından sonra yoğunlaşan milli iktisat politikası konusu, özellikle savaş yıllarında popüler tartışma alanlarından biri olmuştur. Bu bağlamda 1930’lu yıllardan sonra dünyadaki ekonomik gelişmelere paralel olarak devlet ekonomik hayata doğrudan müdahale etmiş, ülke için gerekli malzemelerin üretimini üstlenmiş ve altyapı yatırımlarını güçlendirmiştir. Bütün bunlara ek olarak II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle birlikte Türkiye’nin kendi milli ekonomisini yaratma gereklilikleri ve bu çerçevede “milli” bir burjuvazi yaratma çabası yeniden gündemin ana belirleyicisi oldu. 1933 yılında başlayan Türk ekonomisini kalkındırma çabaları, ülkenin kendi kendine yeterli hale gelmesi amacını taşımaktadır. Yabancı sermaye ve yabancı mallar, ulusal bağımsızlığı tehlikeye atacak unsurlar olarak görülmektedir (Coşar, 1995: 97).

Tablo 2. 1939-1946 Döneminde Türkiye'nin dış ticareti

Yıllar	İthalat	İhracat	Fark
1939	99.6	92.5	7.1
1940	80.9	50.0	30.9
1941	91.1	55.3	35.8
1942	126.1	112.9	13.2
1943	196.7	155.3	41.4
1944	177.9	126.2	51.7
1945	168.3	97.0	71.3
1946	214.6	118.9	95.7

Kaynak: Yaşa, 1980: 340.

Savaş ortamı da dış ticaretin azalmasına neden olmuş ve 1930'larda uygulanan politikalar sonucunda dış ticareti oldukça daraltmıştır (Boratav, 2008: 280). Ülkede yeterli miktarda ithal ürün bulunamaması, savaş nedeniyle çok büyük bir askeri gücün silah altında tutulması, üretici kollarının fabrikadan çekilmesi, gıda maddelerinin hızla azalmasına ve tüketimin azalmasına neden oldu. Terazinin kefesi muazzam bir ağırlık oluşturmuş ve dengeyi tamamen bozmuştur. Bu arada artan tüketim malları talebi ülke kaynakları ile karşılanamadı ve ciddi bir mal sıkıntısı yaşandı. Tüm bunlara ek olarak, hükümetin artan savunma harcamalarını emisyonlara başvurarak telafi etmeye çalışması ciddi bir enflasyon sorunu ortaya çıkardı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye ihtiyacı olan kağıt parayı ya yabancı bankalardan borç alarak ya da dönemin şartları gereği savaş halinde olduğu Almanya'dan tahvil ve altın karşılığında borçlanarak sağlamıştır (Canlı, 1980: 506).

Tablo 3. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Tedavüldeki Para Miktarı (Milyon TL) ve Toptan Eşya Fiyat Endeksleri.

Yıllar	Para Miktarı	TEFE (1938 yılı 100 kabul edilerek)
1939	256	101
1940	365	127
1941	506	175
1942	636	340
1943	764	590
1944	939	459
1945	980	444

Kaynak: Tezel, 2000:123.

Bu koşullar altında iktisat politikası, büyüme ve gelişmeyi hızlandırmak yerine, mal kıtlığının hafifletilmesi, fiyat artışlarının durdurulması, karaborsa ile mücadele, toplumsal adaletsizliklerin düzeltilmesi gibi amaçlara yönelmiş ve devlet bazı sert ve katı önlemlere başvurmak zorunda kalmıştır (Yaşa, 1980: 88). Bunlardan ilki 1940 yılında Refik Saydam hükümeti döneminde çıkarılan Milli Korunma Kanunu, ikincisi ise 1942 yılında Şükrü Saraçoğlu hükümeti döneminde çıkarılan ve uygulamasıyla eleştirilerin hedefi olan Varlık Vergisi Kanunu'dur. 1945 yılında, büyük özel arazilerin kamulaştırılmasını ve topraksız çiftçilere belirli koşullar altında dağıtılmasını öngören Çiftçi Çıkarma Yasası çıkarıldı.

6.3.5.2. Milli Ekonomi Çabalarının Yeni Aracı Olarak Varlık Vergisi Kanunu

Tek parti döneminin ekonomik "millileşme" politikaları kapsamındaki en tartışmalı uygulamalarından biri II. Varlık Vergisi, 2. Dünya Savaşı sırasında ve gerek kaldırılma sürecinden gerekse uygulama sürecinde yaşananlardan dolayı kanunlaşmıştır (Pur, 2007: 394).

Varlık Vergisi Kanunu'nun "sahiplerinin mal ve kazançlarını, mal ve olağanüstü kazançları üzerinden almak" amacıyla çıkarıldığı belirtilmiş ve yapılan resmi açıklamalarda, II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında elde edilen spekülasyon kazançlarının vergilendirilmesi ve piyasada dolaşımdaki para miktarının azaltılmasının amaçlandığı belirtilmiştir (Aktar, 2008: 50). Bu uygulama ile İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarından yararlanarak kısa sürede büyük servet biriktiren halktan elde ettikleri servetin bir kısmını geri almak ve bu sayede Türkiye'deki huzursuzluğu gidermek amaçlanmaktadır.

6.4. Çok Parti Dönem Hükümetlerin Tercih Ettiği Ekonomik Sistemler

Parti sayısının, çağdaş siyasal rejimler için taşıdığı önem genellikle kabul ediliyor. Rejimin tek, iki ya da çok partili oluşu arasında önemli farklılıklar bulunduğu söylenebilir.

Tek parti dönemini kapatan Türk siyaseti, 1946 yılında önce Demokrat Parti ile çok partili döneme girmiş, ardından halefleriyle (Adalet Partisi ve muhafazakarların önderliğindeki küçük partilerle) devam etmiştir. Bu grupların dışında, Lewis (1968) ideolojik yelpazenin aşırı sağında küçük, sistemin dışında olan, genellikle Pan-Türk, anti-komünist yönelimli şovenist ve hiçbir zaman bir araya gelmeyi başaramayan aşırılık yanlıları olduğunu iddia eder. Cizre-Sakallıoğlu (1992), Kemalist rejimin dini kişisel alana hapsedmesi gibi devlet merkezli özelliklerinin aksine, çok partili dönemin toplum merkezli yaklaşımının ve liberal 1960'larda Kemalizmin toplumsal etkisinin zayıflaması, Kemalist ilkelere meydan okuyan yeni ideolojilerin ve onların kitle hareketlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bunların arasında aşağıdan yukarıya bir hareket olarak MHP, radikal sol ile birlikte kendilerine özgü kimlik iddialarıyla doğmuştur.

6.4.1. Liberal Ekonomi Modeline Geçiş

Türk siyasi tarihi, çok partili sisteme geçtiği 1950'li yıllarda demokrasi açısından önemli bir değişime sahne olmuştur. Türk çok partili siyaseti de değişen milli kimlik tanımlarındaki genel temaları belirlemiştir. Tepe (2012), 1950 seçimlerinin, laiklik, İslam'ın kamusal alanda azalan rolü ve dönemin piyasadaki kapsamlı devlet müdahalesi gibi Kemalist reformların uzun vadeli muhalifleri olan kişilerin seçim zaferiyle sonuçlandığını ileri sürmektedir. CHP hükümeti, yani Demokrat Parti (Demokrat Parti, DP). Demirel (2011), DP'yi, yıllardır Cumhuriyet'in 'öteki' olarak kodlanan geleneksel dindar muhafazakar gruplara sıcak bakan bürokratik muhalefete karşı ulusal söylemi olan önde gelen bir hareket olarak görmektedir. Demirel'e (2011) göre DP'nin iktidara gelmesinin siyasi anlamı, Cumhuriyet rejiminin konsolidasyonu sırasında siyasi hayattan dışlanan kitlenin yürütmeyi etkileme sürecinde varlığını hissettirmesinin önünü açmak olarak okunabilir. Demokrasiyi yaşamak bir yandan devlette ve toplumda heyecan yaratırken, diğer yandan bu yeni deneyim devletin üst kademelerinde kaygı yaratıyordu.

6.4.2. Liberal Ekonomi Rejimi

Ekonomik liberalizm, bireysel çizgilere ve üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanan bir piyasa ekonomisine yönelik güçlü desteğe dayanan politik ve ekonomik bir ideolojidir. Ekonomik

liberaller, serbest ticareti ve açık rekabeti engellediği zaman piyasaya devlet müdahalesine ve korumacılığa karşı çıkma eğilimindedirler, ancak mülkiyet haklarını korumak ve piyasa başarısızlıklarını çözmek için devlet müdahalesini desteklerler.

Ekonomik liberalizm, geniş anlamda, Büyük Buhran'a ve Keynesçiliğin yükselişine kadar klasik liberalizmin ekonomik ifadesini temsil ediyor olarak tanımlanmıştır. Bir ekonomik sistem olarak ekonomik liberalizm, bireysel hatlar boyunca örgütlenmiştir; bu, mümkün olan en fazla sayıda ekonomik kararın kolektif kurum veya kuruluşlar yerine bireyler veya hane halkı tarafından alınması anlamına gelir. Bu ilkelerle yönetilen bir ekonomi, liberal kapitalizm veya liberal ekonomi olarak tanımlanabilir.

Ekonomik liberalizm, bireyciliğe ve üretim araçlarının özel mülkiyetine dayalı bir piyasa ekonomisini destekleyen politik ve ekonomik bir ideolojidir (Adams, 2001;20). Ekonomik liberalizm genellikle 19. yüzyıl liberalizminin ekonomik ifadesini Büyük Buhran'a ve 20. yüzyılda Keynesçiliğin yükselişine kadar temsil ediyor olarak tanımlanmıştır. Bu ilkelerle yönetilen bir ekonomi, liberal kapitalizm veya liberal ekonomi olarak tanımlanabilir. Ekonomik liberaller, serbest ticaret ve rekabeti engellediğinde, ancak mülkiyet haklarını korumak ve piyasa başarısızlıklarını çözmek için hükümet müdahalesini desteklediğinde, piyasa ekonomisinde hükümet müdahalesine ve korumacılığa karşı çıkma eğilimindedir.

Başlangıçta ekonomik liberaller, zenginler için feodal ayrıcalıkları, aristokrasinin geleneklerini ve hükümdarların ulusal ekonomileri kendi çıkarları için yönetme hakkını destekleyenlerle mücadele etmek zorunda kaldılar. Bugün, ekonomik liberalizm, klasik liberalizm, neoliberalizm, sağ-liberterlik ve liberal muhafazakarlık ve mali muhafazakarlık gibi bazı muhafazakarlık okullarıyla ilişkilidir. Genellikle politik ve ekonomik bir felsefeye bağlı kalırlar. Düşük vergiler, azaltılmış hükümet harcamaları ve en aza indirilmiş devlet borcu gibi önlemler yoluyla sınırlı bir maliye politikasını ve dengeli bir bütçeyi savunmak. Serbest ticaret, kuralılaştırma, vergi indirimleri, özelleştirme, işgücü piyasası esnekliği ve sendikalara muhalefet de ortak pozisyonlardır. Ekonomik liberalizm, klasik liberalizm ve mali muhafazakarlık ile aynı felsefi yaklaşımı izler.

David P. Levine'in göre , *“Uygarlık ekonomi politikte önemli bir kavramdır. . . . Uygar toplum, üyelerine başka türlü ulaşamayacakları fırsatlar sunar; ama aynı zamanda onları tehlikelerle karşı karşıya bırakır.” Bu fırsatlardan biri de zenginlik yaratmaktır. Aydınlanma düşüncüleri, zenginliğin gerçekten yaratılabileceğini öne sürerek zenginliğin sınırlı olduğu merkantilist fikrini reddetti. Zenginlik kavramı değişmişti. Levine'in dediği gibi, “Zenginlik üretmek özel bir faaliyet türüdür. Varlıklarımızdan bazılarını meta üretmek için kullanan bir varlıktır: piyasada değeri olan mal ve hizmetlerdir”*

Zenginliği neyin oluşturduğuna dair algıdaki bu değişimin ekonomi politikte üzerinde muazzam bir etkisi oldu. Zenginlik, piyasanın bir mal veya hizmete ne kadar değer verdiği olarak anlaşılırsa ve insan zihninin yaratıcılığı ve çalışkanlığı sınırsızsa, zenginlik sonsuzdur (Oatley, 2019).

Adam Smith, servet yaratma anlayışımızı, piyasanın işleyişini ve piyasa temelli bir toplumda hükümetin rolünü tanımlamada önemli bir rol oynadı. Adam Smith, klasik eseri *Ulusların Zenginliği'nde* (1776) bugün devam eden baskın ekonomik uygulama olan liberalizmin temellerini attı. Merkantilizmi reddetti ve monarşinin ticaret engelleri yoluyla ticaret fazlası dengesi üzerindeki ısrarının ekonomiye zarar vereceğini öne sürdü. Adam Smith'e göre, ekonomiye en iyi yaklaşım,

laissez-faire bir, başka bir deyişle, hükümetlerin piyasaya müdahale etmediği ve işlerin kendi akışına bırakıldığı serbest piyasa yaklaşımı (Oatley, 2019).

Adam Smith, The Wealth of Nations'daki argümanını farklı analiz seviyeleri kullanarak geliştirdi. İlk olarak, bireysel düzeye odaklanmış ve kişisel çıkarları olan bireylerin ya da başka bir deyişle kişisel çıkarlarını geliştirmeye odaklanan bireylerin, sonuçları kendi çıkarları doğrultusunda maksimize edecek kararlar alma eğiliminde olduklarını savunmuştur. Bu nedenle, hükümetler bireylere istedikleri gibi üretim ve ticaret yapma özgürlüğünü garanti ederse, toplum uzun vadede daha iyi durumda olacaktır (Brown, 2005:39).

Adam Smith, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini izleyerek kendilerini en iyi ürettikleri şeyin üretimine adanmaları gerektiğini savundu. Uluslararası analiz düzeyinde Smith, ülkeler karşılaştırmalı üstünlüklerine bağlı kalırlarsa, uluslararası ticaretin farklı ülkelerdeki bireylerin en iyi ürünlere en düşük maliyetle erişmelerine izin vermesi gerektiğini savundu. Bu, ticaret engellerine olan ihtiyacı ortadan kaldıracak ve bir serbest uluslararası ticaret sistemi ile sonuçlanacaktır. Bu durumda hem Fransızlar hem de İngilizler en iyi peyniri, şarabı ve yünü en düşük maliyetle alacaktı.

Adam Smith'in *birakınız yapsınlar* ekonomisinin faydalarına ilişkin varsayımı, Ulusların Zenginliği'nin yayınlanmasından bu yana ana akım politik ekonomi anlayışına eşlik etmiştir. Adam Smith'e göre, sanayi öncesi toplumlarda sermaye birikimi, toplum için tüketilebilir mallar üreten ve sanayileşmiş ulusların yaşam kalitesini yükselten Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasına izin verdi. Adam Smith ve diğer politik iktisatçılar tarafından ilan edilen fikirler, Avrupa'da ticaretin serbestleşmesini yavaş yavaş teşvik etti. İngiltere, 1780'lerde Tahıl Kanunlarının yürürlükten kaldırılması, ithal edilen mısır ve gıda üzerindeki tarifeler ve kotalar gibi ticaret kısıtlamaları ile serbest ticarete geçti. Birkaç Avrupa devleti İngiltere'nin hareketini izledi ve benzer şekilde ticaretin serbestleştirilmesini teşvik etti (Brown, 2005:39).

Genel olarak, uluslararası ticaret 19. yüzyılın sonlarından I. Dünya Savaşı'na kadar devam etti. I. Dünya Savaşı'ndan sonra, mevcut uluslararası finansal sistemin temellerinin atıldığı II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar korumacı politikalar yeniden kural haline geldi.

6.5. Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)

Artan iç memnuniyetsizlik bağlamında, Türkiye'nin çok partili parlamenter sisteme geçişi, sonunda İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi'nin yenilgisi ve yeni kurulan Demokrat Parti'nin (DP). Mayıs 1950 genel seçimlerinde zaferiyle sonuçlandı. DP'nin kitlesel temeli kırsal muhafazakarlardı.

Türk ekonomisi, 1950'lerin başında, tarım üretimindeki (uygun hava koşulları ve tarım arazilerinin düşük verimli alanlara yayılması nedeniyle) ve birincil ihracattaki (kısmen tarımla bağlantılı dünya ticaret patlaması nedeniyle) hızlı bir artışın yardımıyla hızla genişledi. Bununla birlikte, 1954'teki büyük mahsul kıtlığından sonra, ekonomi bir döviz kısıtlaması aşamasına girdi ve 1953-58 döneminde yılda ortalama yüzde 4 civarında olan GSMH büyümesini düşürdü. Dış borç yönetimi ve iç politika, kısa vadeli dış borçlanmaya ve ticari borçlara artan bir bağımlılıkla (1976-77'de gözlemlenecek senaryoya çok benzer şekilde) giderek geçici hale geldi. Kamu işletmelerinin açıklarının ve tarımsal destek alımlarının merkez bankası tarafından finanse edilmesi yüksek enflasyonla sonuçlandı ve bu da sonunda 1958 ortalarında IMF tarafından tasarlanmış bir istikrar ve devalüasyon programının gönülsüzce uygulamaya konulmasına yol açtı. Bu program, çok taraflı bir anlaşma kapsamında oldukça büyük bir dış mali yardım ve borç konsolidasyonu paketi ile desteklenmiştir.

DP hükümetleri, artan ekonomik güçlükler ve kentli seçkinlerin yükselen siyasi muhalefeti karşısında giderek daha baskıcı hale geldi. Sonuç, üst düzey parti liderleri için trajik bir sonuçtu ve Mayıs 1960'ta tam bir askeri darbe şeklinde geldi. Askeri yönetim geçiş dönemiymi ve 1961'de genel siyasi süreçte daha fazla kontrol ve denge sağlayan sosyal açıdan ilerici bir anayasanın kabul edilmesinden sonra hızla sona erdi.

Tablo 4. 1950-1960 Döneminde iktisadi faaliyet kollarına göre gsmh (sabit fiyatlarla -milyon tl)

Yıl	GSMH	Büyüme	Enflasyon	Para Arzı Artış Hızı
1950	38506	9.4	-4.3	7.3
1951	43446	12.8	-1.1	16.8
1952	48621	11.9	5.1	9.6
1953	54091	11.2	4.8	16.5
1954	52480	-3.0	9.0	3.1
1955	56642	7.9	11.9	31.5
1956	58428	3.2	11.5	29.2
1957	62995	7.8	12.5	26.6
1958	65844	4.5	15.7	3.6
1959	68521	4.1	22.6	11.5
1960	70869	3.4	7.4	358.6

Kaynak: TÜİK, İstatistiksel Göstergeler, 1923-2008.648.

6.6. Askeri Müdahaleler Dönemi (1960-1980)

Askeri müdahale dönemlerinin, ülkenin siyasi gelişme ve demokratikleşme sürecini olduğu kadar, ekonomi politikası öncelikleri ve uygulamaları ile ekonomik yapıyı da etkilediği muhakkaktır (Sencer: 1991, 32).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi, 1950'lerin sonlarında yaşanan ekonomik sorunlara karşı Türk ekonomisinin verdiği tepkinin bir sonucu olarak görülebilir. Milli Birlik Komitesi'nin oluşturduğu sivil hükümetin Maliye Bakanı Ekrem Alican, ekonominin mevcut durumunu değerlendirdiği radyo konuşmasında; Kronik bütçe açıklarından, kamu iktisadi teşekküllerinin ve Merkez Bankası'nın devlet bütçesinin finansmanı yoluyla artan emisyonların enflasyonist sonuçlarından, iç ve dış borçların yükünden, dış ticaret zorlukları ve milli değer gibi ekonomik sorunlardan bahsetti. Alican, bu sorunların kaynağını ekonominin plansız ve liberal bir anlayışla yönetilmesine bağladı (Milliyet Gazetesi: 18 Haziran 1960).

Tablo 5. Müdahale dönemleri nüfus ve istihdamın yapısı

Yıllar	Nüfus	İssiz	İKO	İssizlik Oranı (%).
1957	25,250	305	74,5	2,7
1958	25,981	320	74,6	2,8
1959	26,733	324	73,4	2,8
1960	27,506	356	72,0	3,1
1961	28,227	396	72,0	3,4
1962	28,931	390	71,2	3,3
1963	29,651	403	70,5	3,3
1977	40,769	1571	58,1	8,3
1978	42,641	1617	57,8	8,4
1979	43,531	1699	55,3	8,7
1980	44,439	1831	52,6	8,2
1981	45,540	1618	53,9	7,8
1982	46,688	1725	51,6	7,9
1983	47,864	1607	50,3	6,5

Tablo 6. Müdahale dönemleri GSMH (sabit fiyatlarla)-büyüme hızı- kbgsmh büyüme hızı

Yıllar	GSMH (MilyonTL)	Tarım	Sanayi	Hizmetler	B.H, (%)	KBGS MH B. Hızı
1957	62,994	23,736	10,109	29,148	7,8	4,4
1958	65,844	25,909	10,671	29,263	4,5	1,6
1959	68,521	25,985	11,057	31,478	4,1	1,1
1960	70,868	26,590	11,099	33,178	3,4	0,5
1961	72,285	25,300	12,397	34,587	2	-0,6
1962	76,754	26,574	12,831	37,348	6,2	3,6
1963	84,188	29,39	14,369	40,679	9,7	7,0
1977	51,944,339	11,838,640	11,040,984	29,064,714	3,0	0,9
1978	52,582,170	12,155,103	11,385,280	29,041,786	1,2	-0,4
1979	52,324,175	12,135,878	10,818,216	29,370,080	-0,5	-2,5
1980	50,869,915	12,287,950	10,424,177	28,157,786	-2,8	-4,8
1981	53,316,849	12,066,632	11,453,641	29,796,575	4,8	2,3
1982	54,963,215	12,463,165	12,032,940	30,467,110	3,1	0,6
1983	57,279,000	12,359,288	12,374,32	32,082,278	4,2	1,7

Tablo 7. Müdahale dönemlerinde dış ticaretteki gelişmeler

Yıllar	İTHALAT (M).		İHRACAT (X)		Karşılama Oranı x/m
	Miktar (000 Ton)	Değer (yüzbin \$)	Miktar (000 Ton)	Değer (yüzbin \$)	
1957	2,343	397	1,742	345	0,86
1958	1,453	315	1,600	247	0,78
1959	2,421	470	2,071	354	0,75
1960	2,162	468	2,158	321	0,68
1961	3,121	507	2,055	347	0,68
1962	4,883	619	2,318	381	0,61
1963	5,457	688	2,131	368	0,53
1977	23,535	5,796	4,132	1,753	0,30
1978	20,116	4,599	6,541	2,288	0,49
1979	18,811	5,069	,826	2,261	0,44
1980	23,347	7,909	4,855	2,910	0,36
1981	22,595	8,933	9,137	4,703	0,52
1982	23,132	8,843	12,545	5,746	0,64
1983	26,849	9,235	11,317	5,728	0,62

Tablo 8. Müdahale dönemlerinde yıllar itibariyle döviz kuru (TL/\$)

Yıllar	Döviz Kuru	Yıllar	Döviz Kuru
1957	2.80	1977	18,09
1958	2,80	1978	24,63
1959	2,80	1979	35,21
1960	4,74	1980	77,54
1961	9,04	1981	112,20
1962	9,04	1982	156,27
1963	9,04	1983	230,33

Tablo 9. Müdahale dönemi ekonomilerinde toptan eşya fiyatları endeksi ve tüketici fiyatları endekslerindeki gelişmeler

Yıllar	TFE		TEFE	
	A	B	A	B
1957	45,8	11,9	47,8	18,9
1958	53,1	15,8	54,9	14,8
1958	66,0	24,4	65,8	19,8
1960	69,4	5,2	69,3	5,4
1961	70,5	1,6	71,2	2,7
1962	72,9	3,4	75,3	5,7
1963	78,7	7,4	78,6	4,3
1977	378,5	28,0	386,6	24,1
1978	557,5	47,2	589,8	52,6
1979	874,2	56,8	966,8	63,9
1980	1884,8	115,6	2003,6	107,2
1981	2523,9	33,9	2740,3	36,8
1982	3076,9	21,9	3432,2	25,2
1983	4042,7	31,4	4425,8	27,5

A=İndeks

B=Değişim Oranı

1968=100

1960'lı yıllarda dışa açılma girişimleriyle büyüme ve kalkınma ithal ikameci politikalara bağlanırken, 1980'li yıllarda olgunlaşma sürecinde belli bir noktaya gelen ülke sanayisi ve ihracata

dayalı sanayileşme ve büyüme politikalarının benimsenmesi bir gerilemeyi ortaya koymaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1980 dönemi, Türkiye ekonomisi açısından etkileri günümüzde de devam eden köklü bir yapısal dönüşümü temsil etmektedir.

6.6.1. 1960-1970 (I. Ve II. Yıllık Kalkınma Planlı Dönemleri)

Kalkınma politikası açısından, 1961 Anayasası'nın dikkate değer bir özelliği, hazırlanması yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı'na (DPT) emanet edilen beş yıllık planlar ve yıllık programlarla ekonomi çapında resmi bir planlamanın gerekliliği idi. Resmi anlamda planlama teknikleri, devlet hesaplarının konsolide muamelesini, dengeli makroekonomik projeksiyonları, sektör düzeyinde tutarlılık çalışmalarını ve iyileştirilmiş proje seçim yöntemlerini vurguladı. Planlar, kamu sektörü için zorunlu yönergeler sağlarken, özel teşviklerin sürekli olarak değiştirilen karışımına dayanarak özel sektör için gösterge niteliğinde olmuştur.

Ekonomi çapında planlamanın getirilmesiyle, kalkınma politikasının tarzı ve etkinliği 1962'den itibaren önemli ölçüde iyileşti ve enflasyonist olmayan kaynak seferberliği ve sanayileşme için daha büyük bir ilgi gösterdi. Tarımsal üretimdeki durgun büyümeye rağmen, 1953-63'te yüzde 4,8 olan yıllık GSMH büyümesi, 1963-73'te ortalama yüzde 6,7 civarındaydı. Birinci ve ikinci planlar sırasında (1963-67 ve 1968-72), yurt içi tasarruf performansına yapılan politika vurgusu oldukça iyi sonuç verdi ve birbirini takip eden bu iki plan döneminde ekonomi çapında marjinal tasarruf oranları sırasıyla 32 ve 26 oldu. Kamu sektörünün toplam yurt içi tasarruf içindeki payı yüzde 45-50 civarındaydı ve bu, hükümetin büyük kalkınma programlarındaki önemli rolünü yansıtıyor.

Bununla birlikte, planlı bir şekilde kalkınma arayışı, ihracata karşı ayrımcılık yapan ticaret politikalarının kısıtlayıcı ve büyük ölçüde geçici karakterini temelden değiştirmede. Yıllık ithalat programları (kotalar, lisanslar, ithalat depozitoları ve tarifeler gibi araçları içeren), birbirini takip eden beş yıllık planlar kapsamında önemli politika araçları olarak hizmet etti. Bu araçlar, ekonomide seçici ve giderek daha rekabetçi bir ithal ikame modeli geliştirmekten çok, ithalatı döviz mevcudiyetiyle sınırlamak için kullanıldı.

Giderek aşırı değerlenen sabit döviz kuru rejiminin uzun süreli sürdürülmesi altında, 1969'da dış denge üzerindeki baskılar yoğunlaştı. Bir ödemeler krizinin çıkmasını önlemek için Süleyman Demirel yönetimi, IMF destekli bir istikrar programı uygulamaya ikna edildi. Ağustos 1970, maksimum devalüasyon içeren bu programın liberalleştirme hedefleri, ordunun Mart 1971'deki kısmi müdahalesinden sonra büyük ölçüde terk edildi.

Solda yükselen siyasi şiddetten endişe duyan silahlı kuvvetler komutanları, 1971'de esas olarak genç subayların tamamen ele geçirmesini önlemek için müdahale etti. Önerilen politika çareleri, 1961 anayasasında bazı kısıtlayıcı hükümlerin kabul edilmesi ve ulusun geleceğine olan güveni yeniden tesis etmek için sosyoekonomik reformların yasalaştırılmasıydı. Bununla birlikte, ordu tarafından önerilen reformlar kötü tanımlanmıştı ve bu da, esas olarak, kırsal sektör için işlevsel olarak uygulanabilir bir toprak reformu programı tasarlama temel görevinden kaçan sözde tarım reformu yasasının kabul edilmesiyle sonuçlandı. 1971'deki askeri müdahale, tam bir yönetim olmasa da, 1971 sonrası dönemde oldukça istikrarsız bir siyasi yapı üretti.

Kısıtlayıcı bir ticaret rejiminin yoğun kullanımına rağmen, 1963-73'te AET ile entegrasyon konusunda önemli bir uzun vadeli politika tercihi yapıldı. Eylül 1963'te Türkiye ve AET, Türkiye'nin tam üye statüsüne nihai katılımından önce birbirini izleyen iki aşamayı (hazırlık ve geçiş) öngören Ortaklık Anlaşmasını imzaladı. 1970'li yılların sonunda hazırlık aşamasının

tamamlanması üzerine Kasım 1970'te Katma Protokol imzalanmış ve Ocak 1973'te yürürlüğe girmiştir. Bu protokol, daha önce gümrük birliğinin kurulmasını öngören geçiş aşaması için temel kuralları belirlemiştir.

Katma Protokol'de Türkiye, AET mamul ihracatına yönelik tarife ve tarife dışı engelleri iki tarifeye göre (ürünlere göre farklılaştırıldığı üzere 12 ve 22 yıllık dönemler) kademeli olarak kaldırmayı kabul etti. Buna karşılık AET, Türkiye'nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu pamuk ipliği, tekstil ve işlenmiş gıda maddeleri gibi belirli ürün kategorileri dışında, Türkiye'nin mamul ihracatına yönelik tarife engellerini kaldırdı. Türk tarım ihracatına sağlanan seçici ticaret avantajları, AET'nin diğer Akdeniz ülkeleriyle müteakip anlaşmalarından sonra hızla aşıldı. AET ayrıca ilke olarak 1986 yılına kadar Türk emeğinin serbest dolaşımına izin vermeyi kabul etti.

1977-78'de ciddi bir döviz sıkılığının ortaya çıkmasına kadar. Türkiye, Katma Protokol'de planlandığı şekilde tarife indirimlerini gerçekleştirdi. 1978-86'da ilişkilerin biraz soğuk ve gergin olduğu dönemin ardından (kısmen Türkiye'nin iç siyasi zorluklarından dolayı), Türkiye 1987 ortalarında Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için resmen başvurdu.

6.6.2. 1970-1979 (III. - V. Yıllık Kalkınma Planlı Dönemleri)

1970'lerin başında misafirperver bir dünya ekonomik ortamı ve ticaret patlaması ortamında, 1970 devalüasyonu, 1971'den 1973'e kadar ihracat ve GSMH artışına olumlu katkı yaptı. Döviz rezervlerindeki benzeri görülmemiş artışın ışığında, sermaye yoğun sektörlerde ithal ikameci sanayileşmeye yönelik geniş kapsamlı hedeflerle iddialı bir üçüncü plan (1973-77) kabul edildi. Planlanan büyüme süreci daha sonra, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile daha etkili bir entegrasyon için ülkenin üretken yapısını genişletmeye yönelik büyük bir ulusal çabanın parçası olarak görüldü.

1973 sonrası dönemlerin ayrıntılı analizine geçmeden önce, Türkiye'nin büyümesinin kendine özgü bazı yapısal özelliklerine ve karma ekonomi sisteminin temel özelliklerine dikkat çekmek de yararlı olacaktır.

Türkiye'nin tarihsel büyüme süreci, ekonomik yapısında önemli bir değişikliğe neden olmuştur. Ancak bu yapısal değişim bazı açılardan Türkiye'nin nüfus büyüklüğü ve gelir düzeyindeki ülkeler için öngörülen normların (veya standartların) gerisinde kaldı. Yapısal geçişteki öncüler ve gecikmeler, büyüme sürecinde özel politika ve politika dışı faktörlerin iş başında olduğu alanları belirlemede yardımcı olur. Yapısal eğilimlerin bu tür karşılaştırmalı bir analizi için uygun bir analitik çerçeve, Chenery ve Syrquin'in (1975) zaman içindeki ortalama (veya normal) gelişme modellerini ortaya çıkaran ülkeler arası regresyonlarıdır. Chenery ve Syrquin, nüfus büyüklükleri ve/veya net kaynak girişlerine göre farklılaşan çeşitli ülke grupları için kişi başına düşen gelirin işlevleri olarak kalkınma özelliklerinde gözlenen kaymaları inceliyor.

Chenery ve Syrquin regresyonlarından (büyük ülkeler için) yararlanarak, Celasun (1983) tarafından yapılan daha önceki bir çalışma, Türkiye'nin gerçek yapısal değişimini, ölçüt olarak (nüfusa göre ölçülen) büyüklüğü ve Türkiye'ye benzer kişi başına geliri olan ortalama bir ülkeninkiyle karşılaştırdı. 1953, 1963, 1973 ve 1978 yılları. Tablo 1.2, bu çalışmanın sonuçlarının seçici bir özetini sunmaktadır.⁷ Bu tabloda gösterilen veriler, gerçek değerlerin tahmin edilen ülke çapından dikkate değer sapmaları şeklinde bir dizi tuhaflığa işaret etmektedir. 1953-78 döneminde normlar. Türkiye, 1950'lerde ve 1960'ların başında sermaye birikiminde ve iç talebin ve üretimin yeniden yapılandırılmasında öngörülen normların önemli ölçüde altında performans gösterdi.

Bununla birlikte, önceki on yıldan farklı olarak, 1963-73 on yılı (ekonomi çapında planlama kapsamında) birikim ve sanayileşme süreçlerinde önemli bir ilerleme kaydetti.

Buna karşılık, dış ticaret oranları 1953-78 boyunca ülkeler arası normların çok altındaydı. Bu, Türkiye'nin geçmişteki kalkınma stratejisinin içe dönük olduğunu açıkça göstermektedir. Bu bulgu, imalat sektörü için gerçekleştirilen ve Tablo 1.3'te özetlenen, büyüme kaynaklarının daha ayrıntılı bir analizi ile desteklenmektedir. Diğer sanayileşen ülkelerle karşılaştırıldığında, Türk imalatının iç talebe göre genişlemesinde dış ticaretin talep yan etkileri çok küçük olmuştur.

Tablo 10. Kaynak birikimi ve tahsis süreçleri, 1953-78*

	Gerçek				Tahmin edilen ^b			
	1953	1963	1973	1978	1953	1963	1973	1978
A. Birikim (GSYİH'nın %'si)								
1. Yatırım								
a. tasarruf	11.5	12.0	14.8	17.8	16.3	18.0	19.6	20.5
b. Brüt yatırım	14.8	15.6	18.3	21.6	18.0	19.6	21.0	21.8
c. Sermaye girişi ^c	3.3	3.6	3.5	3.8	2.8	1.6	1.4	1.3
2. Devlet Geliri								
a. Hükümet* ¹	16.0	16.6	21.1	24.4	15.6	16.8	18.7	19.7
b. Vergi"	12.6	13.9	18.5	20.2	15.0	15.8	17.8	18.6
B. Tahsis (GSYİH'nın yüzdesi)								
1. İç talep								
a. Brüt yatırım	14.8	15.6	18.3	21.6	18.0	19.6	21.0	21.8
b. Kamu tüketimi	11.0	11.5	14.1	12.7	12.2	13.6	13.7	13.8
c. Özel Tüketim	77.6	76.6	71.2	69.4	71.5	70.1	68.9	68.2
d. Gıda tüketimi	41.4	38.9	28.9	27.4	33.9	30.4	26.7	25.1
2. Üretim								
<i>(faktör maliyetinde katma değer)</i>								
a. Öncelik	45.9	40.1	29.7	26.9	34.4	30.2	24.5	22.0
b. Endüstri	12.8	19.2	22.9	25.0	22.6	23.5	26.8	28.4
c. Araçlar	5.7	8.8	10.7	11.0	6.2	7.1	7.5	7.8
d. Hizmetler	35.6	31.8	25.7	37.1	36.2	38.8	40.5	41.2
3. Ticaret								
a. İthalat	11.3	9.6	11.4	9.9	17.0	16.2	15.6	15.3
b. ihracat	8.0	6.0	7.9	6.1	17.3	15.2	14.8	14.6
c. Birincil ihracat	7.4	4.0	4.1	3.3	10.8	9.7	8.3	7.6
d. İmalat ihracatı	0.6	1.0	1.8	1.2	4.4	4.8	6.0	6.6
e. hizmet ihracatı	—	1.0	2.0	1.6				
C. İşgücü tahsisi								
1. % Payı:								
a. Birincil emek	79.2	77.6	64.8	60.9	56.9	53.8	47.2	44.9
b. Sanayi işçiliği	7.4	10.1	13.6	15.3	15.8	17.9	21.7	22.9
c. Kamu hizmetleri ve hizmet işçiliği	13.4	12.3	21.6	23.8	17.4	28.2	30.8	31.9

Kaynak: Lelasun (19SJ)

" Tanımlar ve ölçümler Chenery ve Syrquin'e (1975, 180-87) uygundur.

^b Öngörülen paylar uygun toplamlara eklenmeyebilir; Chenery ve Syrquin'deki (1975) temel regresyonlardan .

^c Sermaye girişi, mal ve faktör dışı hizmetlerin net ithalatıdır.

^d Merkezi artı yerel yönetim geliri, tasarruf bonoları ve kamu faktörü geliri hariç. Vergi geliri KİT kurumlar vergisini içerir.

^e İmalat ve inşaatı içerir.

Diğer bir yapısal özellik, Türkiye ekonomisinde emeğin sektörel dağılımına ilişkindir. İmalattaki hızlı büyümeye rağmen, sanayinin (Tablo 1.2'deki gibi) toplam istihdam içindeki payı, ülkeler arası standartların önemli ölçüde altında kalmıştır. Bu gelişmenin karşılığı, birincil emeğin toplam istihdam içindeki payındaki çok yavaş düşüş olmuştur. Madencilğin istihdamda ihmal edilebilir bir paya sahip olduğu Türkiye ortamında, birincil emek büyük ölçüde tarımsal istihdama karşılık gelmektedir. Daha normal sektörel üretim kalıplarıyla birleşen bu yapısal özellik, sektörler arasında büyük gelir farklılıklarına yol açar ve genel gelir eşitsizliğini genişletir (5. Bölümde daha ayrıntılı olarak ele alındığı gibi)

Türkiye'nin yapısal eğilimlerine ilişkin incelememiz, 1970'lerin ortalarındaki dış şoklar olmasa bile, 1970'lerdeki kalkınma politikasının temel kaygısının, büyüme sürecinde daha normal bir ticaret yönelimine ulaşmak olması gerektiğini gösteriyor. Türkiye'nin karşılaştırmalı avantajının daha güçlü bir şekilde kullanılmasıyla, böyle bir politika değişikliği, birincil olmayan sektörlerde daha büyük bir emek emilimi yaratacaktı. Ayrıca, içe yönelimin uzun süre devam etmesi, çıktı yapısında, 1980 sonrası uyum programının ticaret-liberalleştirme hedeflerini karşılamak için büyük reel devalüasyonlar ve ücret kesintileri gerektirecek katılıklar üretti.

Sanayileşme çabasını hızlandırmak ve derinleştirmek için algılanan ihtiyaç, 1970'lerin çoğu boyunca resmi planlama sürecinin arka planını oluşturdu. Böylece, Türkiye'nin 1970'lerin ortalarındaki dış şoklara tepkisi, başlangıçta rezervlerin azaltılması ve ardından 1977 ortalarına kadar ağır kısa vadeli borçlanma yoluyla mümkün olduğu anlaşılan ertelenmiş bir iç uyum haline geldi. Faz 1'de büyük ölçüde fark edilmeyen fiyat bozulmaları, yalnızca ihracatta bir durgunluğa değil, aynı zamanda yerli üretimin ithalat yoğunluğunun da hızlı bir şekilde artmasına neden oldu. Ayrıca, hükümetin dış borç "stratejisi" özel sektör tarafında aşırı borçlanmayı teşvik etti. İkincisi, 1977 ortalarında neredeyse tüm rezervler tükendiğinde ve mevcut banka limitleri sonlandırıldığında ciddi bir ödeme krizini hızlandırdı.

Bu aşamada, Türkiye önemli borç yeniden planlamaları sağladı, ancak ödemeler dengesinde hızla kötüleşen pozisyonu durdurmak için yeterli taze dış kredi akışından yoksun kaldı. Yetersiz iç politika çareleri ve dizginlenmemiş parasal genişleme ile reel sektör, enflasyonist bir üretim daralması süreci yoluyla ithalat baskısına uyum sağladı.

Tablo 11. İmalatın zaman içinde gayri safi hasıla artışının kaynakları: ülkeler arası bir karşılaştırma* (yüzde olarak)

	Ortalama				
	Çıktı	Büyüme	İç talep	İhracat	İç
	(% yıl başına)		Genişleme	Genişleme	ikame
					GC'de
					katsayılar
Türkiye					
1953-63	6.4		81.0	2.2	9.1
1963-68	9.9		75.2	4.5	10.4
1968-73	9.4		76.2	10.7	-1.5
1973-77	8.0		100.4	-1.0	0.6
1978-81	-3.0		-36.7	81.5	-143.9

Kaynak: Kubo ve Robinson (1979); Türkiye için Lewis ve Urata (1983), 1973-81.

6.6.3. 1980 Askeri Müdahale Dönemi ve Karma Ekonomi Sistemi

1973 sonrası dönemde makroekonomik uyum ve borç analizi, Türkiye'nin karma ekonomi çerçevesinde kamu sektörü ve finansal sistemin kapsamı ve yapısı hakkında bir farkındalık gerektirir. Türkiye'nin iki savaş arası dönemdeki kalkınma sorunlarına sistemik bir tepkisi olarak devletçiliğin ortaya çıkışına dikkat çektik. Dönemin siyasi koşulları altında, kendi kendine yeterli olma kaygısı, yalnızca sosyal genel giderler ve hizmet sektörlerinde değil, aynı zamanda madencilikte ve hemen hemen imalat sektörünün tüm kollarında, devlete ait ve işletilen kamu işletmelerinin kurulmasına yol açtı.

Kamu işletmeleri, endüstri liderliğindeki büyüme için geçici bir araç olarak kurulmuş olsalar da, yine de ulusal ekonomide sağlam bir şekilde yerleşmişlerdir. 1950'de çok partili bir siyasi sisteme geçişten sonra, istihdam yaratma, bölgesel kalkınma ve sosyal zeminde diğer piyasa dışı müdahaleler için kurumsal araçlar olarak hizmet ettiler. 1963-77 yılları arasında, (ondan fazla işçi çalıştıran firmalar dahil) büyük imalat sanayiinin katma değerinde kamu sektörünün payı yüzde 45 civarındaydı. Benzer şekilde, 1963'ten 1977'ye kadar kamu sektörü, imalattaki toplam sabit yatırımın yaklaşık yüzde 45'ini ve ekonomideki toplam yatırımın yüzde 50-55'ini oluşturuyordu. Bununla birlikte, 1970 sonrası dönemde ekonomi, özel sektörün endüstriyel faaliyetlere giderek daha güçlü bir şekilde dahil olmasına tanık olmaya başladı.

Kamunun büyüme sürecindeki yerleşik konumu finansal sistemde baskılar yaratmıştır. Kamu işletmeleri genellikle büyük bütçe transferlerine, sosyal güvenlik kurumlarından finansmana ve merkez bankasından açık finansmana ihtiyaç duyuyordu. Böyle bir ortamda, finansal sistem, finansal kaynakların yönetilen kanallardan akmasını gerektiren oldukça bölümlü bir büyüme modeli sergiledi. Faiz oranları üzerindeki katı kontroller nedeniyle, mali sektör, kamu idaresi ve kamu teşebbüsleri tarafından alışılmadık derecede yüksek kredi kullanımı temelinde, parasal bileşeninin (merkez bankası ve mevduat bankaları dahil) hızlı büyümesi yoluyla genişledi.

Tablo 1.4, 1970, 1975 ve 1980 referans yılları için Türkiye'nin mali sisteminin yapısal özelliklerine ilişkin veriler sunmaktadır. Parasal sistemin genel mali sektör içindeki baskın payını göstermenin yanı sıra, veriler aynı zamanda nispeten küçük öz sermaye hacimlerini ve 1980 öncesi dönemde Türkiye'de bir sermaye piyasasının fiilen yokluğunu yansıtan reel sektörler tarafından tahvil ihraçları. Sermaye ve bono finansmanı için sınırlı kapsamla, özel şirketler sermaye oluşumu için mevduat bankalarına ve kendi kaynaklarına güvendiler. Bu durum, banka kredileri için satıcı piyasalarının gelişmesine, faiz oranlarında büyük marjlara ve iç pazarlar için kurulan yüksek maliyetli endüstrileri sürdürmek için kısıtlayıcı bir ticaret rejiminin güçlü bir şekilde tercih edilmesine yol açtı.

Tablo 12.Türkiye'nin mali sistemi, 1970-80

	1970	1975	1980
A. Finansal kurumların toplam varlıkları (GSMH'nin	76.7	80.1	66.6
B. Varlıkların dağılımı			
1. Para sistemi (Merkez bankası ve mevduat	68.4	73.3	84.7
2. Yatırım bankaları	12.4	11.5	6.3
3. Sosyal sigorta kurumları	14.4	11.8	6.4
4. Diğer kurumlar	4.8	3.4	2.6
Toplam	100.0	100.0	100.0
C. Yerli finansal olmayan net ihraçlar (reel sektörler)			
1. Toplam (GSMH'nin %'si)	59.7	57.8	47.8
2. Sektöre göre (%)			
a. Kamu sektörü	48.2	42.9	55.1
Yönetim	27.3	23.6	31.8
İşletmeler	20.9	19.3	23.3
b. Özel firmalar	37.3	47.6	37.3
c. Hane halkı ve diğerleri"	14.5	9.5	7.6
Toplam	100.0	100.0	100.0
3. Türe göre (%)			
a. hisse senetleri	8.9	11.2	6.9
b. borç sorunu			
tahviller	11.3	8.6	8.6
bağısız ^h	79.8	80.2	86.6
Toplam	100.0	100.0	100.0
4. Tutar (%)			
a. Finansal sistem	87.1	83.9	85.8
b. para sistemi	57.0	59.7	71.1

Kaynak: Mali varlıklar için Akyüz ve Ersel (1984, ek 2); Akyüz (1984) diğerleri için

Böylece, (1) kamu teşebbüsleri, (2) kısıtlayıcı bir ticaret rejimi ve (3) mali baskı olmak üzere üç ana kurumsal aracın eşzamanlı kullanımı, oldukça bölümlenmiş bir karma ekonomi sistemi üretti. 1980'den önce iç politika tartışmaları, Türkiye ekonomisindeki bütünleştirici fiyat ve planlama mekanizmalarının geliştirilmesinden ziyade, kamu ve özel sektörün göreceli büyüklükleri üzerinde odaklanıyordu.

Son olarak, veri sunumumuzla ilgili iki açıklama sırayla. İlk olarak, makroekonomik tartışmalarımızdaki kamu sektörü kavramı, merkezi hükümet, yerel yönetim, kamu iktisadi teşekkülleri ve çeşitli yardımcı kuruluşlar gibi kurumsal bileşenleri kapsayan geniş bir kavramdır. Bu bağlamda kamu kesimi açığı, merkezi yönetimin sözde konsolide bütçesindeki açıktan daha geniş bir toplamı ifade etmektedir. İkinci olarak, "kamu teşebbüsleri" ve "kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT)" terimlerinin birbirinin yerine kullanılmasının Türkiye'deki yasal düzenlemelere göre kesin olarak doğru olmadığı belirtilmelidir. KİT'ler, kamu teşebbüslerinin en büyük alt kümesini oluşturmaktadır ve işlevlerini yerine getirmeleri beklenmektedir. ticari işletme ilkeleri çerçevesinde. KİT dışı işletmeler, daha çok geleneksel anlamda kamu mallarının üretimine dahil olan kamu kurumları olarak görülmektedir. KİT'lerin ise mali olmayan (faal) ve mali alt kategorileri bulunmaktadır. Bu çalışmadaki genel kaygımız, borç ve düzeltmenin toplu analizi olduğundan, genellikle bu kurumsal ayrımlardan kaçınıyoruz ve aksi belirtilmedikçe, KİT'ler ve kamu teşebbüsleri terimlerini birbirinin yerine kabaca kullanıyoruz.

1980 Türkiye'de kaotik bir dönemdi. Siyasi şiddet ve huzursuzluk şehirlerde arttı ve kırsal bölgelere yayıldı. Parlamentonun çalışmaları neredeyse durma noktasına gelmişti ve ülke seçilmiş bir cumhurbaşkanı olmadan kaldı. 5 Eylül'de Ecevit, güçlü Batı yanlısı görüşleri Genelkurmay subaylarının onayını kazanan Demirel'in dışişleri bakanı Hayrettin Erkman'ı istifaya zorlamak için CHP'yi Erbakan ve onun MSP'si ile ittifak yaptı. Ertesi gün, MSP Konya'da büyük bir mitinge katıldı ve burada İslamcılar, güya bayrağa ve milli marşa saygısızlık ederek Türkiye'de İslam hukukunun eski haline getirilmesini talep etmek için gösteri yaptılar. Bu eylemler, Kemalizm'den açıkça vazgeçme ve orduya doğrudan meydan okuma olarak görüldü. 12 Eylül 1980 silahlı kuvvetler ülkenin kontrolünü ele geçirdi. Darbeye karşı örgütlü bir direniş yoktu; gerçekten de pek çok Türk bunu anarşinin tek alternatifi olarak memnuniyetle karşıladı. 1960 ve 1971 askeri darbelerinin hedefi kurumsal reform iken, 1980 eylemi önceki müdahalelerin yarattığı düzeni desteklemek için yapıldı. Beş üyeli bir yürütme organı olan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) atandı. Devlet başkanı olarak tanınan Orgeneral Evren başkanlık ediyordu. 21 Eylül'de MGK, ağırlıklı olarak sivil bir kabine kurdu ve yakın zamanda emekli olan amiral Bülent Ulusu'yu başbakan olarak atadı.

Ocak 1980'de ve sonrasında istikrar ve serbestleştirme politikalarının bir karışımının uygulamaya konmasıyla, ekonomi, ihracat genişlemesine ve piyasa güçlerine daha fazla güvenerek yeni bir uyum yoluna girdi. Türkiye, 1980-84'te önemli miktarda yeni borç verme ve borç erteleme aldı. Yeni politika duruşu, 1982-83'te ihracata dayalı bir toparlanma ve kabul edilebilir derecede bir kredibilite sağladı. 1984 yılında borç ertelemesinin sona ermesinin ardından, Türkiye dış borç servisinde bir artışla karşı karşıya kalmaya başladı. Bu, mali durumu zorladı ve yüksek reel faiz oranlarında iç borçlanmada büyük bir artış gerektirdi.

6.7. Anavatan Partisi dönemi (Liberal Ekonomi Dönem -İthalat Rejiminin Serbestliği)

6.7.1. Neoliberalizm Nedir?

Neoliberalizm, hem siyaseti hem de ekonomiyi kapsayan bir politika modelidir. Özel teşebbüsü destekler ve ekonomik faktörlerin kontrolünü hükümetten özel sektöre devretmeyi amaçlar. Birçok neoliberal politika, serbest piyasa kapitalizminin verimli işleyişi ile ilgilidir ve hükümet harcamalarını, hükümet düzenlemelerini ve kamu mülkiyetini sınırlamaya odaklanır (Yıldırım, 2019, s. 38).

Neoliberalizm genellikle 1979'dan 1990'a kadar Birleşik Krallık'ın başbakanı olan Margaret Thatcher'ın ve 1981'den 1989'a kadar ABD'nin 40. başkanı olan Ronald Reagan'ın liderliğiyle ilişkilendirilir. Daha yakın zamanlarda, neoliberalizm, kemer sıkma politikaları ve hükümetin sosyal programlara yaptığı harcamaları kısma girişimleriyle ilişkilendirildi.

Neoliberalizme, demokrasi, işçi hakları ve egemen ulusların kendi kaderini tayin hakkı için potansiyel tehlikesi de dahil olmak üzere birçok eleştiri vardır. Ayrıca şirketlere çok fazla güç vermek ve ekonomik eşitsizliği kötüleştirmekle suçlanır. Bununla birlikte, serbest ticaret, endüstri devegülasyonu, gelir vergisi ve sermaye kazançları vergi indirimleriyle ilgili neoliberal girişimlerin tümü iki partili desteği aldı. Neoliberalizm, serbest ticaret, kuralsızlaştırma, küreselleşme ve hükümet harcamalarında azalmaya vurgu yapan politik ve ekonomik bir felsefedir. Bu, bireylerin ve toplumun ekonomik sorunlarına asgari miktarda hükümet müdahalesini öngören bir düşünce okulu olan laissez-faire ekonomisi ile ilgilidir. (Keynes, 2008, s. 52-58).

Neoliberaler, liberteryenler için aforoz olan büyük endüstrilerin kurtarılması gibi önlemlere genellikle karşı çıkmazlar. Neoliberal politikalar muhafazakar ve birçoğunun siyasi inançlarına aykırı olarak kabul edilebilirken, serbest ticaret anlaşmaları, ulaşım, kamu hizmetleri ve bankacılık endüstrilerinin devegölasyonu ve üst gelir vergisinde kesintiler gibi çeşitli neoliberal girişimlerinin dikkate alınması gerekir (Keynes, 2008, s. 52-58).

6.7.2. Anavatan Partisi dönemi (Özal Dönemi)

Türk ekonomisinin dünya pazarlarına açılma sürecinin 1980-83 dönüşümü ile başladığı ve 1989-90 yıllarında tamamlandığı kabul edilmektedir (Yeldan, 2001: 25). ANAP'ın iktidarda olduğu (1983'ten bu yana) mal piyasalarının dış pazarlara açıldığı ve ithalat rejiminin serbestleştirildiği bu dönem, "Özal Dönemi" olarak da anılır.

Özal'ın liberal politikalarıyla hayata geçirdiği ihracat seferberliğiyle dünya pazarlarıyla tanışan Anadolu merkezli yeni girişimci sınıf, açılımcı yeni süreçlere çok hızlı bir şekilde adapte olmuştur. Özellikle serbest pazarın kurallarını benimseyerek kendisine açılan imkanları değerlendiren bu girişimciler, ihracat temelli ekonomik stratejilere yönelerek Anadolu şehirlerinde ekonomik canlanmanın temsilcileri olmuşlardır (Çaha, 2004:). Türkiye'de iç piyasadaki önemli alanların daha önce devlet destekli büyük burjuvazi ile kapatılmış olması, ülke içerisinde sıkışmış olan ticaret ve sanayinin tek gelişim olanağı olarak yeni girişimcileri ihracata yönlendirmiştir (Alkan, s.78).

Küçük ve orta ölçekli bu girişimciler, yeni pazarlar bulma arayışının yanında ülkenin uluslararası piyasalarda rekabetçi bir aktör olarak yer edinmesi için karşılırlarına çıkan ihracat olanaklarının tümünü değerlendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede özellikle İslam coğrafyası, Uzakdoğu ve Afrika ülkeleriyle ticari ilişkiler kurulması bu yeni sınıf için öncelikli pazarlar olarak ön plana çıkmıştır (MÜSİAD, 1994). Aynı zamanda Özal ile birlikte imalat sanayi için önemli bir alt yapı fırsatı sunan organize sanayii bölgesi düzenlemesinin yaygınlaşması, bu küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) üretim kapasitelerini geliştirmiştir (Taşkın 2006: 21).

Ayrıca para politikası ve kur sisteminde değişiklikler dikkati çekmektedir. 1980'de devaölasyon yapılarak esnek kur sistemine geçilmiştir. 1983'te Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu değiştirilerek döviz kullanımında serbestlik sağlanmıştır. 1989'da ise TL'nin yabancı paralara konvertibilirlik kararı alınmıştır.

- 1980'de Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) tarafından üretilen malların fiyatlarının gerçekçi düzeye çıkarılması ve "katı bütçe disiplini" prensibi çerçevesinde kademeli olarak fiyatların serbestçe belirlenmesi ilkesine geçilmiştir.
- Faiz oranlarında değişiklik yapılarak gerçekçi piyasa faiz oranlarına geçiş yapılmıştır.
- Bunlara ek olarak diğer politikalar da şu şekilde sıralanmaktadır:
- Altyapı sistemlerinin modernizasyonuna bağlı olarak telekomünikasyon sistemlerinin hızlı geliştirilmesi ve modernizasyonu yapılmıştır.
- 1984'te enerji sektöründe yap-işlet-devret modeli uygulamaya konmuştur.
- 1981'de Sermaye Piyasası Kanunu çıkarılarak Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) oluşturulmuş ve etkin işleyişi sağlanmıştır.
- Vergide önemli değişiklik yapılarak KDV'ye geçiş yapılmıştır.
- 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) kurulmuştur.
- 1986'da Serbest Bölgeler Kanunu çıkarılmıştır.

- Yasal tekeller kaldırılmış, özelleştirme kanunu çıkarılmıştır.
- İç borçlanma sistemi geliştirilmiştir.
- 1987’de AET’ye tam üyelik başvurusu yapılmıştır (Türkkan, 2016: 82-84)

Tablo 13’de görüldüğü gibi Özal’ın başbakanlık döneminde yürütülen dışa açık ekonomi politikaları ve piyasaya dönük uygulamalar büyüme oranlarında sürekli bir artış sağlamıştır. Bu artış 1988 yılına kadar ortalamanın üzerinde seyretmiştir.

Tablo 13. Gayri safi yurtiçi hasıla değerleri (1983-1989)

Yıllar	Değer (TL)	Büyüme hızı %
1983	57 332 998	5,0
1984	61 181 164	6,7
1985	63 776 134	4,2
1986	68 248 101	7,0
1987	74 721 925	9,5
1988	76 306 292	2,1
1989	76 498 311	0,3

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (2020)

Tablo 13’de ANAP Dönemi’nde sabit fiyatlarla kişi başına GSYH’nin 1988 yılına kadar arttığı ve bunun büyüme oranlarına yansıdığı görülmektedir. 1983 yılında kişi başına düşen GSYİH değerinin 1.261 ABD doları olduğu, 1989 yılında ise bu değer 1.933 ABD dolarına ulaştığı görülmektedir.

Tablo 14. Kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla değerleri (1983-1989)

Yıllar	Sabit (1998) fiyatlarla kişi başına GSYH	
	Değer TL	Büyüme hızı %
1983	1 197 831	2,4
1984	1 246 814	4,1
1985	1 267 764	1,7
1986	1 326 932	4,7
1987	1 421 623	7,1
1988	1 420 577	-0,1
1989	1 393 590	-1,9

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (2020)

Tablo 15. Türkiye'nin dış ticaret istatistikleri (1983-1991)

Yıllar	İhracat (Değer)	Değişim Change (%)	İthalat (Değer)	Değişim (%)	Dış Ticaret Dengesi Değer	Dış Ticaret Hacmi Değer	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
1983	5 727 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7 133 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7 958 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7 456 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10 190 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11 662 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11 624 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12 959 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (2020)

6.8. Koalisyonlar Dönemleri

Türkkan'a göre 1993-2002 yılları arasında yaşanan bu krizler istikrarsızlıkla birlikte köklü reformları da beraberinde getirdi. 5 Nisan Kararları (1994), 1995 Gümrük Birliği Kararları, 1999 Enflasyonla Mücadele-IMF Programı ve 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın Türkiye'de önemli kurumsal reformların yapılmasını sağladığını belirtti (2016: 87-90).

Türkiye'de koalisyon dönemleri ile birlikte önemli krizlerin yaşandığı bu dönemde uygulanmaya çalışılan ekonomik programların, sonraki dönemlerde uygulanan politikaların anlaşılması açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

5 Nisan İstikrar Programı'nda ekonomide yapısal düzenlemelere yönelik bir dizi tedbirin de yer aldığı görülüyor. Bu önlemlerden bazıları; KİT'lerin özelleştirilmesi, tarımda destekleme alımlarını daha rasyonel hale getirmek ve kapsamını daraltmak, kamuda istihdamı sağlıklı kılmak ve yerel yönetimlere daha fazla yetki bırakmaktır (Şen, 2003: 485).

Ekonomide yapısal iyileşmeyi ve uzun vadeli istikrarı hedefleyen 5 Nisan İstikrar Programı'nın önlemleri şu şekilde açıklanmaktadır (Şahin, 2007: 227-231):

- Piyasalarda denge ve istikrarı sağlamaya yönelik tedbirler
- Kamu sektörünün mali dengesini sağlamaya yönelik tedbirler
- Ödemeler dengesi açıklarını kapatmaya yönelik tedbirler
- Ekonomide yapısal düzenlemelere yönelik tedbirler.

5 Nisan İstikrar Programı tedbirlerinin kısa vadede başarılı olduğu, döviz piyasasında istikrar sağladığı, ödemeler dengesi açıklarını kapattığı ve 1994 yılı kamu gelir-gider dengesini kısmen sağladığı ancak başarıya ulaşamadığı kabul edilmektedir. Ekonomideki enflasyon oranı ve fiyat istikrarı gibi önemli konulardadır (Sen, 2003: 485).

Refah-Yol Hükümeti'nin ardından Türkiye'de siyasi ve sosyal alanda olduğu kadar ekonomik alanda da son derece zor günlerin yaşandığı görüldü. Ancak 1999 yılı sonunda 57. Türkiye Hükümeti, uygulamaya koyduğu Yeni Ekonomik Program ile giderek kötüleşen ve bunalıma giren ekonomiyi düzeltmeye ve istikrarı yakalamaya çalıştı. Ancak 2000 yılında bankacılık ve finans piyasalarında

patlak veren kriz ve 19 Şubat 2001'deki Milli Güvenlik Kurulu Krizi, zaten sıkıntılı olan ekonominin daha da kötüye gitmesine neden oldu. Bu kötü gidişata çare olarak Ecevit Hükümeti tarafından Türkiye'ye davet edilen Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Dr. Kemal Derviş (Sen, 2003: 485) tarafından “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) hazırlanmıştır.

Tablo 16. Gayri safi yurtiçi hasıla değerleri (1990-2001)

Yıllar	Değer (000 000 TL)	Büyüme hızı
1990	83 578 464	9,3
1991	84 352 830	0,9
1992	89 400 745	6,0
1993	96 590 370	8,0
1994	91 320 722	-5,5
1995	97 887 800	7,2
1996	104 745 151	7,0
1997	112 631 203	7,5
1998	70 203	-
1999	67 841	-3,4
2000	72 436	6,8
2001	68 309	-5,7

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr (2020)

Tablo 14'te 1990-2001 yılları arasında kişi başına düşen GSYİH'dan da anlaşılacağı üzere, Türkiye koalisyonlar ve kriz dönemlerinde beklenen büyüme oranlarına ulaşamamış ve çoğu zaman önemli bir daralma yaşanmıştır. Yukarıda açıklandığı üzere 1994, 1999 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin verilere yansıdığı tabloda görülmektedir.

6.9. Ak Parti Hükümetleri Dönemi

AK Parti, Türkiye’de çok partili hayatın başlangıcından bu yana tek başına hükümet kuracak çoğunluğu yakalamış ve iktidar olmuş siyasal bir partidir. Parti bu yönüyle Türkiye’nin siyasal tarihi içerisinde önemli bir kırılma noktasını temsil etmektedir (Yıldırak, 2023:72). AK Parti RP’nin devamı ve ‘‘laiklik karşıtı eylemlerin odağı olmak’’ suçlamasıyla 2001 tarihinde kapatılan Fazilet Partisi (FP) içinde ortaya çıkan fikir ayrılığı sonucu yaşanan yol ayrımıyla birlikte Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan’ın başını çektiği, Millî Görüş hareketinden ayrılarak farklı bir çatı altında birleşen ‘yenilikçi grup’ tarafından 14 Ağustos 2001 tarihinde Türkiye’nin 39’uncu partisi olarak kurulmuştur (*Hürriyet*, 10.04.2022).

2004 tarihinde düzenlenen Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumunda AK Parti’ yaşamında yeni bir siyaset tarzını, yeni bir anlayışı temsil ettiğini” ifade eden Erdoğan, partiyi “muhafazakarlık temelinde bir kitle partisi” olarak tanımlamıştır. Aynı konuşmanın devamında AK Parti’nin siyasal anlayışını “geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik ve köktenci olmayan bir değişim” üzerine konumlandırıran Erdoğan, partinin siyasi kimliğini ise “muhafazakâr demokrat” olarak vurgulamıştır (Erdoğan, 2004, s.7-12).

Tablo 15'te AK Parti'nin ilk iki döneminin büyüme oranlarına baktığımızda bu dönemde sürekli bir büyümeden söz edebiliriz. Ancak dünya genelinde yaşanan 2008 krizinin Türkiye'yi de etkilediği ve bunun 2008-2009 rakamlarına olumsuz yansıdığı görülmektedir. Buna rağmen Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'nın katı bir şekilde uygulandığı bu dönemde büyüme rakamları ortalamanın üzerinde gerçekleşti.

Tablo 17. Gayri safi yurtiçi hasıla değerleri (2002-2011)

Sabit fiyatlarla GSYH		
Yıllar	Değer/ 000 000 TL	Büyüme hızı/ %
2002	72 520	6,2
2003	76 338	5,3
2004	83 486	9,4
2005	90 500	8,4
2006	96 738	6,9
2007	101 255	4,7
2008	101 922	0,7
2009	97 003	-4,8
2010	105 886	9,2
2011	115 175	8,8

Tablo 16'teki verilere göre Türkiye'de 2002-2011 yılları arasında kişi başına düşen GSYİH değerleri dikkate alındığında önemli bir artış olduğu görülmektedir. 2008 krizinin de etkisiyle 2008 ve 2009 yıllarında büyüme rakamlarının negatif (-) olduğu, yani ekonominin küçüldüğü görülmektedir. Ancak 2010 ve 2011 yıllarında toparlanan ekonomide büyüme oranı tabloda görüldüğü gibi %7'nin üzerinde gerçekleşti.

Tablo 18. Dönemler itibarıyla yıllık ortalama reel büyüme hızları

Dönemler	Tarım	Sanayi	Hizmetler(*)	İnşaat	GSYH
1950-1959	6,2	9,1	6,7	8,2	7,0
1960-1969	1,7	9,4	6,6	6,1	5,3
1970-1979	1,6	5,9	5,8	2,7	4,7
1980-1989	0,6	6,3	4,3	6,7	4,0
1990-1999	1,7	4,5	4,3	1,4	3,9
2000-2009	1,9	3,8	4,1	5,9	3,9
2010-2019	3,3	6,4	5,9	7,4	5,8
2003-2021	2,6	6,3	5,5	6,6	5,4

Tablo 19. Dönemler itibarıyla yıllık ortalama reel büyüme hızları

Yıllar	GSYH (USD)	Kişi Başına Gelir (USD)	Büyüme	TÜFE
2002	238	3.581	6,4	29,8
2003	312	4.968	5,9	18,4
2004	404	5.961	9,4	9,3
2005	499	7.304	8,9	7,7
2006	548	7.906	7,3	9,6
2007	677	9.656	5,0	8,4
2008	663	10.931	0,9	10,1
2009	645	8.980	-4,8	6,8
2010	748	10.560	8,9	6,4
2011	730	11.205	10,7	10,5
2012	877	11.588	4,7	6,2
2013	951	12.480	8,9	7,4
2014	934	12.112	5,0	8,2
2015	855	11.019	5,9	8,8
2016	861	10.883	3,2	8,5
2017	851	10.616	7,4	11,9
2018	789	9.693	2,9	20,3
2019	749	9.093	0,5	11,5

7. SONUÇLAR

Cumhuriyetin doğuşunda Türkiye'nin sanayi temeli zayıftı çünkü Osmanlı sanayileri kapitülasyonlarla baltalanmıştı. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı (1919-22) da Türk ekonomisini büyük ölçüde bozmuştu. Yeni Cumhuriyet kuruluşunda ekonomik olarak güçlenmesinde en önemi çıkış olarak en iyi yaptığı sektör olarak tarım görünüyordu. Fakat bunun önünde en büyük engel geleneksek tarımdı, tarımda makineleşme yönelmeden yeterli üretim sağlanamazdı. Atatürk bu dönemde tarımsal kalkınmayı sağlamak için tarım makineleri ithaline ve üretime yöneldi çok kısa zamanda meyvelerini verdi. 1923'ten 1926'ya kadar, tarımsal üretim yüzde 87 arttı. Sanayi ve hizmetler, 1923'ten 1929'a kadar yılda yüzde 9'dan fazla büyüdü; ancak on yılın sonunda ekonomideki payları oldukça düşük kaldı.

1930'larda üretim ekonomisi büyük miktar devletçi bir yapıya sahipti. Tarım üretiminde gelişim sanayi üretiminde yeterince sağlanamamıştır. Türkiye'nin ekonomik gelişimi Büyük Buhran ile bir dönüm noktasına ulaştı. 1930larda, Türk tarım ürünlerinin fiyatlarında keskin düşümlere ve buna bağlı olarak milli gelirde düşüşe neden oldu. Sanayinin yavaş gelişmesinden memnun olmayan Türkiye'nin liderleri alternatif politikalar aramaya başladılar. Keynes'in ekonomik düşüncesindeki müdahaleci eğilim, Sovyetler Birliği'nin ağır sanayiye geliştirme hamlesinin bariz başarıları da Türk düşünürlerini etkiledi, sonuçta Türk politikası esas olarak Batı'dan ödünç aldı.

Türkiye 2. Dünya Savaşı'na girmemesine rağmen savaşın etkilerini en güçlü şekilde hissetmiş ve devletin savaş ekonomisi kapsamında ciddi harcamalar yapmasına neden olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi, kentlilerin ve ordunun temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ticareti denetim altına almakta, polis denetimi altında sıkı bir fiyat denetimi ve sınırlaması politikası uygulamaktadır. Savaşın yol açtığı kıtlıkların neden olduğu talep artışından yararlanmak için piyasa ve özellikle fiyatlar üzerindeki kontrolden kaçınmak ve böylece enflasyon pahasına üretimi teşvik etmektir.

II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Türkiye'nin kendi milli ekonomisini yaratma gereklilikleri ve bu çerçevede "milli" bir burjuvazi yaratma çabası yeniden gündemin ana belirleyicisi oldu. 1933 yılında başlayan Türk ekonomisini kalkındırma çabaları, ülkenin kendi kendine yeterli hale gelmesi amacını taşımaktadır. Yabancı sermaye ve yabancı mallar, ulusal bağımsızlığı tehlikeye atacak unsurlar olarak görülmektedir (Coşar, 1995: 97).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda, ekonomi çok daha geniş bir mal ve hizmet yelpazesi sunabilir hale geldi.

1950'den sonra ülke yaklaşık olarak her on yılda bir ekonomik aksamalar yaşadı; En ciddi kriz 1970'lerin sonunda meydana geldi. Her halükarda, ihracatta keskin bir artışın damgasını vurduğu, endüstri liderliğindeki hızlı bir genişleme dönemi, bir ödemeler dengesi kriziyle sonuçlandı.

Türk ekonomisi, 1950'lerin başında, tarım üretimindeki ve birincil ihracattaki (tarımla bağlantılı) hızlı bir artışın yardımıyla hızla genişledi. Bununla birlikte, 1954'teki büyük mahsul kıtlığından sonra, ekonomi bir döviz kısıtlaması aşamasına girdi ve 1953-58 döneminde yılda ortalama yüzde 4 civarında olan GSMH büyümesi sağlandı. Bu dönemde Demokrat parti liberal ve serbest piyasa modeli tercih etmesine rağmen halk bu yatırımları yapacak gücü yoktu. Bu nedenle Demokrat parti KİT (Kamu iktisadi Teşebbüsleri) kurmuştur. Bu dönemde daha da devletçi bir ekonomiye ulaşmıştır. Kamu işletmelerinin açıklarının ve tarımsal destek alımlarının merkez bankası tarafından finanse edilmesi yüksek enflasyonla sonuçlandı ve bu da sonunda 1958 ortalarında IMF tarafından tasarlanmış bir istikrar ve devalüasyon programının gönülsüzce uygulamaya konulmasına yol açtı. Bu program, çok taraflı bir anlaşma kapsamında oldukça büyük bir dış mali yardım ve borç konsolidasyonu paketi ile desteklenmiştir.

(1960-1980) dönemleri askeri Müdahaleler dönemi olarak adlandırılır. 1960 Milli Birlik Komitesi'nin oluşturduğu hükümet bütçe açıklarından, kamu iktisadi teşekküllerinin ve Merkez Bankası'nın devlet bütçesinin finansmanı etmesi enflasyonist sonuçlarından, iç ve dış borçların yükünden, dış ticaret zorlukları ve milli değer gibi ekonomik sorunlardan kaynaklandığını belirtmiştir. Bu sorunların kaynağını ekonominin plansız ve liberal bir anlayışla yönetilmesine bağladı (Milliyet Gazetesi: 18 Haziran 1960).

1950'den sonra ülke yaklaşık olarak her on yılda bir ekonomik aksamalar yaşadı; En ciddi kriz 1970'lerin sonunda meydana geldi. Her halükarda, ihracatta keskin bir artışın damgasını vurduğu, endüstri liderliğindeki hızlı bir genişleme dönemi, bir ödemeler dengesi kriziyle sonuçlandı.

1960 ve 1971 askeri müdahaleleri sebebi olarak ekonomik zorluklardan kaynaklansa da, her müdahaleden sonra Türk siyasetçiler devlet harcamalarını artırarak ekonominin zayıflamasına neden oldu. Ciddi yapısal reformların yokluğunda, Türkiye, genellikle dış borçlanma ile finanse edildi, borç ödeme faiz maliyetleri ekonomileri daha zora soktu.

Uluslararası Para Fonu (IMF) yönergelerine uygun olarak Türk lirasındaki devalüasyonlar ve yabancı mallara yönelik iç talebi azaltmaya yönelik kemer sıkma programları uygulandı.

1970'lerin sonlarında, Türkiye ekonomisi belki de Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden bu yana en kötü krizine ulaştı. Türk makamları, 1973-74'te dünya petrol fiyatlarındaki keskin artışın etkilerine uyum sağlamak için yeterli önlemleri almayı başaramadı ve ortaya çıkan açıkları, yabancı borç verenlerden kısa vadeli kredilerle finanse etti.

1979'da enflasyon üç haneli rakamlara ulaşmış, işsizlik yüzde 15'lere çıkmış, sanayi kapasitesinin ancak yarısını kullanabiliyor ve devlet dış borçların faizini bile ödeyemiyor hale gelmişti.

Türkiye, ancak hükümetin kalkınmaya yönelik ithal ikameci yaklaşımında büyük değişiklikler yapılması halinde krizsiz kalkınmayı sürdürebilecek gibi görünüyordu.

1980'lerde tarımın GSYİH yüzdesi olarak görece düşüşüne rağmen, tarım sektörü dış ticarete önemli bir rol oynadı. Türkiye birçok tarım ürünüde karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir ve hububat, bakliyat, endüstri bitkileri, şeker, kuruyemiş, yaş ve kuru meyve, sebze, zeytinyağı ve hayvancılık ürünleri ihraç etmektedir. 1980'te, tarımsal ihracat, toplam ihracatın yaklaşık yüzde 60'ını oluşturuyordu. Türk, sanayi üretiminin artmasına rağmen, 1990'ların ortalarında kadar tarım ekonominin önemli bir sektörü olmaya devam etti.

Türkiye ekonomisi temelinde tarımsal üretim kaynaklıydı. Ana ihracat pazarları, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleridir. 1990'ların başında, tarım ürünleri toplam ihracatın yüzde 15'ini oluşturuyordu. Üretilen ihracatın yaklaşık yüzde 50'si tarım sektöründen sağlanmaktaydı;

1980 'lere kadar Türkiye devletçi kalkınma stratejisine tabi olmuştur. 1980'den sonra ithalat düzenlemelerinin serbestleştirilmesine rağmen, 1990'ların ortalarında petrol, makine ve endüstriyel hammaddeler Türkiye'nin ithalatının büyük bölümünü oluşturmaktaydı.

Türk ekonomisinin dünya pazarlarına açılma sürecinin 1980-83 dönüşümü ile başladığı ve 1989-90 yıllarında tamamlandığı kabul edilmektedir ANAP'ın iktidarda olduğu (1983-89) mal piyasalarının dış pazarlara açıldığı ve ithalat rejiminin serbestleştirildiği bu dönem, "Özal Dönemi" olarak da anılır.

Özal'ın liberal politikalarıyla hayata geçirdiği ihracat seferberliğiyle dünya pazarlarıyla tanışan Anadolu merkezli yeni girişimci sınıf, açılımcı yeni süreçlere çok hızlı bir şekilde adapte olmuştur. Özellikle serbest pazarın kurallarını benimseyerek kendisine açılan imkanları

değerlendiren bu girişimciler, ihracat temelli ekonomik stratejilere yönelerek Anadolu şehirlerinde ekonomik canlanmanın temsilcileri olmuşlardır.

Küçük ve orta ölçekli bu girişimciler, yeni pazarlar bulma arayışının yanında ülkenin uluslararası piyasalarda rekabetçi bir aktör olarak yer edinmesi için karşılarına çıkan ihracat olanaklarının tümünü değerlendirmeye çalışmıştır.

Aynı zamanda Özal ile birlikte imalat sanayi için önemli bir alt yapı fırsatı sunan organize sanayii bölgesi düzenlemesinin yaygınlaşması, bu küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) üretim kapasitelerini geliştirmiştir.

Ayrıca para politikası ve kur sisteminde değişiklikler dikkati çekmektedir. 1980’de devaülasyon yapılarak esnek kur sistemine geçilmiştir. 1983’te Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu değiştirilerek döviz kullanımında serbestlik sağlanmıştır. 1989’da ise TL’nin yabancı paralara konvertibilirlik kararı alınmıştır. Gerçekçi piyasa faiz oranlarına geçiş yapılmıştır. Ayrıca;

Altyapı sistemlerinin hızlı geliştirilmesi ve modernizasyonu

Enerji sektöründe yap-işlet-devret modeli

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

KDV’ye geçiş yapılmıştır.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)

Serbest Bölgeler Kanunu

Özelleştirme kanunu çıkarılmıştır.

İç borçlanma sistemi geliştirilmiştir.

AET’ye tam üyelik başvurusu yapılmıştır

Özal’ın Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte koalisyon dönemine girilmiştir. 1993-2002 (Koalisyonlar Dönemleri) yılları arasında yaşanan krizler istikrarsızlıkla birlikte köklü reformları da beraberinde getirdi. 5 Nisan Kararları (1994), 1995 Gümrük Birliği Kararları, 1999 Enflasyonla Mücadele-IMF Programı ve 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın Türkiye’de önemli kurumsal reformların yapılmasını sağlamıştır.

Refah-Yol Hükümeti’nin 5 Nisan İstikrar Programı’nda ekonomide yapısal düzenlemelere yönelik bir dizi tedbirin de yer aldığı görülüyor. Bu önlemlerden bazıları; KİT’lerin özelleştirilmesi, tarımda destekleme alımlarını daha rasyonel hale getirmek kamuda istihdamı sağlıklı kılmak ve yerel yönetimlere daha fazla yetki bırakmaktır.

5 Nisan İstikrar Programı tedbirlerinin kısa vadede başarılı olduğu, döviz piyasasında istikrar sağladığı, ödemeler dengesi açıklarını kapattığı ve 1994 yılı kamu gelir-gider dengesini kısmen sağladığı ancak başarıya ulaşamadığı kabul edilmektedir.

Refah-Yol Hükümeti’nin ardından gelen hükümetler Türkiye’de siyasi ve sosyal alanda olduğu kadar ekonomik alanda da son derece zor günlerin yaşandığı görüldü. Ancak 1999 yılı sonunda 57. Türkiye Hükümeti, uygulamaya koyduğu Yeni Ekonomik Program ile giderek kötüleşen ve bunalıma giren ekonomiyi düzeltmeye ve istikrarı yakalamaya çalıştı. Ancak 2000 yılında bankacılık ve finans piyasalarında patlak veren kriz ve 19 Şubat 2001’deki Milli Güvenlik Kurulu Krizi, zaten sıkıntılı olan ekonominin daha da kötüye gitmesine neden oldu. Bu kötü gidişata çare olarak Ecevit Hükümeti tarafından Türkiye’ye davet edilen Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Dr. Kemal Derviş tarafından “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” (GEGP) hazırlanmıştır.

Ak Parti Hükümetleri Dönemi (2002-sonra) koalisyon dönemlerinde yaşanan sıkıntılar toplum tarafından tek başına iktidar olma fikri toplumda kabul görmüştür. Refahyol hükümetinde başarılı hizmetleri olan Yenilikçiler olarak görülen siyasetçilerin kurdukları AK parti hükümetleri 2002

yılında tek başına iktidara seçildi. Bu dönemde Avrupa birliğiyle iyi ilişkiler kurmuştur. Dışa açık, serbest piyasa ekonomi ve liberal ekonomi modeli tercih etmiştir. Bu dönemde yıllarca çözülemeyen hak ve özgürlükler alanında yaşanmıştır. Ulaşım ve altyapı genel sağlık hizmetlerindeki, Milli eğitim, düşük gelirli konut yapımı, savunma sanayi,... bu dönemde hızlı bir artış göstermiştir. İhracata yönelik yatırımlarla büyük gelişme kaydetmiştir. Ayrıca terör örgütlerine karşı yaptığı sınır dışı operasyonlarla terörle mücadele başarı sağlanmıştır.

Bu dönemde yerli sanayi – milli sanayi kavramı toplum tarafından içselleştir. İlk yerli araç, yerli, silah, hava savunma sistemi, İHA, SİHA, milli uydu, milli savaş gemisi, milli uçak, milli helikopter. Vs pek çok ilkler bu dönemde yaşanmıştır. .

Sonuç olarak;

Avrupa yaşanan sanayi devrimi etkileri özellikle 18.yy' itibaren Osmanlı devletine etkisi altına almıştır. Osmanlı bu dönemde yaşadığı ekonomik zorluklardan dolayı sanayi devriminden yeterince yararlanamamıştır. Bu Osmanlı halkları arasında hem fikişel hemde etnik ayrışmalara neden olmuştur. Bunlar en önemli akım milliyetçilik fikri olarak gelişmiştir. Osmanlı tebası olarak görölün, Bulgarlar, Sırlar, Rumlar, Ermeniler bu milliyetçilik akımların etkilenmiş ve isyanlar olmuştur. Bu hareketler Osmanlı devletine içe dönük yaşamasına ve devleti koruma güdüsü gelişmelere ayak uydurmasına neden olarak görölmüştür. Bu gelişmeler aynı zamanda Osmanlı aydınları üzerinde etkileri olmuştur. Bu akımlar Modernizm, batıcılık, gibi batı fikir akılları oludğu gibi, Osmanlılık, Türkçölük, İslamcılık Osmanlı toplumunun kabullendiğı fikir akımlarının gelişmesinde sağlamıştır. Bu fikir akımları Osmanlının yıkılmasına neden olsada Türkiye Cumhuriyetinin Kurulmasını sağlamıştır. Bu fikirler Yeni Cumhuriyetin Siyasal hareketlerinde kendine yer bulmuştur. Milliyetçilik akımı, Cumhuriyetçi Millet partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi. Milliyetçi hareket partı, Kürt Milliyetçilik Partileri Hedep, Sodep, EMEP, HDP, İslamci ve Muhafazakar Partiler, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Refah Partisi, DYP, ANAP, Ak Parti vs,, Cumhuriyetçi ve Sosyal Demokrasi Partileri, CHP, DSP, vs olarak Türk siyasetinde fikirlerin siyasi partilere dönüştüğü kurumlar olarak görev yapmaktadır. Tüm siyasi partilerin temel hedefleri Türkiye Cumhuriyetin geliştirmek olsada seçtikleri ekonomi model farklılaştığı görölmektedir. Cumhuriyetçi Siyasi partiler korumacı – mühadelecı bir yöntem izlerken, İslamcı ve Muhafazakar partileri halka inacesal hak ve özgürlükleri kullandırma, düşük faizli para yöntemler izlemektedir. Bu durum dünya ekonomik düzeninde zamanla kaybolsada fikir olarak halen kullanılmaktadır.

Osmanlı miras alınan ekonomik düzenimiz kuruluşunun cumhuriyetin 100. yılına kadar pek çok sıkıntılar ve krizler yaşamıştır. Bu krizlerin temel sebebi ekonomimizin zayıflıklarından kaynaklanmaktadır. Bu yüz yıl boyunca gelen hükümetler Türkiye'nin ekonomik gerçeklikleri üzerine ekonomik programları ve modeller kullanmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Devletçi – milli ekonomik modeller, yerini özel-kamu modeline, sonrada müdahaleci-liberal, liberal ve neo liberal ekonomik modellere dönüşmüştür. Bu dönüşüm ekonomik gelişim süreciyle paralellik göstermiştir. Silahlı kuvvetlerin Türkiye Cumhuriyeti koruma duygu düşüncesi hükümetler üzerinde baskıların oluşturduğu dönemlerde olmuştur. Bu dönemler Modern Türkiye'nin gelişimini geciktirse de, bu dönemlerde kısa sürede vazgeçerek sivil yönetime geçilmesi Türk siyasi hareketinde önemli olarak görölmelidir.

KAYNAKLAR

- Akat A.S (1984), *Alternatif Büyüme Stratejisi İktisat Politikası Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul: 1984
- Akçetin, N. Ç. Ve Akçetin. E (2013). “Liberalizmin Dönüşümü”. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2):. 15-26
- Akçura Y (1976), *Üç Tarz-ı Siyaset*, TTK, Ankara.
- Akdemir, F (2009). “John Locke’un Liberal Siyaset Felsefesinin Metafizik Arkapları”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19): 184-201.
- Akdemir, S (2008), “Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları ve Ekonomik Sonuçları”, Gülen Elmas Arslan (eds.), *Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları): 322-346.
- Akın, M. H (2018) Turgut Özal Ve Anavatan Partisi Muhafazakârlığı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 15(55) , 121-139.
- Aktan, C. C (2017). *Demokrasi Eleştirisi ve Demarşı*. Orion Kitabevi, Ankara.
- Akyol, M (2009), *Stand By Anlaşmaları Çerçevesinde Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarındaki Dönüşüm*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Alpar C (1974), *Türkiye’nin Planlı Döneminde İmalat Sanayiini Korumaya Dış Ticaret Politikası*, AİTİA. Yayın No: 74, Ankara, 1974.
- Alpay, Y (2008). *Türkiye Ekonomi Tarihi*, Akademia Yayınları, İstanbul, 2008.
- ANAP, (2004). *2000’e 5 Kala Türkiye’nin Hedefleri*, ANAP Siyasi ilişkiler Planlama ve Eğitim Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1994, sf:17
- Arık, Remzi Oğuz (1943c), “Bizim Milletçiliğimiz”, *Millet*, sayı:13, Mayıs 1943, s.29-32.
- Arıkan, Zeki. “Milli İktisata İlişkin Bir Bilgi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c. II, sayı: 4-5, Yıl: 1994-1995, ss: 165-169.
- Armaoğlu, Fahir (1997). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Atacan, F., (2005), Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP-SP, *Turkish Studies*, 6 (2), pp. 187-199
- Avcıoğlu, D (2001). *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2001.
- Ayata, A (2013, 11 28). CHP’de Ortanın Solu Hareketi. *Sosyal Demokrat Dergi*: Retrieved from <http://www.sosyaldemokratdergi.org/ayse-ayata-chpdeortanin-solu-hareketi/>
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul,2000.
- Aydın T (1993), *Türk Kavramının Gelişmesi*, Ankara, s.9.
- Aydinoğlu, E (2007). *Türkiye Solu (1960-1980)* İstanbul: Versus.

- Babüroğlu, Selahattin (1982), Atatürk Dönemi ve Sonrası Kamu İktisadi Teşebbüsleri (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları) Ekonomisi, Cumhuriyetin 80.Yılı Özel Sayısı (Ankara).
- Balabanlılar M (1994). Türkiye'nin 70 Yılı (1923-1993), Tempo Kitapları, Hürğüş Gazetecilik 1994
- Barkey H.J. and Fuller G.E., Turkey's Kurdish Question, p.13
- Başar, Ahmet Hamdi. "İktisadi Devletçilik ve Mevzuları", Türkiye'de Devletçilik içinde (Der. Nevin Coşar), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 23-42,
- Batur A (1995), "Anıtkabir", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA), V, 1995: s.1405.
- Bayram, A. K (2005). "Modern Etik ve Siyaset". Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Bilge Matbaacılık, Sakarya, 44-55
- Belge, M (2002), "Türkiye Cumhuriyeti'nde Sosyalizm (1960'tan Sonra)", CDTA, VII 1995:846
- Berkes N (1988), Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler, İstanbul, s.68.
- Bernard L (1996), Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev: Metin Kıratlı, TTK, Ankara, 1996, s.8.
- Beşikçi, İ (1991). Bilim-İdeoloji Devlet –Demokrasi ve Kürt Sorunu, Yurt Yayınları, İstanbul, 1991.
- Beth S A, Dobbin, F., Garrett, G., (2006) "Introduction: The International Diffusion of Liberalism". International Organization. 60 (4): 781-810.
- Beydemir, C (2006). 1960-1980 Yılları Arası Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İrdelenmesi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Bila, F (2001). Ecevit'in Yeniden Doğuşu. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Birand M.A., Reyhan Y (2012), Son Darbe: 28 Şubat, İstanbul, Doğan Kitap, s.55
- Bolay H (2002). "Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatı", Türkler, C:XVII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.746
- Bora, T., (2017), Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K (2006). Türkiye'de Devletçilik, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Boratav, K (2008). Türkiye İktisat Tarihi (1908-2007), İmge Kitabevi, Ankara, 2008.
- Bozarslan H (2008), "Türkiye'de Kürt Sol Hareketi", in Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8-Sol ed. by Murat Belge, İletişim, 2008, İstanbul, p.1176
- Bozarslan, H (2005), "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımni Sözleşmeden Ayaklanmaya 1919-1925", in Türkiye'de Etnik Çatışma, E. J. Zürcher (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları
- Brown, W (2005). Edgework: Critical Essays on Knowledge And Politics. Princeton University Press. p. 39.
- Carkoğlu A., Ersin K., (2009). The Rising Tide of Conservatism in Turkey Palgrave Macmillan, 2009:97-100
- Cem, İ (2010). Sosyal Demokrasi ya da Demokratik Sosyalizm Nedir Ne Değildir. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Cengiz V (2006). Teorik Ve Ampirik Anal İzler Çerçevesinde Para Politikalarının etkinliği I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:35 (Ekim 2006)
- Cizre-Sakallıoğlu, Ü (1996). Liberalizm, Demokrasi ve Türk Merkez Sağ: Doğru Yol Partisi'nin Kimlik Krizi, Türkiye, Kimlik, Demokrasi, Siyaset] içinde, (der.) Sylvia Kedourie, Londra: Frank Cass.
- Coşar, N (1995). Türkiye'de Devletçilik, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Creswel, J. W (2021). N,tel Araştırma Yöntemleri, (Çev: S. B. Demir, M. Bütün), Siyasal Yayınları, Ankara, (6. Baskı).
- Çaha, Ö (2004); "Ana temalarıyla 1980 Sonrası İslami Uyanış", İletişim Yay, İstanbul
- Çavdar, T (1974). Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri, Köz Yayınları, İstanbul, 1974.
- Çeçen, A (2012). 100 Soruda Kemalizm, Başlangıcından Günümüze. Ankara: Kilit Yayınları
- Çelebi, E (2002), "Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri 1923-2003", Doğu Üniversitesi Dergisi, (5): 17-50
- Çetin, H (2001). "Liberalizmin Temel İlkeleri". Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(1): 219-237.
- Çınar, M (2009)."AKP ve İslami Hareketler", Ankara: Phoenix; 2009. p.307-315.s.312
- Çubukçu, S. U (2009). Modern Siyasal İdeolojiler. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Çufalı, M (2004), Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950). (Ankara: Babil Yayıncılık)
- Eroğul, Cem (2003), Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı).
- Demir, Ş (2011), "Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 29, s. 331-348.
- Demirtürk. S (2015). 1960–1980 Döneminde Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 2015
- DPT (1963), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (1967), İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (1972), Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (1977), Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, DPT Yayınları, Ankara. ,
- DPT (1984), Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), DPT Yayınları, Ankara.
- DPT (1990), 1980'den 1990'a Makro Ekonomik Politikalar-Türkiye Ekonomisindeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler,
- DPT (2000), Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, DPT Yayınları, Ankara.
- DPT Yayınları, Ankara. DPT (1996), Vergi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Yayın No: DPT: 2454-ÖİK:510, Ankara.
- Duman, D (1992). "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c. 1, sayı: 2, Yıl: 1992, ss.:127-141.

- Ecevit, B (1966). Ortanın Solu. İstanbul: Kim Yayınları.
- Erbakan N (2000), Davam, Ankara, Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü, t.y., s.175
- Erbakan, N., (2014a), Milli Görüş, Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı, Ed. Tacettin Çetinkaya, Cilt: 1, Ankara: MG V Yayınları, ss. 35-223.
- Erbakan, N., (2014c), MSP ikinci Büyük Kongresi Konuşması, Prof. Dr. Necmettin Erbakan Külliyyatı, Ed. Tacettin Çetinkaya, Cilt: 1, Ankara: MG V Yayınları, ss. 431-450.
- Erbakan, N., (2017), Milli Görüş Gktidarı: Niçin ve Nasıl?, Hazırlayan: Üzeyir Türk, Ankara: MG V Yayınları.
- Ercilasun B., (1996). Orhun Abideleri Hakkında Türkiye’deki İlk Bilgilerl, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı 1996, Ankara, 1999, s.409-422.
- Erdilek N (2000), “Hükümetler ve Programları”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, IV, s.1000.
- Erdoğan, M (1993). “Demokrasinin Felsefesi Üstüne Birkaç Not”, Siyasal ve Sosyal Teori. A. Yayla (drl.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Erdoğan, A (2008). "Osmanlılığın Evrimi Hakkında Bir Deneme: Bir Grup (Üst Düzey Yönetici). Kimliğinden Millet Yaratma Projesine", Doğu Batı Dergisi, Sayı 45.
- Erhan, Ç (1996), “Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 51/1, s. 275-287.
- Erinç Y (2001). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, iletişim yay, 2001
- Eroğlu, N., (2003), “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi”, Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkilap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu, 29-31 Ekim, İstanbul.
- Ersoy M.A., (2001). Safahat-Asım, MEB Türk Edebiyatı Dizisi, İstanbul, 2001, s.446.
- Ertan, T., F (1997). “Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm’de Öncü Bir Dergi: Muhit”, Kebikeç Dergisi, 2/5: 17-34.
- Eryılmaz B (1992), Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi, Eistanbul,1992, s.13.
- Evgin, T (2000), “Dünden Bugüne Dış Borçlarımız” HDTM Araştırma ve İnceleme Dizisi No:26.
- Genç, M (1990). “Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi”, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi İstanbul 21-25 Ağustos 1989, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
- Göçek, F.M (2003). “Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik içinde,İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

- Gökalp D (2008), The State and Contentious Politics: The New Course of the Kurdish Question in Turkey's New-liberal Epoch, Paper presented in Syracuse University, Middle Eastern Studies Program, 2008
- Gökmen Ö (2003). Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi'nde Muhafazakâr Yönelimler
- Göktaş H., Çakır R (1991), Vatan, Millet, Pragmatizm, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, sf: 15
- Gülnur E (2008), "Doğu Mitingleri ve DDKO'lar", Birikim, Vol.225, January 2008, p.25-31
- Güngör, S (1996). Yeni Sağın Temsilcisi Olarak Hayek ve Demokrasiye Bakışı". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(1): 213-227.
- Hamitoğulları, B (1982). "Atatürk Devletçiliği ve Ekonomik Bağımsızlık", Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi içinde, , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1982, ss. 105-132.
- Han E (1978), Türkiye'de Sanayileşme Süreci ve Stratejisi, EİTİA, Yay. No: 205/134, Eskişehir, 1978.
- Hanıoğlu M. Ş (1992). Batılılaşma, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), C.5, İstanbul, 1992, s.148-152.
- Hazine Müsteşarlığı, Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2003), 1923-2003 Türkiye
- Heper, M., and Landau, J.M., (1989). Political Parties and Democracy in Turkey, 1. B. Tauris Co. Ltd, London-NewYork, 1989, sf:155).
- Ian A (2001), Political Ideology Today (Manchester: Manchester University Press, 20.
- İleri, Ü (2009). Türkiye'de Toplumsal Değişimin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009.
- İnce, Ö (2000). *Merkez sağ nedir, ne değildir?* Web Site: <http://www.hurriyet.com.tr/merkez-sag-nedir-nedegildir-39124922>
- Kara İ (2005), İslamcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değerli, Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, İçinde, İstanbul, s.35-39.
- Karal E.Z (1995), Osmanlı Tarihi, C.VIII, TTK Ankara, 1995, s.539-541.
- Karpat K.H (2017), Osmanlı'da Milliyetçiliğin Toplumsal Temelleri, Timaş Yayınları, 2017, İstanbul, s.45).
- Kazgan, G (1987). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001) :108;
- Kazgan, G (2002), Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G (1985), Ekonomide Dış Açık Büyüme (İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi).
- Kemal K., and Gareth M. W (1997), The Kurdish Question and Turkey: An Exampe of a Trans-State Ethnic Conflict, Frank Cass Publishers, London, 1997, p.100
- Keyder, Çağlar. Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008

- Keynes, J. M (2008). Genel Teori İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (U. S. Akalın, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kılıç M.E (2007). Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi DÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2007, Sayı:16, s.s.113-140
- Kirşçi K., and Winrow G.M., (2012). The Kurdish Question and Turkey, p.104 53 Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Turkey's Kurdish Question, p.11
- Kodaman, B (2011). "Liberal Demokrasinin Zemini". Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (23): 1-6.
- Koloğlu, O (2000). Ecevit ile CHP. İstanbul: Büke Yayınları.
- KOMİSYON, Türkiye'nin 70 Yılı 1923-1993 Tempo Kitapevi, Hürgüç Gazatecilik, İstanbul 1994
- Konrad H (2001), "Defining the Nation: Kurdish Historiography in Turkey in the 1990's", Middle Eastern Studies, ,37,p. 146
- Kucukkalay A. M (1998), Cumhuriyet Döneminde İktisadi Planlama ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Açısından Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.
- Kutay M.T (2017), "Kültürel İktidarın El Değiştirmesi ve Türklüğün Yeniden İnşası", AK Parti'nin 15 Yılı, Haz. İsmail Çağlar, Ali Aslan, İstanbul, Seta Yayınları, 2017, s.55
- Kütüklü, U (2008), Demokrat Parti (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).
- Makal, A (1999). Türkiye'de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri:1920- 1946, İmge Kitabevi, Ankara, Aralık 1999.
- Mannheim K (1986), Conservatism: A contribution to Sociology of Knowledge, haz. David Kettler, Volker Meja, Nico Stehr, (New York & Londra: Routledge & Kegan Paul, 1986). s. 3.
- Mardin Ş (1998), "Batıcılık", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, I, s.250
- Marshall, G (1999). *Sosyoloji Sözlüğü* (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Trans.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Maydan Gazetesi Türkiye'de İslam ve İslamcılık: İsmail Kara ile Mülakat –
- Mekin M., Ökem K (2006), Unpublished Ph. D. Thesis, Turkish Modernity and Kurdish Ethno-Nationalism, The Graduate School of Social Sciences, Middle East Technical University, April, p.159
- Mert, N (2007), Merkez Sağın Kısa Tarihi, İstanbul: Selis Kitaplar.
- Mesut Y (1999), Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yayınları, 1999, İstanbul, s.109-170 17
- Milliyet Gazetesi, 18 Haziran 1960.
- Mollaer Fırat, Muhafazakârlığın İki Yüzü, (İstanbul, Dergâh Yayınevi, 2017), s. 50.
- MSP. Milli Selamet Partisi Program ve Tüzük, (Çevrimiçi),
- Namık Kemal, (1869). Yemen'e Dair Mütalaal, Hürriyet, S. 46, 10 Mayıs 1869;

- Nokta Dergisi Tarihi, icraatları ve Projeleriyle DYP, 6-12 Şubat 1994, Özel Ek 2, sf:10
- Oatley, T (2019). International Political Economy: Sixth Edition (İngilizce) Routledge. ss. 25, 34-35.
- Oba, A. E (1995), Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, Ankara: İmge yay.
- Oktar, S., Varlı A (2009), “ İttihat ve Terakki Döneminin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası”, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, Yıl: 2009, C.: XXVII, sayı: II, ss.: 1-20.
- Oktar, S., ve Varlı A., (2010), “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Partinin Tarım Politikası”, Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, XXVIII (1): 01-22.
- Öğün, S.S (1995), Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995
- Ökte, F (1948). Varlık Vergisi Faciası, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1948.
- Ölmez O (1995), Türkiye Siyasetinde DEP Depremi Legal Kürt Mücadelesi, Doruk Yayınları, 1995, Ankara, p.39
- Özbudun E (1975), Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, p.95
- Özcan A (2005), Milliyetçilik, DİA, C.30, İstanbul,2005, s.84-86.
- Özdoğan G.G (2001), Turan’dan Bozkurt’a, İletişim Yay., İstanbul 2001, s.238.
- Öztürk, A (2015). “Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları”. İnsan Hakları Yıllığı, 33: 1-17.
- Parasız İ (1998), Türkiye Ekonomisi: 1923’den Günümüze Türkiye’de İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- Peker, R (1995). “Devletçilik”, Türkiye’de Devletçilik içinde (Der. Nevin Coşar),Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 45-48.
- Pur, H.P (2007). Varlık Vergisi ve Azınlıklar, Eren Yayınları, İstanbul, 2007.
- Saçkan, O (2006), Genel Fiyat Düzeyinin Belirlenmesinde Para ve Maliye Politikası Dominant Rejimleri: Türkiye Örneği, 1988-2005, Merkez Bankası Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Sarıay, Y (1994), Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994
- Sarısu, A (2003), “Dünyada ve Türkiye’de Özelleştirme Genel Bir Değerlendirme”, Ankara Sanayi Odası Aylık Yayın Organı, Kasım 2003. Sh.:38
- Schick., I.C., Tonak, E.A (1990), Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, sf:396).
- Semiz Y (2014), İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük Politikası, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Haziran 2014, s.217-244.
- Semiz, Y (1991). 1929-1938 Dönemi’nde Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1991.

- Sencer M (2007), Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957) Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 40, Kasım 2007, s. 545-567
- Soysal, İ (1983), 12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt 8, iletişim Yayınları, İstanbul, 1983, sf: 21-35).
- Sönmez M (1990), Türkiye’de Gelir Eşitsizliği, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi, İstanbul, 1990.
- Şahin, H (2007), Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim-Bugünkü Durum (Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 9. Baskı)
- Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, TDK, Ankara, 2019, s. 807.
- Şen, A (2003), Türkiye’nin ekonomik entegrasyon Politikası, 1980 Dış, Ekonomik, Sosyal ve İdari Politikaları içinde, Sh.: 643-- 2003 Türkiye’nin 6 80, Editörler: T. Göksu, H.H. Çevik, A. Baharççek, A.Şen, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Şenses F, (1989), 1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye’de Sanayileşme, Ankara,.
- Şentürk, H (2011). İslamcılık: Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset. İstanbul: Çıra Yayınları.
- Takım, A., ve Şaban E (2011), Türkiye’de Siyasi Parti Programlarında Ekonomik Görüşler (Ankara: Detay Yayıncılık)
- Tapper, R (1993), Çağdaş Türkiye’de İslam, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993.
- Tatar, E (1993). Milli İktisat ve Kara Kemal, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.
- Tecer, M (2005), Türkiye Ekonomisi, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) Yayınları, Ankara.
- Temel, A., Ercan B., ve Şeref Saygılı (2002), “Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim (1946-1999).”, Planlama Dergisi, 42.Yıl Özel Sayısı: 49-64.
- Tepe, S., (2012), Moderation of Religious Parties: Electoral Constraints, Ideological Commitments and the Democratic Capacities of Religious Parties in Israel and Turkey, Political Research Quarterly, 65 (3), pp. 467–485;
- Tezel Y.S (2005), “Tanzimat Sonrası İmparatorluk ve Cumhuriyet Türkiye’sinde “Muhafazakarlık” Sorunsalı: Devamlılıklar, Değişmeler ve Kırılmalar”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, 3.bs., C. 5 / Muhafazakârlık, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), s. 22.
- TKDP: Branch of Kurdistan Democratic Party in Iraq.
- Tokgöz, E (2004), Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), İmaj Yayınevi, Ankara.
- Tör, V.N (1995). “Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevver Mukavemeti”, Türkiye’de Devletçilik içinde (Der. Nevin Coşar), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 49-54.
- Tuğrul, T., (2017), Milli Görüş Hareketi’nin Temel Karakterleri, Mezhep Araştırmaları Dergisi, 10 (2), ss. 617-657.
- Tunay, T (1962). İslamcılık Cerayanı, İstanbul: Baha Matbaası.

- Tunaya, T.Z (2000). Türkiye’de Siyasal Partiler C. 3 İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- Turkey Revolutionary Youth Federation: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu was founded in October 1969 and established a revolutionary line for the student movement.
- TÜİK, İstatistik Genel Müdürlüğü, Zirai İstatistik Özetleri 1936-1956, Yayın No.373, Ankara, 1957.
- TÜİK, İstatistiksel Göstergeler,1923-2008:648;
- Türk Hikmet Sami, Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm önerileri, TESAV Yayınları, Ankara, 1997, sf: 300
- Türkkan, E. Türkiye Ekonomisi Geçiş Ekonomisi Yaklaşımı7 , Sh.: 400, Orion Kitabevi, Ankara
- Türkmenoğlu M.A (2019), “Osmanlı Devletini Kurtarma Planı: Osmanlıcılık” Tarih ve Gelecek Dergisi, 5/2 (Ağustos-2019), s (408-427)
- Türköne M (2001), İslamcılık, DİA, C.23, İstanbul, 2001, s.60-62.
- Türköne, M (2011), İslamcılığın Doğuşu Siyasi İdeoloji Olarak Etkileşim Yay. İstanbul
- Türköz, E. N (2016). Özall’lı Anap Döneminde Muhafazakar Düşüncenin Gelişimi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 103-116.
- Uçar F (2018). Türk Düşüncesinde Osmanlıcılık Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Türk Siyasal Hayatına Etkileri KSBD, İlkbahar 2018, Y. 10, C. 10, S. 18, s. 81-108
- Uçarlar N (2009), Between Majority Power and Minority Resistance: Kurdish Linguistic Rights in Turkey, Media-Tryck Lund University, Lund, 2009, p.129-130
- Uluer, A. G. ve Çemrek, M (2015), 2004 Sonrası Türkiye A B İlişkileri: Zirveden Başlayan Düşüş. Avrupa ve Avrupa Birliği. Der. Cengiz Dinç, Savaş Yayınevi, Ankara, 581601.
- Yaşa, Memduh. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını İstanbul, 1980.
- Yavuz M. Hakan, “Five Stages of the Construction of Kurdish Nationalism in Turkey”, Nationalism &
- Yavuz M. Hakan, “Five Stages of the Construction of Kurdish Nationalism in Turkey”, p.10
- Yayla, A (2000). Liberal Bakışlar. Liberte Yayınları, Ankara.
- Yayla, A (2015). Liberalizm. Liberte Yayınları, Ankara.
- Yaylı, H. Ve Çınar, E (2012). “Klasik Liberalizmde Özgürlük ve J. S. Mill’in Yerel Yönetimlere Bakışı”. Akademik Bakış Dergisi, (32):. 1-19.
- Yemişçi, F., Kösetorun A., Taşkın G (1993). “1923-1993 Türkiye Ekonomisine Genel Bakış”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Cumhuriyetin 70. Yılı Özel Sayısı, Ankara, 1993.
- Yesevi Ç.G (2018), Türk Milliyetçiliği Doğuşu, Yükselişi ve Siyasal Yansımaları, Kripto Yayınları,2018, Ankara, s.117
- Yetim F (2015), Modern Bir Aydın Hareketi Olarak Yeni Osmanlılar ve İslam Dünyası, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.34, Nisan 2015, s.1-18.

- Yıldırım, C (2019). Dünyada ve Türkiye'de Neoliberalizm. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Yıldırak K (2023), Yerel Modernleşme: Malatya Örneğinde Siyasalın Dönüşümü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
- Yıldız, A., (2001), RP-FP'nin Din Söylemi: Eleştirel Bir Yaklaşım, Gslâmiyât Dergisi, 4 (4), ss. 173-193.
- Yılmaz, A (2000). Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Yüksel T (2006). "Türkiye'de Sınıfsal Yeniden Yapılanma, AKP ve Muhafazakar Popülizm", Birikim, İstanbul, Sayı:204, Nisan 2006, s.21

